

Lexicography for Modern-Day Language Use

Letsoalo, N., Mabina, J., Baloyi, T., Shaku, K., Moumakoe, T., Sello, K., Makua, M., Mothiba, M., Maboja, M., Mogajana, D., Mlambo, L., Mokohe, R., Mudau, M., and Takalani, D.

Published online: 21/04/2026

To cite this OER: Letsoalo, N., Mabina, J., Baloyi, T., Shaku, K., Moumakoe, T., Sello, K., Makua, M., Mothiba, M., Maboja, M., Mogajana, D., Mlambo, L., Mokohe, R., Mudau, M., and Takalani, D. Lexicography for modern day language use: Tshivenda Version. *Unisa Open Teaching and Learning Materials*, 21 Apr. 2026, CC BY-NC-SA 2.5 ZA.

Funded by:

sport, arts & culture

Department:
Sport, Arts and Culture
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Zwi re Ngomu

Thalusamaipfi ya Zwiga.....	i
■ Ngudo 1: Marangaphanda a Lekisikhogirafi kha Tshifhinga tsha Didzhithala.....	1
🔗 Zwipikwa zwa u Guda	1
📖 Khethekanyo 1: Lekisikhogirafi ndi mini?	2
📖 Khethekanyo 2: Lekisikhogirafi Afrika Tshipembe	5
📖 Khethekanyo 3: U bvelela ha E-Lekisikhogirafi	7
📖 Khethekanyo 4: Khaedu dza Tshifhinga tsha Didzhithala.....	9
📖 Khethekanyo 5: Vhumatshelo ha Lekisikhogirafi.....	11
Phindulo.....	14
■ Ngudo 2: U pfesesa lekisikhogirafi na E-Lekisikhogirafi	17
🔗 Zwipikwa zwa u Guda	17
📖 Khethekanyo 1: Marangaphanda a Lekisikhogirafi	18
📖 Khethekanyo 2: Divhazwakale ya Lekisikhogirafi.....	22
📖 Khethekanyo 3: Divhazwakale ya Lekisikhogirafi Afrika.....	25
📖 Khethekanyo 4: U bva kha u Ganqisa u ya kha Pixels – U Shanduka u ya kha Lexicography ya Elekithroniki.....	29
📖 Khethekanyo 5: Mbuelo na Khaedu dza e-Lexicography kha Tshifhinga tsha Musalauno	33
Phindulo.....	37
■ Ngudo 3: Mitheo wa u Sikwa ha Thalusamaipfi.....	39
🔗 Zwipikwa zwa u Guda	39
📖 Khethekanyo 1: Zwishumiswa zwa Pfunzo zwo Vulwaho kha Lekisikhogirafi..	40
📖 Khethekanyo 2: U pfesesa Vhashumisi kha Lekisikhogirafi nga kha OER.....	44
📖 Khethekanyo 3: U Tolisisa Tshaka dza Thalusamaipfi nga kha OER.....	46
Phindulo.....	50
■ Ngudo 4: Lekisikhogirafi Afrika Tshipembe	51
🔗 Zwipikwa zwa u Guda	51
📖 Khethekanyo 1: Lekisikhogirafi na Mbekanyamaitele ya Luambo Afrika Tshipembe.....	52
📖 Khethekanyo 2: Tshibveledzwa tsha Lekisikhogirafi na U Tanganedza Pfunzo Afrika Tshipembe	55

 Khethekanyo 3: U Lingana ha Luambo na Ndeme ya Mvelele kha Lekisikhogirafi	57
 Khethekanyo 4: U Kuvhanganya na u Phaḁaladza Ṭhalusamaipfi dza Tshiofisi Afrika Tshipembe	60
 Khethekanyo 5: Khaedu na Nḁila dza Vhumatshelo kha Lekisikhogirafi ya Afrika Tshipembe.....	62
Phindulo.....	67
 Ngudo 5: Mvelaphanḁa ya ḁivhazwakale ya Ṭhalusamaipfi	72
 Zwipikwa zwa u Guda	72
 Khethekanyo 2: U Sika Ṭhalusamaipfi dzi Bveledzaho dza Inthanethe dza u Guda Luambo	76
 Khethekanyo 3: U khwinisa Zwishumiswa zwa Lekisikhogirafi nga kha Vhupfiwa ha Vhashumisi na Tsenguluso ya Datha	79
 Khethekanyo 4: U Ṭolisisa Ṭhalusamaipfi dzo Bvelelaho dza Inthanethe kha Tshifhinga tsha Didzhithala	81
Phindulo.....	87
 Ngudo 6: Zwishumiswa na Thekinoḁodzhi dza <i>E-Lexicography</i>	90
 Zwipikwa zwa u Guda	90
 Khethekanyo 1: U shandukiswa ha maitete kha Lekisikhogirafi ya musalauno	91
 Khethekanyo 2: Zwishumiswa zwa Sofuthiwee ya E-Lexicography	93
 Khethekanyo 3: U Ṭolisisa Sofuthiwee ya <i>E-Lexicography</i>	97
 Khethekanyo 4: Mvelelo dza Sofuthiwee ya E-Lekisikhogirafi kha Lekisikhogirafi	106
Phindulo.....	116

Thalusamaipfi ya Zwiga

- Mushumo
- Khaedu
- Thuṭhuwedzo ya nyambedzano
- U dzhiela nṭha vhuḍifari
- U netshedzwa ha mushumo
- Mushumo wa tshumisano
- Ndaela
- Tshumisano na Zwidodombedzwa zwa nyandadzamafhungo
- Zwipikwa zwa u guda
- Dzina la ngudo
- Mushumo mutuku wa u toḍisisa
- Ngeletshedzo ya nyandadzamafhungo
- Mbudziso dza khetho
- Thalutshedzo ya ngudo kana Thalutshedzo ya khethekanyo
- Dzina la khethekanyo
- Mbekanyamushumo ya u rumela
- Ngelekanyo ya ipfi
- U vhona & u elekanya
- U fhedza & ngelekan

Ngudo 1: Marangaphanda a Lekisikhogirafi kha Tshifhinga tsha Didzhithala

Zwipikwa zwa u Guda

Musi ngudo iyi i tshi fhela, vhagudi vha do kona u:

- U talutshedza lekisikhogirafi na u pfesesa mveledziso yayo ya divhazwakale.
- U talutshedza ndeme ya lekisikhogirafi kha nyimele ya Afrika Tshipembe.
- U topola masiandoitwa a thekino lodzhi ya didzhithala kha u ita thalusamaipfi.
- U rerisana nga ha khaedu na zwikhala zwa *e-lexicography* ya nyambo dza Mvelele.

Khethekanyo 1: Lekisikhogirafi ndi mini?

Lexicography ndi vhutsila na saintsi zwo sedzaho kha u sika thalusamaipfi. I katela u nwalwa ha maipfi nga ndila yo dzudzanyeaho, tsenguluso, na u nekedzwa ha maipfi na thalutshedzo dzao, tshumiso, u vhidzwa ha maipfi, na mukhwa wa girama. U ya nga divhazwakale, *lexicography* yo thoma kha vhubvo ha kale vhu ngaho Mesopotamia, he thalusamaipfi dza kale dza vha dzo nwaliwa kha thabulethe dza vumba. Vhudidini uhu ha u thoma ho vha ho livhiswa nga maanda kha u linganisa luambo na u leludza vhudavhidzani kha dzingu na mvelele dzo fhambanaho. Nga u ya ha tshifhinga, thalusamaipfi yo bvelela nga nwanbo wa vhudzheneleli ha vhagudi vha ngei Gerika na Roma, vhe vha kuvhanganya mitevhe ya maipfi na thalusamaipfi dza nyambo mbili u itela u tikedza pfunzo na thalutshedzelo.

Zwifhinganani zwa musalauno, lekisikhogirafi i khou engedzea u fhira u gandisa u itela u katela zwivhumbeo zwa didzhithala na zwa inthanethe. U shandukiswa uhu hu tendela tshenzhemo dza thalusamaipfi dzine dza vha na maanda na dzine dza shumisana. Vhanwali vha thalusamaipfi namusi a vha tei u thogomela u tea ha luambo fhedzi, fhedzi vha tea u thogomela na tshenzhelo ya mushumisi, u swikelelea, na u tanganyiswa ha thekinolodzhi. Zwino buḁo ili li katela zwipida zwa thyiori na zwa tshumiso, hu tshi katelwa na luambo lwa khophasi, luambo lwa khomphyutha, na mvelele yo sedzaho kha vhashumisi.

U pfesesa lekisikhogirafi ndi zwa ndeme kha u dzhiela ntha ndila ine nyambo dza vhulungwa ngayo, u funzwa na u shumiswa ngayo kha tshitshavha. I na mushumo wa ndeme kha pfunzo, thalutshedzelo, na u vhulunga mvelele. Musi nyambo dzi tshi khou bvela phanda na u bvelela, na ndila na zwishumiswa zwo shumiswaho u dzi nwala zwi tea u bvelela, zwine zwa ita uri lekisikhogirafi i vhe pfunzo i bvelaho phanda na u tanganelana.

U tanganelana

Q1: Lekisikhogirafi ndi mini?

- A. Ngudo ya manwalo a kale
- B. Vhutsila na saintsi ya u ita thalusamaipfi
- C. Maitele a Vhupinduleli ha luambo

D. Mufuda wa vhurendi

Mbudziso 1: Munangelo

Ndi tshifhio tshipikwa tshihulwane tsha lekisikhogirafi?

- A. U tšalutshedza mañwalo a kale
- B. U sika na u sengulusa milayo ya girama
- C. U ñwala na u ñekedza maipfi na tšalutshedzo dzao
- D. U funza nyambo dza nñda

Mbudziso 2: Ngoho kana Zwi si Zwone

Lexicography i kwama fhedzi tšalusamaipfi dzo gandiswaho nahone a i kateli zwivhumbeo zwa didzhithala.

- NGOHO
- TSHI SI TSHONE

Tšalutshedzo: Lekisikhogirafi yo tšandavhuwa ya katela zwivhumbeo zwa didzhithala na zwa inthanethe, zwa ita uri i kone u tšanganelana na u swikelelea.

Mbudziso 3: Dadzani tshikhala tshi si na tshithu

Lekisikhogirafi yo thoma kha vhubvo ha kale vhu ngaho _____, he tšalusamaipfi dza kale dza vha dzo ñwalwa kha thabuñethe dza vumba.

Mbudziso 4: Vhukhethi vhunzhi

Ndi zwifhio kha zwi tevhelaho zwine zwa dzhielwa nñha nga vhañwali vha tšalusamaipfi vha musalauno?

(Khethani zwoñthe zwine zwa shuma)

- A. Tshenzhemo ya mushumisi
- B. U swikelelea
- C. U linganisa ha zwa ñaledzi
- D. Tšhanganelo ya thekinoñodzhi

Mbudziso 5: Phindulo pfufhi

Ndi ngani lekisikhogirafi i tshi dzhiwa sa vhutsila na saintsisi?

Phindulo ya tsumbo:

Lekisikhogirafi ndi saintsisi ngauri i katela tsenguluso yo dzudzanyeaho na u n̄wala luambo, na vhutsila ngauri i t̄oda u n̄kedza na u d̄ivhadza nga n̄dila yo humbulwaho u itela uri t̄halusamaipfi dzi shume na u t̄ut̄uwedza.

Lavhelesani ni Humbule

T̄alelani vidio pfufhi nga ha d̄ivhazwakale ya t̄halusamaipfi (yo kumedzwaho: Tshanele ya YouTube ya T̄halusamaipfi ya Oxford ya Luisimane).

Prompt: Ndi mini tsho vha mangadzaho vhukuma nga ha u bvelela ha t̄halusamaipfi?

Tshivhangi tsha Therisano

Ndi ngani vha tshi humbula uri t̄halusamaipfi ndi dza ndeme kha shango la n̄amusi, zwihuluhulu nga zwishumiswa zwi ngaho Google Translate?

Khethekanyo 2: Lekisikhogirafi Afrika Tshipembe

Afrika Tshipembe ndi shango la nyambo dzo fhambanaho, li na nyambo dza tshiofisi dza fumimbili, vhunzhi hadzo ndi dza Mvelele nahone dzo vha dzo dzhielwa fhasi nga divhazwakale. Nga tshifhinga tsha vhukoloni na khethululo, nyambo dzi ngaho Luisimane na Afrikaans dzo vha dzi tshi vhewa phanda kha pfunzo, vhuvhusi, na nyandadzamafhungo, ngeno nyambo dza Mvelele dzo vha dzi tshi anzela u tsikeledzwa kana u sa dzhielwa ntha. U sa lingana uhu ha nyambo ho shela mulenzhe kha u fhungudzea ha vhuditalusi ha mvelele na u fhungudzea ha tswikelelo ya pfunzo na tshumelo dza tshitshavha kha zwitshavha zwinzhi.

U fhindula kha khaedu idzi, muvhuso wa Afrika Tshipembe wo thoma Yuniti dza Lekisikhogirafi dza Lushaka (NLU) nga 1996. Yuniti idzi dzo vha dzo newa mushumo wa u bveledza thalusamaipfi na zwiñwe zwishumiswa zwa lekisikhogirafi zwa luambo luñwe na luñwe lwa tshiofisi. Tshipikwa tsho vha tshi tsha u tutuwedza u lingana ha nyambo, u vhulunga vhufa ha mvelele, na u tikedza u vhala na u nwala na pfunzo ya nyambo dzapo. Mushumo wa dziNLU a si wa u kuvhanganya mutevhe wa maipfi fhedzi, honeha, ndi wa u linganisa mupeleto, girama, na tshumiso u itela u tikedza mveledziso na u vusuludzwa ha luambo.

Ngauralo, fhanu Afrika Tshipembe, lekisikhogirafi yo tangana vhukuma na mafhungo a vhulamukanyi ha matshilisano, vhuditalusi, na u fhaa lushaka. I nea maanda zwitshavha nga u vha nea zwishumiswa zwa u nwala na u funza nyambo dzavho, u tutuwedza u dikukumusa na u bvela phanda. Kha nyimele iyi, lekisikhogirafi i vha tshishumiswa tshi re na maanda tsha u vhulunga mvelele na mvelaphanda ya pfunzo, nga maanda kha zwitshavha zwa nyambo nanzhi na mvelele nanzhi.

Khetho

Ndi ifhio kha hedzi ine vha vhona i tshi vhuyedza vhukuma nga u vha na thalusamaipfi nga nyambo dza Mvelele?

- A. U vhulunga mvelele
- B. Pfunzo yo khwiniswaho
- C. Vhuthihi ha lushaka

D. Zwothe zwo bulwaho afho n̄tha

 Vhunzhi ha vhagudi vha nanga D — nahone vha nanga yone!

Mushumo Mutuku wa Thodiso

Kha vha wane arali luambo lwavho lwa hayani lu na thalusamaipfi yo gandiswaho nga NLU. Ndi zwifhio zwidombedzwa zwine zwa katelwa?

Khethekanyo 3: U bvelela ha E-Ľekisikhogirafi

Mvusuludzo ya didzhithala yo shandula vhukuma sia la Ľekisikhogirafi. Thalusamaipfi dza mvelele dzo gandiswaho, naho dzi tshi kha di vha dza ndeme, dzi khou engedzea kana u dzhielwa vhudzulo nga thalusamaipfi dza eĽekithironiki na dza inthanethe. U shandukiswa uhu ho tutuwedzwa nga mvelaphanda ya thekhinolodzhi ine ya tendela u swikelelea huhulwane, u tanganelana, na u ditama. E- Ľekisikhogirafi i amba maitela a u sika na u shumisa thalusamaipfi nga fomathi dza didzhithala, kanzhi zwi tshi katela zwithu zwa nyandadzamafhungo nanzhi zwi ngaho u vhidzwa ha maipfi, zwifanyiso, na *dzi-hyperlink*.

Inwe ya mbuelo khulwane dza e-Ľekisikhogirafi ndi vhukoni hayo ha u swikelela vhathetshelesi vhanzhi. Thalusamaipfi dza inthanethe dzi nga swikelelea huwe na huwe hune ha vha na vhumani ha inthanethe, zwine zwa ita uri dzi shume nga maanda kha zwiimo zwa pfunzo na kha vhagudi vha luambo. Dzi dovha dza tendela u khwiniswa ha tshifhinga tsha vhukuma, u vhona uri zwiwalwaho zwi dzula zwi zwa zwino nahone zwi tshi elana. Zwiwe hafhu, pulatifomo dza didzhithala dzi nga tikedza zwi re ngomu zwo bveledzwaho nga vhashumisi, zwine zwa ita uri zwitshavha zwi kone u shela mulenzhe kha u nwalwa ha nyambo dzazwo.

E- Ľekisikhogirafi Afrika Tshipembe, i na pfulufhedziso yo khetheaho kha nyambo dza Mvelele. I nga thusa u vala khethekanyo ya didzhithala nga u netshedza zwishumiswa zwine zwa shuma kha dzimobilele na u dzhenisa mirafho miswa nga kha zwishumiswa zwine zwa shumisana. Fhedzih, zwi dovha zwa toda u pulana nga vhuronwane u itela u vhona uri hu na u katelwa na u thogomela mvelele. Musi i tshi shumiswa nga ndila yo humbulwaho, e-Ľekisikhogirafi i nga vha tshishumiswa tshi re na maanda tsha u vhulunga luambo, pfunzo, na vhudavidzani vhukati ha mvelele dzo fhambanaho.

Mushumo wa u tanganelana

Kha vha todise thalusamaipfi ya Mzansi Taal kha inthanethe-
<https://www.mzansitaaal.co.za/>

Mushumo:

- Sedzani ipfi kha luambo lwa hanu.

- U thetshesela kubulele kwa maipfi (arali hu hone).
- Nani tshenzhelo yaṅu: Naa zwo vha zwo leluwa u zwi shumisa? Ndi zwifhio zwithu zwe na zwi takalela?

Nyeletshedzo ya nyandadzamafhungo nnzhi

Kha vha ite rekhodo pfufhi ya tshikirini kana tshifanyiso tsha tshikirini tsha u tshimbila nga u shumisa ṭhalusamaipfi ya inthanethe nga luambo lwavho.

Ṭhuṭhuwedzo ya Nyambedzano

Ndi zwifhio zwithu zwine na nga zwi engedza u itela uri ṭhalusamaipfi dza inthanethe dzi shume kha vhagudi vha thanga ṭhukhu?

Khethekanyo 4: Khaedu dza Tshifhinga tsha Didzhithala

Naho hu na mbuelo nanzhi, e-lexicography yo sedzana na khaedu dzo vhalaho dza ndeme, zwiuhuluhulu kha nyimele ya nyambo dza Mvelele. Inwe ya mafhungo ane a khou todea vhukuma ndi u fhandekana ha didzhithala, tshikhala vhukati ha vhane vha kona u swikelela thekhinolodzhi ya mafhungo na vhudavhidzani ha musalauno na vhane vha sa kone u swikelela. Kha zwitshavha zwinzhi zwa vhupo ha mahayani kana zwi si na zwishumiswa, u sa swikelela inthanethe, u shaya vhukoni ha u vhalala na u n'wala ha didzhithala, na themamveledziso ya thekhinolodzhi i songo edanaho zwi nga thithisa u shumiswa na u bveledzwa ha zwishumiswa zwa lekisikhogirafi ya inthanethe.

Inwe mbilaelo khulwane ndi u vhulunga vhufa ha luambo. Nyambo nanzhi dza Mvelele dzi khomboni, tshivhalo tsha vhane vha amba zwavhudi tshi khou fhungudzea. Arali hu si na vhudidini vuhulwane ha u n'wala na u vusuludza nyambo idzi, dzi khomboni ya u fa. E-lekisikhogirafi i nga tikedza u vhulunga, fhedzi arali fhedzi i tshi katela u shumisana na vhaambi vha luambo lwa damuni na u thonifha zwiimo zwa mvelele. Maitete a tea u vha o katelaho, u vhona uri zwitshavha zwi na vhone ha uri nyambo dzavho dzi imelelwa na u shumiswa hani.

U dzhielwa ntha ha vhudifari zwi dovha zwa bvelela musi hu tshi shumiswa vhuṭali ha vhukuma (AI) kha lekisikhogirafi. Naho AI i tshi nga diitela u kuvhanganya na tsenguluso ya datha, i nga dovha ya disa luvhengelambiluni kana u sa talutshedza zwavhudi arali i sa langiwi nga vhuronwane. U vhona uri zwishumiswa zwa AI zwi a thogomela mvelele na u vha khagala ndi zwa ndeme. U tandulula khaedu idzi zwi toda ndila ya zwipida zwinzhi ine ya tanganya thekhinolodzhi, luambo, pfunzo, na u dzhenelela ha tshitshavha.

Khaedu ya Tshithathedzhi

Tshiimo: Ni tshipida tsha tshigwada tshine tsha khou sika thalusamaipfi ya didzhithala ya tshitshavha tsha vhupo ha mahayani tshine tsha vha na tswikelelo thukhu ya inthanethe.

Mushumo: Kha vha hambule nga ha ndila tharu dza u ita uri ṭhalusamaipfi i swikelelee na u shuma hu sa londwi mikaṅo iyi.

 Khetho

Ndi ifhio khaedu khulwanesa kha e-ṭekisikhogirafi u ya nga vhone?

- A. U shaya masheleni.
- B. U fhandekana ha didzhithala.
- C. U fheliswa ha luambo.
- D. U dzhenelela ha tshitshavha.

 U Ṭalusa Ipfi

Rekhodani notsi ya ipfi nga miniti muthihi i ṭalutshedzaho uri ndi ngani u vhulunga nyambo dza Mvelele zwi zwa ndeme kha inwi.

Khethekanyo 5: Vhumatshelo ha Lekisikhogirafi

Vhumatshelo ha lekisikhogirafi vhu khou vhumbiwa nga mvelaphanda ya thekhinolodzhi nga u ṭavhanya, zwiuhuluhulu kha masia a vhuṭali ha vhubvedzi (AI), u guda nga mitshini, na tsenguluso ya datha. Thekhinolodzhi idzi dzi nea khonadzeo dzi takadzaho dza u khwinisa kushumele na u swikelelea ha ṭhalusamaipfi. Sa tsumbo, AI i nga thusa kha u bvedza nga vhuḡitisi zwiṅwalwa zwa ṭhalusamaipfi u bva kha khophasi khulwane dza luambo, u ṭalula maitele a u shumisa, na u eletshedza ṭhalutshedzo dzo tewaho kha vhuimo. Hezwi zwi nga ṭavhanyedza vhukuma maitele a lekisikhogirafi na u khwinisa u tevhedza.

Fhedziha, u ṭanganyiswa ha thekhinolodzhi hu tea u livhiswa nga ndila yo sedzaho kha vhashumisi. Hezwi zwi amba u sika ṭhalusamaipfi dzine dza pfala, dzine dza vha na vhushaka, na u tendelana na ṭhoḡea dza zwigwada zwo fhambanaho zwa vhashumisi. Kha zwitshavha zwa nyambo nnzhi u fana na Afrika Tshipembe, hezwi zwi katela u sedza zwikalo zwo fhambanaho zwa u vhala na u ṅwala, vhubvo ha mvelele, na luambo lune lwa takalelwa. Zwithu zwi ngaho vhukwamani ha nyambo nnzhi, u ṭoḡa nga ipfi, na maitele a vhupfiwa ha tshitshavha zwi nga khwinisa u shumisea na u ṭanganelana.

Zwiṅwe hafhu, vhumatshelo ha lekisikhogirafi vhu tea u vhea phanda u katelwa na vhuimeleli. Zwitshavha zwa mvelele zwi tea u vha zwi dzhenelaho vha fhiseaho kha mvedziso ya zwishumiswa zwa luambo lwa didzhithala. Nḡivho yavho, zwilinganyo, na zwithu zwiṭuku zwa luambo zwi fanela u vhonala kha zwishumiswa zwo sikiwaho. Nga u ṭanganedza vhubvedzi ngeno hu tshi kha ḡi vha ho ḡitika nga ṭhonifho ya mvelele na tshumisano, lekisikhogirafi i nga bvela phanda na u bvelela sa maanda a ndeme a pfunzo, vhudavhidzani, na u vhulunga mvelele kha tshifhinga tsha didzhithala.

Khwizi ya u ṭanganelana: Vhumatshelo ha Lekisikhogirafi

Mbudziso 1: Khethe nnzhi

Ndi ifhio thekhinolodzhi kha dzi tevhelaho ine ya khou vhumba vhumatshelo ha lekisikhogirafi?

- A. Tshitiṛathedzhi
- B. Vhuṭali ha Vhubveledzi (AI)
- C. Ngoho ya Vhukuma
- D. U gandisa nga 3D

Mbudziso 2: Ngoho kana Mazwifhi

AI i nga thusa u bveledza zwiṅwalwa zwa ṭhalusamaipfi nga u sengulusa khophasi khulwane dza luambo.

- NGOHO
- TSHI SI TSHONE

Q2: Ndi ifhio mbilaelo nthihi ya vhuḍifari kha u shumisa AI kha ḷekisikhogirafi?

- A. Zwi a ḍura vhukuma.
- B. Zwi nga ḍisa luvhengelambiluni.
- C. I dzhiela vhudzulo vhaṭalutshedzeli vha vhatu.
- D. Zwi a lenga vhukuma.

Mbudziso 3: Ḍadzani tshikhala

Nḍila ya _____ i khwaṭhisedza uri ṭhalusamaipfi dza didzhithala dzo itelwa u swikelela ṭhōḍea dza vhashumisi vho fhambanaho, hu tshi katelwa na vhane vha bva kha zwitshavha zwa nyambo nnzhi.

Mbudziso 4: Khethani nnzhi

Ndi zwifhio zwithu zwine zwa nga khwinisa u shumisea ha ṭhalusamaipfi dza didzhithala kha zwitshavha zwa nyambo nnzhi?

(Khethani zwoṭhe zwine zwa shuma)

- A. Vhuṭanganedzi ha nyambo nnzhi.
- B. U ṭōḍa nga ipfi.
- C. Vhupfiwa ha tshitshavha.

D. Mbadelo dza n̄tha dza u ṅwalisa.

Mbudziso 5: Phindulo pfufhi

Ndi ngani zwi zwa ndeme uri zwitshavha zwa Mvelele zwi dzhenele kha u bveledza zwishumiswa zwa luambo lwa didzhithala?

T̄hūthuwedzo ya Nyambedzano

Naa zwitshavha zwi fanela u vha na vhulangi kha uri AI i shumiswa hani kha u ṅwala nyambo dzazwo? Ndi ngani kana ndi ngani zwi songo ralo?

U khunyeledza na u elekanya: Mushumo wa u bva

Fhindulani zwi tevhelaho ni sa athu fhedza ngudo:

1. Ndi tshifhio tshiṅwe tshithu tshiswa tshe na tshi guda nga ha lekisikhogirafi?
2. T̄halusamaipfi dza didzhithala dzi nga thusa hani u vhulunga luambo lwanu?
3. Ndi zwifhio zwine vha tama u zwi sengulusa nga vhudalo nga ha thoho iyi?

Phindulo

U t̄anganelana

Q1: Lekisikhogirafi ndi mini?

Phindulo yo teaho: B

Mbudziso 1: Munangelo

Ndi tshifhio tshipikwa tshihulwane tsha lekisikhogirafi?

Phindulo yo teaho: C

Mbudziso 2: Ngoho kana Zwi si Zwone

Lexicography i kwama fhedzi t̄halusamaipfi dzo gandiswaho nahone a i kateli zwivhumbeo zwa didzhithala.

Phindulo yo teaho: Tshi si Tshone

T̄halutshedzo: Lekisikhogirafi yo t̄andavhuwa ya katela zwivhumbeo zwa didzhithala na zwa inthanethe, zwa ita uri i kone u t̄anganelana na u swikelelea.

Mbudziso 3: D̄adzani tshikhala tshi si na tshithu

Lekisikhogirafi yo thoma kha vhubvo ha kale vhu ngaho _____, he t̄halusamaipfi dza kale dza vha dzo n̄walwa kha thabūethe dza vumba.

Phindulo yo teaho: Mesopotamia

Mbudziso 4: Vhukhethi vhunzhi

Ndi zwifhio kha zwi tevhelaho zwine zwa dzhielwa n̄tha nga vhañwali vha t̄halusamaipfi vha musalauno?

Phindulo dzo teaho: A, B, D

Mbudziso 5: Phindulo pfufhi

Ndi ngani lekisikhogirafi i tshi dzhiwa sa vhutsila na saintsi?

Phindulo ya tsumbo:

Lekisikhogirafi ndi saintsi ngauri i katela tsenguluso yo dzudzanyeaho na u n̄wala luambo, na vhutsila ngauri i t̄oda u n̄ekedza na u d̄ivhadza nga n̄dila yo humbulwaho u itela uri t̄halusamaipfi dzi shume na u t̄ut̄uwedza.

Khetho

Ndi ifhio kha hedzi ine vha vhona i tshi vhuyedza vhukuma nga u vha na t̄halusamaipfi nga nyambo dza Mvelele?

 Vhunzhi ha vhagudi vha nanga D — nahone vha nanga yone!

Khwizi ya u t̄anganelana: Vhumatshelo ha Lekisikhogirafi

Mbudziso 1: Khetho nnzhi

Ndi ifhio thekhinolodzhi kha dzi tevhelaho ine ya khou vhumba vhumatshelo ha lekisikhogirafi?

Phindulo yo teaho: B.

T̄halutshedzo: AI, khathihi na u guda nga mitshini na tsenguluso ya datha, zwi khou shandula n̄dila ine t̄halusamaipfi dza sikwa na u shumiswa ngayo.

Mbudziso 2: Ngoho kana Mazwifhi

AI i nga thusa u bvedza zwiñwalwa zwa t̄halusamaipfi nga u sengulusa khophasi khulwane dza luambo.

Phindulo yo teaho: Ngoho

Q2: Ndi ifhio mbilaelo nthihi ya vhuḏifari kha u shumisa AI kha lekisikhogirafi?

Phindulo yo teaho: B.

Mbudziso 3: Ḑadzani tshikhala

Ndila ya _____ i khwaṭhisedza uri ṭhalusamaipfi dza didzhithala dzo itelwa u swikelela ṭhoḁea dza vhashumisi vho fhambanaho, hu tshi katelwa na vhane vha bva kha zwitshavha zwa nyambo nnzhi.

Phindulo yo teaho: yo sedza kha vhashumisi

Mbudziso 4: Khethani nnzhi

Ndi zwifhio zwithu zwine zwa nga khwinisa u shumisea ha ṭhalusamaipfi dza didzhithala kha zwitshavha zwa nyambo nnzhi?

(Khethani zwoṭhe zwine zwa shuma)

Phindulo dzo teaho: A, B, C

Ngudo 2: U pfesesa lexisikhogirafi na E-Lekisikhogirafi

Zwipikwa zwa u Guda

Musi ngudo iyi i tshi fhela, vhagudi vha do kona u:

- Talutshedza lexisikhogirafi na u talutshedza mvelo yayo ya vhuvhili sa vhutsila na saintsi kha zwiimo zwa lifhasi, Afrika, na Afrika Tshipembe.
- Talusa mveledziso ya divhazwakale ya lexisikhogirafi, u bva kha vhubvo ha kale u swika kha tshifhinga tsha didzhithala, vha tshi bvisela khagala vhudzheneli ha ndeme i bvaho kha mvelele dzo fhambanaho na zwifhinga zwo fhambanaho.
- U sengulusa mvelaphanda ya thalusamaipfi ya Afrika, hu tshi katelwa na midzi yayo ya vhukoloni, tshanduko dza nga murahu ha vhuqilangi, na mushumo wa mvelele dza mubulo na thekino lodzhi kha u vhulunga luambo.
- Ita phendiso ya tshanduko u bva kha thalusamaipfi ya mvelele u ya kha ya elekithroniki, u topola zwishumiswa zwa thekino lodzhi, zwivhumbeo zwine zwa shumisana, na modele dza u shumisana dze dza vhumba hafhu u itwa ha thalusamaipfi ha musalauno.
- Tola mbuelo na khaedu dza *e-lexicography*, hu tshi katelwa na mafhungo a u swikelelea, u dzhenelela ha vhashumisi, ndaulo ya datha, na u bvela phanda kha tshifhinga tsha didzhithala.
- Elekanya nga vhuronwane nga ha mushumo wa thekino lodzhi kha maitele a lexisikhogirafi, zwihuluhulu kha u tutuwedza u katelwa ha luambo, vhuimeleli ha mvelele, na u khwiniswa ha luambo nga tshifhinga tsha vhukuma.
- Tanganelana na mishumo ya nyandadzamafhungo-nnzhi u itela u godombedza kupfesesele kwa mitalukanyo ya lexisikhogirafi na u i shumisa kha zwiimo zwi shumaho, zwo thewaho kha thodiso, na zwine zwa tutuwedzwa nga nyambedzano.

Khethekanyo 1: Marangaphanda a Lekisikhogirafi

Khethekanyo ya Manweledzo

Lekisikhogirafi ndi vhutsila na saintsi, ndi buḁo line la katela u kuvhanganya, u dzudzanya, na u sengulusa thalusamaipfi nga ndila yo dzudzanyeaho. I tanganya thyiori ya luambo na u shumiswa hayo, zwine zwa ṭoda u tandavhudza luambo na u nekedza nga ndila ya vhusiki.

Kuvhonele kwa Lifhasi

Lifhasini lothe, lekisikhogirafi i talutshedzwa sa thaluso yo dzudzanyeaho ya *lexicon* ya luambo. Zwi katela:

- Ngoni dza saintsi: phendo ya datha, milayo ya luambo.
- Zwithu zwa vhutsila: u ita tsumbo, u dzudzanya maipfi.
- U dowela ndowelo ntswa dza luambo dzi ngaho *slang* na mathemo a didzhithala.
- U shanduka u bva kha ndila dza u nea ndaela u ya kha dza u talusa, hu tshi sedzwa ndila ine luambo lwa shumiswa ngayo vhutshiloni ha vhukuma.

Lekisikhogirafi ya Afrika Tshipembe

Kha la Afrika, lekisikhogirafi i shelamulenzhe zwi hulwanesa kha:

- U vhulunga nyambo dzapo (dzi fhiraho 2 000 dzine dza ambiwa).
- U n'wala mvelele dza mubulo, maidioma, na mirero.
- U vhulunga mvelele na u vusuludza luambo.
- U sedzana na khaedu dzi ngaho u shaya zwishumiswa na u shaya vhashumi vho gudiswaho.
- U t'utuwedza tshumisano vhukati ha zwitshavha, vhagudi, na mivhuso.

ZA Lekisikhogirafi ya Afrika Tshipembe

Lekisikhogirafi ya Afrika Tshipembe i sumbedza tshitshavha tshayo tsha nyambo nnzhi tshi re na nyambo dza 12 dza tshiofisi. Zwithu zwa ndeme zwi katela:

- U linganyisela ndinganyo na vhuimeleli ha zwa nyambo.
- U shumisa thekino lodzhi (thalusamaipfi dza didzhithala, dzi-app dza thingothenleki) u itela u khwinisa tswikelelo.
- U tandulula vhushayandinganyo vhukati ha nyambo dzo khwaṭhaho na dzine dza khou bvelela.
- U shumisa u guda nga mitshini na u shumisa luambo lwa mvelo.

Vhusedzi ha mvumbo

Maitele kha lekisikhogirafi a katela:

- U imelelwa ho teaho na hu katelaho.
- U iledza u dzhia sia ha luambo.
- U katela zwitshavha zwo tsikeledzwaho.
- U tuṭuwedza tswikelelo yo linganelaho ya zwishumiswa.

MUSHUMO

Quiz ya Vhukwamani: Kha vha linge Ndivho Yavho

1. Ndi mini zwine zwa ṭalusa zwavhuḍi lekisikhogirafi?

- A. Ngudo ya maṅwalo a kale
- B. Vhutsila ha u anetshela zwiṭori
- C. U kuvhanganya na u sengulusa/fhenḍa thalusamaipfi
- D. U pindulelwa ha nyambo
- E. Ngudo ya fonetiki

2. Khaedu khulwane kha lekisikhogirafi ya Afrika ndi mini?

- A. U vha hone ha vhañwali vhunzhi vha thalusamaipfi vho gudelaho
- B. U shumisa zwishumiswa zwa didzhithala nga ndila yo kalulaho
- C. U sa vha hone ha dzangalelo la u vhulunga luambo
- D. U shayea ha zwishumiswa na masheleni
- E. Ndinganyiso ya luambo yo kalulaho

3. Ndi ifhio kha zwi tevhelaho ine ya vha mbonalo ya lekisikhogirafi ya Afrika Tshipembe?

- A. U shumiswa ha Luisimane na Afrikaans fhedzi
- B. U iledza zwishumiswa zwa didzhithala
- C. U ombedzela u shumiswa ha nyambo nnzhi na u ndinganyo
- D. U nyadza nyambo dzapo
- E. U shumiswa ha thalusamaipfi dzo gandiswaho fhedzi

4. Ndi ifhio mbilaelo khulwane ya vhuḍifari kha lekisikhogirafi?

- A. U shumiswa ha slang nga ndila yo kalulaho
- B. U sumbedza mvelele nga ndila i si yone
- C. Fomathi nnzhi dza thalusamaipfi
- D. U shumisa tsumbo nga ndila yo kalulaho
- E. U shaya tswikelelo ya didzhithala

5. Ndi ifhio ndowelo ya tshizwino kha lekisikhogirafi ya lifhasi?

- A. U bvisa *slang* kha thalusamaipfi
- B. U vhuyelela kha thalusamaipfi dzo gandiswaho

C. Maele a u t̄alusa na vhuṭanganedzi ha didzhithala

D. U sa dzhiela n̄tha t̄hoḏea dza mushumisi

E. U iledza t̄halutshedzo dza mvelele

Mushumo wa u Lavhelesa na u Humbula

Kha vha sedze vidio iyi:

“Maanḏa a Maipfi: Ndi Ngani T̄halusamaipfi i Ya Ndeme” (vidio ya YouTube kana OER)

Kha vha humbule nga ha mbudziso dzi tevhelaho:

1. Ndi zwifhio zwe zwa vha mangadza vhukuma nga ha mushumo wa t̄halusamaipfi kha tshitshavha?
2. Vha vhona u nga zwishumiswa zwa didzhithala zwi khou shandula hani nḏila ine ra shumisa ngayo t̄halusamaipfi?
3. Ndi ngani zwi zwa ndeme u katela nyambo dzapo kha thandela dza t̄lekisikhogirafi?
4. Ndi vhuḏifhinduleli vhufhio ha vhuḏifari vhune vhañwali vha t̄halusamaipfi vha vha naho musi vha tshi ñwala luambo?
5. T̄lekisikhogirafi i nga thusa hani u vhulunga vhuḏitalusi ha mvelele?

Khethekanyo 2: Divhazwakale ya Lekisikhogirafi

Khethekanyo ya Manweledzo

Lexicography, vhutsila na saintsi ya u ita thalusamaipfi, zwo bvelela lwa miñwaha ya zwigidi, zwi tshi sumbedza mvelaphanda ya vhuṭali, mvelele, na mveledziso ya thekinoḷodzhi ya zwitshavha zwa vhatu. Ngudo iyi i sengulusa ndila ya divhazwakale ya lekisikhogirafi u bva kha mvelele dza kale u ya kha tshifhinga tsha didzhithala.

Mathomo a Tshifhinga Tshilala

Maitele a u ñwala thalusamaipfi o thoma kale nga 2300 BCE ngei Mesopotamia, he mutevhe wa maipfi a nyambo mbili dza Sumerian-Akkadian wa vha wo ñwalwa kha thabuḷethe dza vumba. Ndivho ya hedzi thalusamaipfi dza kale yo vha yo livhana na zwa tshumiso na mvelele. Ngei Egipita la Kale, thalusamaipfi dza *hieroglyphic* dzo thusa u vhulunga u bvela phanda ha luambo. Nga tshenetsho tshifhinga, ngei China, “Erya” yo vha i ndingedzo yo dzudzanyeaho ya u thalusa maipfi a kale a Lutshaina, i tshi ombedzela mushumo wa lekisikhogirafi kha u vhulunga mvelele dza filosofo na dza mañwalwa.

Netshedzo dza Vhagerika na Vharoma

Vhadiḱvi vha mañwalo vha ngei Gerika vha ngaho Vho Hesychius vho kuvhanganya thalusamaipfi u itela u thalutshedza mañwalwa a kale, vha tshi tumanya luambo na mañwalwa na vhuḱṭalusi. Vhadiḱvi vha mañwalo vha ngaho Vho Varro vho sedza kha *etymology* na girama, vha dzhenisa lekisikhogirafi nga ngomu ha pfunzo na rethoriki. Hedzi mvelele dzo vhea mutheo wa u ñwala thalusamaipfi dza Yuropa.

Lekisikhogirafi ya Miñwaha ya Vhukati

Miñwaha ya Vhukati yo tshenzhema thalusamaipfi i tshi bvelela kha zwiimo zwa vhurereli na zwa vhugudi. Isidore ya Seville yo vha yo sedza kha u dzudzanya ndivho yoṭhe ya vhatu nga kha luambo. Nga Musi wa Musuku wa Vhuislam, Kitab al-‘Ayn ya Al-Khalil ibn Ahmad yo ḱisa ndila ntswa ya u thanganya maḱḱere. Ngei India, Amarakosha ya Amarasimha yo vha thalusamaipfi ya mutheo ya Sanskrit, i sumbedzaho u pfuma ha luambo na mvelele.

Vhuvusuludzi na Vhuṭali

Vhuvusuludzi ho vusa pfunzo ya kale, zwa ita uri hu vhe na ṭhalusamaipfi dzi ngaho ṭhalusamaipfi ya Vho Robert Estienne ya *Latinogallicum*. Vhuṭali ho ḍisa vhuḍidini ha u ita uri zwithu zwi vhe zwo linganelaho, zwo sumbedzwa nga Ṭhalusamaipfi ya Luambo lwa Luisimane ya Vho Samuel Johnson, ye ya ṭanganya ṭhalutshedzo na vhuimo ha mvelele.

Muhasho wa u Gandisa na Vhuḍitalusi ha Lushaka

Vhugandisi ho shandula ṭhalusamaipfi nga u ita uri hu kone u gandiswa nga vhunzhi. Ṭhalusamaipfi dzo vha zwishumiswa zwa u linganisa luambo na u ḍivha lushaka, vhunga zwo vhonala kha ṭhalusamaipfi ya Noah Webster ya Amerika na ṭhalusamaipfi ya Ludzheremane ya maswuhana a ha Grimm.

Ḳekisikhogirafi ya Musalauno

Ḳekisikhogirafi ya musalauno yo vhumbiwa nga thekinoḷodzhi ya didzhithaḷa, luambo lwa khophasi, na AI. Zwishumiswa zwi ngaho WordNet, ṭhalusamaipfi dza inthanethe, na dzi-app dza themamveledziso zwo ita uri zwishumiswa zwa Ḳekisikhogirafi zwi swikelelee na u shumisana. Puḷatifomo dzo bveledzwaho nga vhashumisi dzi ngaho *Wiktionary* dzi ita uri buḍo ḷi vhe ḷa dimokirasi, naho zwi tshi bveledza mbilaelo nga ha ndaulo ya vhuimo. AI na u guda nga mitshini zwino zwi thusa kha u ṅwala nyambo dzi songo imelelwaho zwavhuḍi na u sika ṭhalusamaipfi dzine dza kona u shanduka, dza nyambo nanzhi.

Quiz ya mvuvhano: Kha vha linge Nḍivho Yavho

1. Maitele a u thoma a ḍivheaho a u ṅwala ṭhalusamaipfi o simuwa ngafhi?

- A. Egipita ḷa kale
- B. China ḷa kale
- C. Mesopotamia
- D. Gerika ḷa Kale
- E. India

2. Ndi vhudzheneleli vhufhio vhahulwane he Vho Al-Khalil ibn Ahmad vha zwi ita kha u n̄wala ṭhalusamaipfi?

- A. U sika ṭhalusamaipfi ya u thoma ya Luisimane
- B. U ḡivhadza u tevhekana ha alfabethe kha ṭhalusamaipfi dza Luarabu
- C. U pindulela mañwalo a Lugerika
- D. U kuvhanganya Amarakosha
- E. U tumbula mutshini wa u ganḡisa

3. Mutshini wo ḡisa tshanduko ḡe kha ḡekisikhogirafi?

- A. U fhungudzwa ṭhodea ya ṭhalusamaipfi
- B. O ita uri ṭhalusamaipfi dzi sa vhe dzo dzudzanyeaho
- C. U bveledzwa ha khandiso nnzhi na u linganisa
- D. u fhelisa mañwalwa o n̄walwaho nga zwandḡa
- E. U sika ṭhalusamaipfi dza nyambo nnzhi.

4. Ndi ṭhalusamaipfi ifhio ye ya vha yo livhiswa kha u vhumba vhuḡitalusi ha lushaka lwa Amerika?

- A. Ṭhalusamaipfi ya Luisimane ya Oxford
- B. Ṭhalusamaipfi ya Akhademi ya Lufura
- C. Kitab al-‘Ayn
- D. Ṭhalusamaipfi ya Luambo lwa Luisimane lwa Amerika
- E. Lushaka lwa maipfi

5. Ndi mbonalo ifhio khulwane kha ḡekisikhogirafi ya didzhithala ya musalauno?

- A. U lumbama kha Lulatini na Lugerika
- B. U shumiswa ha thabuḡethe dza vumba
- C. Zwibveledzwa ngomu nga vhashumisi na u ṭanganyiswa ha Al
- D. U iledza thekinoḡodzhi

E. U shumisa bugu dzo gandiswaho fhedzi.

Khethekanyo 3: Divhazwakale ya Lekisikhogirafi Afrika

Khethekanyo ya Manweledzo

Kha la Afrika, lekisikhogirafi ndi sia line la khou bvelela line la sumbedza u fhambana huhulwane ha nyambo dza dzhango na divhazwakale ya matshilisano na polotiki yo serekanaho. Nga nyambo dzi fhiraho 2,000 dzine dza ambiwa u mona na Afrika, mveledziso ya thalusamaipfi na manwalo a nyambo zwo ita mushumo wa ndeme kha u vhulunga vhuditalusi ha mvelele, u tutuwedza pfunzo, na u lwa na u dzhielwa fhasi ha luambo.

Midzi ya Vhukoloni na Vhurumiwa

Vhudidini ha u thoma ha lekisikhogirafi Afrika ho thomiwa nga vharumiwa na vhalanguli vha vhukoloni nga 18th and 19th centuries (dana la vhu-18 na la vhu-19 la miwaha). Hedzi thalusamaipfi dza u thoma, dzi ngaho thalusamaipfi ya Vho Bishop John Colenso ya u bva kha Luzulu u ya kha Luisimane (1861), dzo sikwa zwiuhuluhulu u itela u thusa kha thembuluwo ya vhurereli na vuvhusi ha vhukoloni. Fhedzi-ha, kanzhi dzo vha dzi tshi sumbedza u dzhia sia ha *Eurocentric*, dzi tshi vhea phanda thodea dza vhaambi vha Luisimane na u sumbedza nyambo dza Afrika sa dza fhasi kana dzi sa divhei.

Nga tshifhinga tsha vhukoloni, thalusamaipfi dzo vha dzi tshi shumiswa sa zwishumiswa zwa vhalanguli, ho sedzwa kha thalusamaipfi dza mutheo na thalutshedzelo dza nyambo dza Yuropa. Ndila iyi yo vhea thungo sisteme dza nyambo dza mvelele nahone ya kundelwa u fara u pfuma ha mvelele ya nyambo dza Afrika.

Tshanduko ya nga Murahuru ha Mbofholowo

Tshifhinga tsha nga murahuru ha mbofholowo tsho vha tshifhinga tsha tshanduko. Vhagudi vha Afrika vho thoma u ranga phanda thandela dza lekisikhogirafi dzo sedzaho kha u nea maanda luambo na u vhulunga mvelele. Tsumbo dzi katela Thalusaipfi ya Chichewa nga Yunivesithi ya Malawi na Thalusaipfi ya u bva kha Yoruba u ya kha Luisimane nga Vho Olukoju. Mishumo iyi yo vha yo sedza kha u shumela vhaambi vha luambo lwa damuni na u sumbedza tshumiso ya luambo lwa vhukuma.

Vhubvedzi vhuhulwane ho vha u tanganya mvelele dza mulomo dzi ngaho mirero, maidioma, na divhazwakale dza mulomo kha thalusaipfi. U shandukiswa uhu ho tanganedza ndeme ya mvelele ya mulomo kha zwitshavha zwa Afrika na u pfumisa rekhodo ya lekisikhogirafi.

Tshifhinga tsha Didzhithala na Vhubvedzi ha Thekinołodzhi

Sentshari ya vhu 21 yo tshenzhema mvelaphanda ya thekinołodzhi kha lekisikhogirafi ya Afrika. Zwishumiswa zwa didzhithala na pulatifomo, u fana na zwe zwa bvedzwa nga Tshiimiswa tsha Thekinołodzhi ya Nyambo dza Afrika (ALTI), zwo ita uri thalusaipfi dzi swikelelee na u shumisea nga ndila yavhudi. Zwishumiswa izwi zwi tikedza nyambo nanzhi na u tandulula u sa imelelwa ha nyambo dza Afrika kha dathabeizi dza lifhasi.

Vhudidini ha u shumisana vhu katelaho mivhuso, dziyunivesithi, na madzangano a dzitshaka zwo ita uri hu bvedzwe manwalo o dowealeho, thalusaipfi dza nyambo nanzhi, na zwishumiswa zwa pfunzo. UNESCO yo tikedza manwalo a luambo lu re khomboni ya u fa, zwihuluhulu Vhukovhela na Vhubvavha ha Afrika.

za Lekisikhogirafi ya Afrika Tshipembe: Ngudo ya Kheisi

Fhano Afrika Tshipembe, lekisikhogirafi yo vhumbiwa nga mushumo wa vhurumiwa, vhukoloni, khethululo, na dimokirasi. Thalusaipfi dza kale, u fana na thalusaipfi ya Hans Schreuder's ya u bva kha LuZulu u ya kha Luisimane, dzo sikwa u itela ndivho

dza vhurumiwa nahone dzo vha dzi tshi sumbedza zwithu zwine zwa da u thoma kha la Yuropa.

Nga tshifhinga tsha khethululo, thalusamaipfi ya Luvhuru yo bvelela vhukuma (tsumbo, *Woordeboek van die Afrikaanse Taal*), ngeno nyambo dzapo dzo vhewa thungo. Naho zwo ralo, zwigwada zwa u lwa na zwithu zwo vusa dzangalelo liswa la u vhulunga nyambo dza Afrika.

Nga murahu ha 1994, u dzhielwa ntha ha nyambo dza 11 dza tshiofisi zwo ita uri hu vhe na u engedzea ha mushumo wa u nwala thalusamaipfi. Zwiimiswa zwi ngaho PanSALB zwo tikedza mveledziso ya thalusamaipfi ya nyambo dzothe dza tshiofisi, u tuntuwedza u lingana ha nyambo na u fhambana ha mvelele.

Mbudziso dza u khetha

1. Vha vhona u nga ndi tshifhio tshituntuwedzi tshihulwane tsha thalusamaipfi dza kale dza Afrika?

- A. U vhulunga mvelele ya Afrika
- B. U tikedza ndaulo ya vhurumiwa na ya vhukoloni
- C. U tuntuwedza nyambo nnzhi
- D. U funza nyambo dza Afrika zwickoloni
- E. U nwala mvelele dza mulomo

2. Ndi tshivhumbi tshifhio tshine vha tenda uri tshi tuntuwedza vhukuma lekisikhogirafi ya Afrika ya musalauno?

- A. Ifa la vhukoloni
- B. Vhubveledzi ha thekinołodzhi
- C. Mvelele dza mulomo
- D. Mbekanyamaitele ya muvhuso
- E. U tangana ha shango lothe

3. Naa mvelele dza mubulo dzi fanela u katelwa kha thalusamaipfi dza musalauno?

- A. Ee, vha vhulunga vhuditalusi ha mvelele
- B. Hai, a vha divhei nga maanda
- C. Arali fhedzi zwo khwaṭhisedzwa nga vhaḍivhi vha luambo
- D. Kha thalusamaipfi dza zwa pfunzo fhedzi
- E. A thi na vhuṭanzi

 Mushumo Mutuku wa Thodiso

Thoho: **U Thodisa Thandela dza Lekisikhogirafi ya Mvelele**

Ndaela:

1. Kha vha khethe luambo lwa Afrika (tsumbo, Yoruba, Luzulu, Amhariki, Shona).
2. Kha vha ite thodiso ya thalusamaipfi kana thandela ya lekisikhogirafi i tshimbilelanaho na luambo lwonolwo.
3. Kha vha fhindule zwi tevhelaho:
 - Ndi nnyi we a sika thalusamaipfi?
 - Ndivho yo vha i ifhio?
 - I sumbedza hani mvelele ya tshitshavha tsha luambo?
 - Naa i a wanala nga ndila ya didzhithala?
 - Ndi khaedu dzifhio dze wonoyo mushumo wa sedzana nadzo?

Zwi swikiswa:

Kha vha n'wale muvhigo mupfufhi (maipfi a 200–300) vha pfufhifhadze mawanwa avho. Kha vha katele dziḷinki kana dzireferensi hune zwa konadzea.

Khethekanyo 4: U bva kha u Gandisa u ya kha Pixels – U Shanduka u ya kha Lexicography ya Ełekiṭhironiki

Khethekanyo ya Manweledzo

U bvelela u bva kha lekisikhogirafi ya mvelele u ya kha ya ełekiṭhironiki zwi imela tsudzuluwo ya tshanduko kha ndila ine ṭhalusamaipfi dza sikwa ngayo, u swikeleliwa, na u shumiswa ngayo. Ngudo iyi i sengulusa mutheo wa divhazwakale wa lekisikhogirafi, u bvelela ha zwishumiswa zwa didzhithala, na mvelelo dza thekinołodzhi kha maitete a lekisikhogirafi. I dovha ya tolisisa mbuelo, khaedu, na ndivhanele ya tshifhinganani tshi daho ya lekisikhogirafi ya ełekiṭhironiki.

U bva kha Khandiso u ya kha Didzhithala: Kuvhonele kwa Divhazwakale

Lekisikhogirafi ya kale, yo sumbedzwaho nga mishumo i ngaho ṭhalusamaipfi ya Vho Samuel Johnson na Vho Noah Webster, yo vhea mutheo wa maṅwalo a luambo lwa musalauno. Hedzi ṭhalusamaipfi dzo gandiswaho dzo vha dzi na maanda fhedzi dzo vha dzi na mikaṅo nga ṅwambo wa zwithivheli zwi fareaho—u vusuluswa ho vha hu sa anzeli u itea, nahone zwine zwa ṅwalwa zwo vha zwi tshi dzula zwo ralo.

U dzheniswa ha ṭhalusamaipfi ya Luisimane ya Oxford (OED) nga didzhithala nga vho 1980 zwo vha zwi tshi khou sumbedza tshanduko khulwane. ṭhalusamaipfi dza kale dza didzhithala, hu tshi katelwa na ṭhalutshedzelo dza CD-ROM, dzo vha dzi tshi ita uri vhatu vha kone u dzi wana nga u ṭavhanya fhedzi dzi tshi kha di fana na ṭhalusamaipfi dzo gandiswaho. Vhudiḍini uhu ha u thoma ho dzumbulula khonadzeo ya dzi pułatifomo dza didzhithala dza u shandula sia.

Mvelaphanda ya Thekinołodzhi kha Sentshari ya Vhu-21

Lekisikhogirafi ya ełekiṭhironiki ya musalauno i newa maanda nga divhaipfi ya khophasi na u Shumisa Luambo lwa Mvelo (NLP). Zwishumiswa zwi ngaho Sketch Engine na AntConc zwi tendela vhaṅwali vha ṭhalusamaipfi u sedzulusa dzikhophora nnzhi dza maṅwalo, u ṭalula zwifhinga zwine maipfi a ṭangana ngazwo, u ṭangana ha maipfi, na ndila dza u shumisa. Zwino dzi-algorithm dza NLP dzi nga bvisa

ṭhalutshedzo na maipfi a fanaho nga vhuḍiitisi, zwa fhungudza vhuḍidini ha zwanda na u engedza u tea.

Mbonalo ya Tshumisano na zwa Nyandadzamafhungo nnzhi

Ṭhalusamaipfi dza didzhithala dza musalauno a dzi sokou vha mutevhe wa maipfi. Dzi katela:

- **U vhidzwa ha maipfi nga Odiyo**
- **Zwithusedzi zwa u vhona**
- **Zwitirathedzhi zwo fhambanaho**
- **Zwishumiswa zwa u thusedza u ṭoda zwithu nga u ṭavhanya.**

Zwivhumbeo izwi zwi tikedza zwithu zwo fhambanaho zwa u guda na u ita uri ṭhalusamaipfi dzi ṭanganedzee, nga maanda kha vhagudi vha luambo na vhaḍivhi.

Ḳekisikhogirafi ya Tshumisano na yo Ṭanganelanaho

Puḷatifomo dzi ngaho *Wiktionary* dzo ḍivhadza Ḳekisikhogirafi yo ṭanganaho na vathu vhanzhi, zwine zwa tendela vhashumisi u shela mulenzhe kha u ṛwala. Naho hezwi zwi tshi ita uri tsimu i vhe ya demokirasi, zwi dovha zwa bveledza mbilaelo nga ha u langa vhuleme.

Ṭhalusamaipfi dza eḲekithironiki zwino dzi nga ṭanganedzwa kha masia o khetheaho (tsumbo, mishonga, mulayo) na ṭhodega dza vhashumisi. Thikhedzo ya nyambo nnzhi na u swikelela nga luṭingothendeleki zwo ita uri ṭhalusamaipfi dzi katele na u swikelelea.

U swikelelea na u Katelwa

Ṭhalusamaipfi dza didzhithala dzi a swikelelea kha zwishumiswa zwoṭhe—dzi-*smartphone*, dzi-*tablet*, na dzikhomphyutha. Zwithu zwi ngaho zwivhali zwa tshikirini na ndaela dza ipfi zwi khwinisa u shumisea ha vathu vha re na vuholefhali. Puḷatifomo dzo thewaho kha *cloud* dzi tendela vhashumisi u ṭanganya *bookmarks* na *glossary* kha zwishumiswa zwoṭhe.

⚠️ Khaedu kha Tshanduko ya Didzhithala

Naho hu na mbuyelo, khaedu dzi kha ḡi vha hone:

- *Digital divide*: A si vhashumisi vhoḡhe vhane vha kona u shumisa zwishumiswa kana inthanethe.
- U dzhia sia ha *algorithm*: Zwishumiswa zwa NLP zwi nga takalela nyambo kana redzhisiḡara dzine dza vha na maanḡa.
- Zwithivheli zwa u ḡwalisa: Dziḡwe ḡhalusamaipfi dza didzhithala dzi murahu ha dzi-*paywall*.

Vhaḡwali vha ḡhalusamaipfi vha tea u sedza kha mafhungo a ya u itela u vhona uri hu na u lingana na u katela kha zwishumiswa zwa luambo lwa didzhithala.

🧠 Mushumo wa Tshumisano: Kha vha Vhambedze na u Fhambanya

Ndaela:

1. Kha vha khethe ipfi (tsumbo, “vhubvedzi,” “mvelele,” kana “tshitshavha”).
2. Vha i sedze kha:
 - ḡhalusamaipfi yo ganḡiswaho ya sialala (arali i hone) .
 - ḡhalusamaipfi ya inthanethe (tsumbo, ḡhalusamaipfi ya Mugudi wa *Oxford*, *Wiktionary*)
3. Kha vha Vhambedze zwi tevhelaho:
 - Tshivhalo tsha ḡhalutshedzo
 - U shumisa tsumbo
 - Zwithu zwa zwishumiswa zwinzhi (zwipfi, zwifanyiso)
 - U leluwa ha u tshimbila
 - U fhambana ha mvelele kana dzingu.

Kha vha nee muhumbulo mupfufhi (maipfi a 150–200) nga ha uri thalutshedzelo ya didzhithala yo fhambana hani na yo gandiswaho na uri ndi ifhio ye na wana i tshi shuma vhukuma na uri ndi ngani.

Thuthuwedzo ya Nyambedzano

Thero: Mushumo wa Thekinołodzhi kha u Vhulunga Luambo

“Thalusamaipfi dza elekithironiki dzo ita uri thalusamaipfi dzi swikelelee na u tendelana na zwiimo, fhedzi naa zwi vhea khomboni ya u xeelwa nga vhudzivha ha mvelele na vhuṭanzi ha maitete a mvelele a thalusamaipfi?”

Nyambedzano:

- Naa thalusamaipfi dza didzhithala dzi nga kona u sumbedza zwa vhukuma u pfuma ha mvelele dza mulomo na thalutshedzo dza mvelele?
- Thekinołodzhi i nga shumiswa hani u itela u vhulunga nyambo dzine dza khou fhela?
- Ndi mushumo ufhio une zwitshavha zwa fanela u u ita kha u sika thalusamaipfi ya didzhithala?

Khethekanyo 5: Mbuelo na Khaedu dza e-Lexicography kha Tshifhinga tsha Musalauno

Khethekanyo ya Manweledzo

Lexisikhogirafi ya e-lekithroniki (*e-lexicography*) i imela tsudzuluwo ya tshanduko kha u ita thalusamaipfi, i tshi tshwuwedzwa nga vhubvedzi ha didzhithala na ndila yo sedzaho kha vhashumisi. Ngudo iyi i sengulusa zwivhuya na khaedu dza *e-lexicography*, yo sedza kha u swikelelea, u tanganelana, u khwiniswa ha tshifhinga tsha vhukuma, modele dza tshumisano, na zwithivheli zwa thekino lodzhi na matshilisano zwine zwa tea u tandululwa u itela u vhona uri hu na u katelwa na u bvela phanda.

Mbuelo dza e-Lexicography

1. U Swikelelea na u Katelwa

E-lexicography i fhaladza zwithivheli zwa dzingu na zwa ikonomi nga u ita uri thalusamaipfi dzi vhe hone kha inthanethe. Kha zwitshavha zwa nyambo nnzhi u fana na Afrika Tshipembe, thalusamaipfi dza didzhithala dzi tikedza nyambo dzi songo imelelwaho zwavhudi na u tshwuwedza u fhambana ha mvelele. Dzi dovha dza tanganedza nyambo dza damuni na nyambo dzine dza khou fhela, zwi tshi nea maanda zwitshavha u vhulunga na u swikelela vhufa hazwo ha nyambo.

2. Tshumisano na u Tanganelana ha Vhashumisi

Thalusamaipfi dza didzhithala dzi netshedza zwishumiswa zwi ngaho:

- U sedzulusa nga u tshavhanya
- U vhidza maipfi nga ndila i pfallaho
- Thalutshedzo dzo tshanganaho
- U tshanganya nyanadzamafhungo nnzhi (vidio, zwifanyiso, thohwana)
- Zwishumiswa izwi zwi khwinisa u pfesesa na u vhulunga, nga maanda kha vhagudi vha luambo na vhashumisi vha re na vuholefali.

3. Tsumbazwiswa dza Tshifhinga tsha Vhukuma

Thalusamaipfi dza *e-dictionary* dzi nga khwiniswa nga u ṭavhanya u itela u sumbedza maipfi maswa, slang, na ndila dza u shumisa, zwi sa ngi ṭhalusamaipfi dzo gandiswaho dzi sa shanduki. Hezwi zwi khwaṭhisedza vhukwamani kha mbonalo ya luambo ine ya khou bvelela nga u ṭavhanya yo vhumbiwaho nga thekinoḽodzhi na nyanḽadzamafhungo ya matshilisano.

4. Thoḍisiso ya Nṭha ya Ḷekisikhogirafi

Zwishumiswa zwi ngaho *Sketch Engine* zwi tendela vhaṅwali vha ṭhalusamaipfi u sengulusa khopora khulwane dza maṅwalo, u topola phetheni, themo dzi sa anzeli u wanala, na u shumiswa ha vhubvo. Hezwi zwi ita uri hu vhe na ṭhalusamaipfi yo teaho na i katelaho.

5. Modele dza u Shumisana na dza u Ṭanganya Vhathu Vhanzhi

Puḽatifomo dzi ngaho *Wiktionary* dzi konisa vhashumisi u shela mulenzhe kha u ṅwala, zwi ita uri ṭhalusamaipfi dzi sumbedze tshumiso ya luambo lwa vhukuma. Hezwi zwi ita uri ḷekisikhogirafi i vhe ya dimokirasi na u tuṭuwedza u dzhenelela ha tshitshavha.

Khaedu dza e-Lekisikhogirafi

- **Zwithivheli zwa Thekinoḽodzhi:** Zwi ṭoda vhutsila ha thekinoḽodzhi na zwishumiswa, zwine zwa nga vha zwi tshi khou ṭahela fhethu hune ha vha na zwishumiswa zwo eḽanaho.
- **Digital Divide:** Zwitshavha zwinzhi a zwi na inthanethe kana a zwi na vhukoni ha u vhala na u ṅwala ha didzhithaḽa, zwine zwa ita uri ṭhalusamaipfi dza *e-dictionary* dzi sa kone u swikeleliwa.
- **U Dalesa ha Datha:** U langa datha nnzhi ya luambo zwi nga ḽadza vhaṅwali vha ṭhalusamaipfi nahone zwa ita uri vhuimo vhu vhe vhuṭuku.
- **Vhukonḽi ha Nyolo:** Zwithu zwo dzudzanywaho nga ndila i si yavhuḽi zwi nga thithisa u shumisea na u guda.
- **Mvelaphanḽa:** Thandela nnzhi a dzi na tshelede ya tshifhinga tshilapfu, zwine zwa vhea khomboni ya u fhelelwa nga tshifhinga.

Ngeletshedzo ya Nyandadzamafhungo Nnzhi

Kha vha sedze vidio iyi:

 “Ndila ine thalusamaipfi dza didzhithala dza itwa ngayo” – Tshithirathedzhi tsha YouTube tsha Nyambo dza Oxford (kana vidio i fanaho na yeneyo ya pfunzo nga ha thalusamaipfi ya didzhithala)

U Elekanya na u Fhindula

Nga murahu ha u talela yeneyo vidio, kha vha elekanya nga ha mbudziso dzi tevhelaho:

1. Ndi mini tsho vha mangadzaho vhukuma nga ha maitete a u sika thalusamaipfi ya didzhithala?
2. Vha vhona u nga vhupfiwa ha vhashumisi vhu tũtũwedza hani ndila ine thalusamaipfi dza *e-dictionary* dza itwa ngayo?
3. Ndi zwifhio zwivhuya zwa u shumisa zwishumiswa zwinzhi (zwapfi, vidio, zwifanyiso) kha thalusamaipfi?
4. Ndi khaedu dzifhio dzine vha humbula uri vhanwali vha thalusamaipfi vha tangana nadzo musi vha tshi lingedza u katela nyambo dzi songo imelelwaho zwavhuḏi?
5. Thalusamaipfi dza didzhithala dzi nga swikelelea hani kha vhatu vha mahayani kana fhethu hune ha vha na zwishumiswa zwiḏuku?

U Khunyeledza na u Elekanya: Mushumo wa u Fhedzisela

Tshipikwa:

Mushumo uyu wo itelwa u vha thusa u khwathisa kupfesesele kwavho kwa mitalukanyo ya ndeme yo katelwaho kha ngudo iyi, u elekanya nga ha lwendo lwavho lwa u guda, na u shumisa ndivho yavho kha zwiimo zwa vhukuma.

Ndaela:

Tshipiḁa 1: Manweledzo a Ngelekanyo (Phindulo yo Nwalwaho – maipfi a 200 u ya kha 300)

Kha vha humbule nga ha zwe vha zwi guda kha zwipiḁa zwiḁanu zwa ino ngudo. Kha phindulo yavho, vha ḁhogomele ḁhuḁhuwedzo dzi tevhelaho:

1. ḁkisisikhogirafi ndi mini, nahone kupfesesele kwavho nga hayo yo kwo bvelela hani kha ino ndima?
2. Ndi mvelaphanḁa ifhio ya ḁivhazwakale kana mvelaphanḁa ya thekinoḁodzhi kha ḁkisisikhogirafi ye vha wana i tshi vha kwama vhukuma, nahone ndi ngani?
3. Vha vhona u nga *e-lexicography* i nga tikedza hani u vhulunga luambo na vhuḁḁalusi ha mvelele kha tshitshavha kana shango ḁavho?
4. Ndi khaedu dzifhio kha ḁkisisikhogirafi ya musalauno dzine vha tenda uri dzo ḁavhanyiswa u tandululwa, nahone dzi nga tandululwa hani?

Tshipiḁa 2: Vhuḁumani ha Muthu nga Eḁhe (Vhuḁetshedzi kha Nyandadzamafhungo Nnzhi nga u Funa)

Kha vha ite vidio pfufhi (mithethe ya 1–2), notsi ya ipfi, kana mvetamveto ya zwifanyiso (tsumbo, infogirafi kana tshiḁaidi) hune vha:

- Kha vha ri kovhele ḁhalukanyo nthihi ya ndeme kana zwo vha “nyanyulaho” u bvaho kha ino ndima.
- Kha vha ḁalutshedze nḁila ine ḁhalukanyo iyi ya nga ḁuḁuwedza ngayo pfunzo dzavho dza tshifhinganani tshi ḁaho, u funza, kana u shumisa luambo.

Tshipiḁa 3: U ḁtanganelana ha Thangana Murole (Foramu ya Nyambedzano kana Nyambedzano ya Tshigwada)

Kha vha fhindule ngelekanyo nthihi ya thangana ya murole nga:

- U vhudzisa mbudziso nga ha ḁhalukanyo yavho.
- U kovhelana tsumbo kana tshenzhelo i tshimbilelanaho na zwenezwo zwi bvaho kha vhuimo havho.

Phindulo

MUSHUMO

Quiz ya Vhukwamani: Kha vha linge Ndivho Yavho

1. Ndi mini zwine zwa ṭalusa zwavhuḍi lekisikhogirafi?

C. U kuvhanganya na u sengulusa/fhenda ṭhalusamaipfi ✓

2. Khaedu khulwane kha lekisikhogirafi ya Afrika ndi mini?

D. U shayea ha zwishumiswa na masheleni ✓

3. Ndi ifhio kha zwi tevhelaho ine ya vha mbonalo ya lekisikhogirafi ya Afrika Tshipembe?

C. U ombedzela u shumiswa ha nyambo nnzhi na u ndinganyo ✓

4. Ndi ifhio mbilaelo khulwane ya vhuḍifari kha lekisikhogirafi?

B. U sumbedza mvelele nga ndila i si yone ✓

5. Ndi ifhio ndowelo ya tshizwino kha lekisikhogirafi ya lifhasi?

C. Maele a u ṭalusa na vhuḵanganedzi ha didzhithala ✓

Quiz ya mvuvhano: Kha vha linge Ndivho Yavho

1. Maitele a u thoma a ḍivheaho a u ḥwala ṭhalusamaipfi o simuwa ngafhi?

C. Mesopotamia ✓

2. Ndi vhudzheneleli vhufhio vhahulwane he Vho Al-Khalil ibn Ahmad vha zwi ita kha u ḥwala ṭhalusamaipfi?

B. U ḍivhadza u tevhekana ha alfabethe kha ṭhalusamaipfi dza Luarabu ✓

3. Mutshini wo ḍisa tshanduko ḍe kha lekisikhogirafi?

C. U bveledzwa ha khandiso nnzhi na u linganisa ✓

4. Ndi ṭhalusamaipfi ifhio ye ya vha yo livhiswa kha u vhumba vhuḍitalusi ha lushaka lwa Amerika?

D. Ṭhalusamaipfi ya Luambo lwa Luisimane lwa Amerika ✓

5. Ndi mbonalo ifhio khulwane kha lekisikhogirafi ya didzhithala ya musalauno?

C. Zwibveledzwa ngomu nga vhashumisi na u ṭanganyiswa ha AI ✓

Mbudziso dza u khetha

1. Vha vhona u nga ndi tshifhio tshiṭuṭuwedzi tshihulwane tsha ṭhalusamaipfi dza kale dza Afrika?

• B. U tikedza ndaulo ya vhurumiwa na ya vhuḵoḵoni ✓

2. Ndi tshivhumbi tshifhio tshine vha tenda uri tshi ṭuṭuwedza vhukuma lekisikhogirafi ya Afrika ya musalauno?

• B. Vhubveledzi ha thekinoḵodzhi ✓

3. Naa mvelele dza mubulo dzi fanela u katelwa kha ṭhalusamaipfi dza musalauno?

• A. Ee, vha vhulunga vhuḍitalusi ha mvelele ✓

Ngudo 3: Mitheo wa u Sikwa ha Thalusahaipfi

Zwipikwa zwa u Guda

Musi ngudo iyi i tshi fhela, vhagudi vha do kona u:

1. Thalutshedza mveledziso ya divhazwakale na mutheo wa thyiori wa u kuvhanganya thalusahaipfi, hu tshi katelwa na u shanduka u bva kha lekisikhogirafi ya ndaela u ya kha ya thalutshedzo.
2. Topola na u talusa maitete a ndeme o shumiswaho kha u kuvhanganya thalusahaipfi, sa lekisikhogirafi yo thewaho kha khophasi na mvelele yo sedzaho kha vhashumisi.
3. Sengulusa masiandoitwa a thekino lodzhi ya didzhithala kha u sika thalusahaipfi ya musalauno, hu tshi katelwa na u tanganya zwishumiswa zwinzhi na zwi re ngomu zwo beledzwaho nga vhashumisi.
4. Fhambanya tshaka dzo fhambanaho dza thalusahaipfi dzi ngaho dza luambo luthihi, dza nyambo mbili, dza nyambo nnzhi, na dzo khetheaho, na u talutshedza ndivho dzadzo na vthetsheshelesi vho livhiswaho khadzo.
5. Tola ndeme ya u pfesesa thodea dza vhashumisi na vthetsheshelesi vho livhiswaho kha u divhadza na u shuma ha thalusahaipfi.
6. Tola mushumo wa thalusahaipfi kha u tutuwedza u fhambana ha nyambo, u pfesesa mvelele, na u katela, nga maanda kha zwitshavha zwa nyambo nnzhi u fana na Afrika Tshipembe.
7. Tola mbuelo na khaedu dza u shumisa Zwishumiswa zwa Pfunzo zwo Vhulungwaho (OER) kha lekisikhogirafi u itela u guda luambo, u funza, na u shumisa nga ndila ya phurofeshinala.
8. Shumisa zwishumiswa zwa nyandadzamafungo nnzhi na zwa didzhithala u itela u khwinisa tshumiso ya thalusahaipfi na u wana luambo.

Khethekanyo 1: Zwishumiswa zwa Pfunzo zwo Vulwaho kha Lekisikhogirafi

Lekisikhogirafi, ine ya vha saintsi ya u kuvhanganya thalusamaipfi, yo bvelela vhukuma kha miñwaha ya mađana, yo vhumbiwa nga thyiori ya luambo, u shandukiswa ha mvelele, na mvelaphanda ya thekinołodzhi. Zwishumiswa zwa Pfunzo zwo Vhulungwaho (OER) kha lekisikhogirafi zwi netshedza zwishumiswa zwa mahala na zwi swikeleleaho, pułatifomo, na zwi re ngomu zwine zwa tikedza ngudo na u sika thalusamaipfi. Zwishumiswa izwi zwi ita uri hu vhe na dimokirasi kha u swikelela ndivho ya lekisikhogirafi na u nea maanda vhagudi, vhagudisi, na vhađodisisi lifhasini lothe.

U ya nga divhazwakale, thalusamaipfi dzo thoma sa mutevhe wa thalusamaipfi wo leluwaho kha mvelele dza kale, u fana na *Sumerian Lexicon* (2300 BCE), nahone dza vhibva dza vha mishumo yo fhelelaho u fana na thalusamaipfi ya Vho Samuel Johnson nga sentshari ya vhu18. Thalusamaipfi dza kale dzo vha dzi tshi nea ndaela, dzi tshi khou sedza kha u ita uri luambo lu vhe luthihi. Fhedzi-ha, lekisikhogirafi ya musalauno i tanganedza ndila dza u talusa, i tshi fara luambo sa zwine lwa shumiswa zwone kha zwiimo zwa vhukuma.

DziOER kha lekisikhogirafi kanzhi dzi katela mihanga ya thyiori i ngaho:

- Thalusamaipfi ya u Randela na ya u Talusa: Thalusamaipfi dzi neaho ndaela dzi vhea milayo; dzine dza talusa dzi sumbedza u shumiswa ha vhukuma.
- Thyiori ya *Relevance*: Zwiñwalwa zwi fanela u engedza u pfesesa hu si na vhuđidini vhuťuku ha u talukanya.
- Buđo la *Lexical*: Maipfi a tangana nga ngomu ha nethiweke dza semantiki.

Maitele kha u kuvhanganya thalusamaipfi o shanduka a ya kha lekisikhogirafi yo thewaho kha khophasi, hu tshi shumiswa dathabeizi khulwane dza luambo lwa vhukuma u itela u divhadza khetho ya u dzhena na thalutshedzo. OER kanzhi dzi katela tswikelelo kha dzikhophara, dathabeizi dza luambo, na pułatifomo dza tshumisano.

Thekinołodzhi ya didzhithala yo shandula u kuvhanganya thalusamaipfi. Thalusamaipfi dza inthanethe na dziapp dza luťingothendeleki dzi netshedza zwishumiswa zwa nyandadzamafhungo nnzhi u fana na zwipfi, vidiyo, na zwithu zwi

shumisanaho. OER dzi konisa u khwiniswa ha tshifhinga tsha vhukuma na zwi re ngomu zwo bveledzwaho nga vhashumisi, zwi tshi t̥u̥t̥uwedza u dzhenelela ha tshitshavha. Naho zwo ralo, u vhulunga vhuimo ha vhuñwali ngeno hu tshi t̥anganedzwa u vulea zwi kha ɖi vha khaedu.

Nga u tou pfufhifhadza, OER kha ɭekisikhogirafi dzi khwinisa u swikelelea, u shumisana, na vhubveledzi. Dzi tikedza vhagudi na vhaɖivhi kha u pfesesa mvelaphanda ya luambo na u shela mulenzhe kha mvelaphanda i bvelaho phanda ya u ita t̥halusamaipfi.

Quiz ya u t̥anganelana (Mbudziso dza 5)

1. Ndi tshifhio tshipikwa tshihulwane tsha ɭekisikhogirafi ya t̥halutshedzo?

- A. U kombetshedza milayo ya girama
- B. U t̥halutshedzela mañwalwa a kale
- C. U ñwala tshumiso ya vhukuma ya luambo
- D. U leludza u ñwalwa ha t̥halusamaipfi
- E. U sika t̥halusamaipfi dza nyambo mbili.

2. Ndi vhubvo vhufhio ha kale he ha bveledza t̥halusamaipfi ya u thoma i ɖivheaho ya nyambo mbili?

- A. Tshigerika
- B. Vharoma
- C. Lusumeri
- D. Muegipita
- E. Tshitshaina.

3. Lekisikhogirafi yo thewaho kha khophasi yo ɖitika nga mini?

- A. Inthavhiyu dza muthu nga e̥the
- B. Mañwalo a ɖivhazwakale

C. Dathabeizi khulwane dza luambo lwa vhukuma

D. Bugu dza girama

E. Tsenguluso ya mañwalwa.

4. Ndi ifhio thyiori ine ya ombedzela u fhungudza vhuḍidini ha u ṭalukanya kha vhudavhidzani?

A. Vhuvhumbi

B. Theory ya vhukwamani

C. Theo ya ndaela

D. Thyiori ya Tsimu ya Lekisikhaḷa

E. Vhuvhumbi ha nga murahu ha tshivhumbeo

5. Ndi ifhio mbuyelo khulwane ya ṭhalusamaipfi dza didzhithaḷa?

A. Dzi gandiswa nga u ṭavhanya

B. Vha tendela u ḍivhadzwa nga tshifhinga tsha vhukuma

C. Vha ya ḍura.

D. Vha fhungudza ṭhalusamaipfi

E. Vha fhelisa vhupfiwa ha vhashumisi.

Mushumo wa u vhona na u Elekanya

Ṭhoho ya Vidio: “*Nḍila ine Zwishumiswa Zwa Didzhithaḷa Zwa Shandula Ngayo Lekisikhogirafi*”

(Ni nga ṭumanya na vidio yo teaho ya YouTube kana OER kha Lekisikhogirafi ya didzhithaḷa.)

Mbudziso dza u elekanya:

1. Ndi dzifhio tshanduko dza ndeme dze zwishumiswa zwa didzhithaḷa zwa dzi ḍisa kha u kuvhanganya ṭhalusamaipfi?

2. Puḵatifomo dza zwo bveledzwaho nga vhashumisi dzi tuḵuwedza hani u fulufhedzea ha ḵhalusamaipfi?
3. Ndi nḵila dzifhio dzine ḵhalusamaipfi dza didzhithala dza nga khwinisa ngadzo u guda luambo?
4. Ndi khaedu dzifhio dzine vhaḵwali vha ḵhalusamaipfi vha sedzana nadzo kha u vhulunga vhuimo kha dzipuḵatifomo dzo vuleaho?
5. Thekinoḵodzhi dza tshifhinganani tshi ḵaho dzi nga shandula hani ḵhalusamaipfi dzi tshi ya phanda?

Khethekanyo 2: U pfesesa Vhashumisi kha Lekisikhogirafi nga kha OER

Kha sia la lekisikhogirafi, u pfesesa vathetsheseli vho livhiswaho na thodea dzavho dzo khetheaho ndi zwa ndeme kha u sika thalusamaipfi dzi shumaho na dzi swikeleleaho. Zwishumiswa zwa Pfunzo zwo Vulwaho (OER) zwi na mushumo wa ndeme kha maitete aya nga u netshedza zwishumiswa zwa mahala, zwine zwa nga shanduka, na zwine zwa sedza kha vhashumisi zwi tikedzaho mveledziso na u shumiswa ha thalusamaipfi.

Thalusamaipfi dzi shumela vhashumisi vho fhambanaho, matshudeni, vhagudisi, vhaḍivhi, vhaḍisisi, na vhagudi vha luambo vho doweleaho. Tshigwada tshiḥwe na tshiḥwe tshi na zwilavhelelwa zwo khetheaho. Sa tsumbo, vhagudi vha luambo kanzhi vha toda vhulivhisi ha u vhidza maipfi, tsumbo dza u shumisa, na notsi dza girama, ngeno vhaambi vha luambo lwa damuni vha tshi nga toda thalutshedzo dzo tḥavhuwaho, *etymology*, kana u fhambana ha tshitaila.

Tshivhumbeo tsho sedzaho kha mushumisi ndi mulayo wa ndeme kha lekisikhogirafi ya musalauno. I ombedzela u tḥanganya zwivhumbeo zwa thalusamaipfi na vhubvo ha thalukanyo na luambo lwa vhashumisi. Tsedzuluso dzi sumbedza uri matshudeni vha takalela thalusamaipfi dzi re na thikhedzo ya u ḥwala ha akhademiki, u fana na fomathi dza u thalutshedza na mishumo ya *thesaurus*. U fhambana na zwenezwo, vhaḍivhi vha nga vhea phanda theminoḍodzhi ya thekhinikhaḷa i tshimbilelanaho na masia avho.

U bvelela ha thalusamaipfi dza didzhithaḷa zwo shandula ḥdila ine vhashumisi vha shumisana ngayo na zwishumiswa zwa lekisikhaḷa. Zwidombedzwa zwi fanaho na mishumo ya u setsha, u bula maipfi, na tswikelelo ya luḥingothendeleki zwi khwinisa tshumiseo. Fhedziha, mvelaphanda idzi dzi dovha dza ḍisa khaedu, u fana na zwikhala zwa u vhalala na u ḥwala zwa didzhithaḷa na u tḥangana ha vhukwamani. Puḷatifomo dza OER dzi tea u vbona uri zwishumiswa zwadzo zwi a pfala na u katela, zwi tshi thogomela vhashumisi vha re na vhukoni ha thekhinoḍodzhi ho fhambanaho.

Thalusamaipfi dzo tḥanganaho na vathu vhanzhi dzi ngaho *Wiktionary* dzi sumbedza tsumbo ya u ita uri lekisikhogirafi i vhe ya dimokirasi, zwine zwa tendela vhashumisi u

shela mulenzhe kha zwi re ngomu. Naho zwenezwi zwi tshi pfumisa tshishumiswa, zwi dovha zwa bveledza mbilaelo nga ha u tevhedza na vhulavhelesi ha vhaŋwali.

U itela uri ṭhalusamaipfi dzi dzule dzi dza ndeme, dzi fanela u tendelana na zwiimo, u shandukiswa, na u dzulela u khwiniswa. U dzhenisa vhashumisi nga kha tsenguluso na luṭingo lwa vhupfiwa zwi khwaṭhisedza uri ṭhalusamaipfi dzi bvelela khathihi na ndila dza luambo na zwilavhelelwa zwa vhashumisi.

Mushumo wa u khetha

Mbudziso:

Ndi mbonalo ifhio ine vha i dzhia sa ya ndeme vhukuma kha ṭhalusamaipfi ya didzhithaḷa?

- A. U bulwa ha maipfi
- B. Tsumbo dza tshumiso
- C. Mushumo wa u setsha
- D. Vhuṭumani vhune ha nga shandukiswa
- E. Zwithu zwo ṭanganedzwaho nga vhathu vhanzhi

Mushumo Muṭuku wa Ṭhodisiso

Mushumo:

Kha vha ṭode ṭhalusamaipfi ya didzhithaḷa yo vuleaho (tsumbo, Wiktionary, Lexico, kana pulatifomo ya OER ya luambo lwapo). Vha fhindule zwi tevhelaho:

1. Vha vhona u nga vhathetsheshelesi vhahulwane vha ṭhalusamaipfi iyi ndi vhafhio?
2. Ndi zwifhio zwithu zwine zwa thusa vhukuma kha ṭhodega dzavho?
3. Hu na zwithu zwe vha wana zwi tshi khou vha konḡisela kana zwi tshi khou ṭahela?
4. Mupombo u tikedza kana u thithisa hani u guda havho?
5. Kha vha nee ngeletshedzo ya khwiniso nthihi ine ya nga khwinisa tshenzhemo ya mushumisi.

Mvelelo dzo lavhelelwaho:

Matshudeni vha ḡo wana tshenzhemo thwii vha tshi ṭola ṭhalusamaipfi ya OER ya vhukuma, u shumisa mihumbulo i bvaho kha ngudo u itela u ṭola u shumisea, u livhisa vhathetsheseleshi, na u shuma zwavhuḡi ha u ḡivhadza.

Khethekanyo 3: U ṭolisisa Tshaka dza ṭhalusamaipfi nga kha OER

ṭhalusamaipfi ndi zwishumiswa zwa ndeme kha u guda luambo, vhudavhidzani, na u vhulunga mvelele. Zwishumiswa zwa Pfunzo zwo Vuleaho (OER) zwo engedza tswikelelo kha tshaka dzo fhambanaho dza ṭhalusamaipfi, zwine zwa ita uri vhagudi na vhagudisi vha kone u ṭola luambo nga nḡila dzi bvelelaho na dzi katelaho. Ngudo iyi i sengulusa tshaka khulwane dza ṭhalusamaipfi dzi ngaho dza luambo luthihi, nyambo mbili, nyambo nnzhi, na dzo khetheaho, na nḡila ine zwishumiswa zwa didzhithaḡa na zwa nyandadzamafhungo nnzhi zwa khwinisa ngayo tshumiso yazwo.

ṭhalusamaipfi dza luambo luthihi dzi ṅea ṭhalutshedzo, tsumbo dza tshumiso, na vhulivhisi ha u vhidza maipfi nga luambo luthihi. Ndi dzavhuḡi kha vhaambi vha luambo lwa ḡamuni na vhagudi vha mvelaphanḡa. Tsumbo dzi katela ṭhalusamaipfi ya Luisimane lwa Oxford (OED) na ṭhalusamaipfi dza luambo luthihi dza Afrika Tshipembe dzi ngaho *IsiChamazwi Sesizulu* na *Thanodi ya Setswana*. ṭhalusamaipfi idzi dzi ṭuṭuwedza u ḡidzhenisa na u pfesesa mvelele nga u ṅetshedza *etymologies* na ṭhalutshedzo dza maidioma.

ṭhalusamaipfi dza nyambo mbili dzi ṭanganya nyambo mbili, dzi ṅea ṭhalutshedzelo na ṭhalutshedzo dza vhubvo. Dzi shumiswa nga vhunzhi nga vhagudi vha nyambo, vhapinduleli, na vhaendelamashango. ṭhalusamaipfi dza nyambo mbili dza vhuimo ha nṯha, dzi ngaho ṭhalusamaipfi ya Collins English-Spanish, dzi katela maidioma na notsi dza mvelele u itela u khwinisa u pfesesa. Naho zwo ralo, vhashumisi vha fanela u ṯhogomela ṭhalutshedzelo dzo leludzwaho nga maanḡa dzine dza vha na vhubvo.

ṭhalusamaipfi dza nyambo nnzhi dzi engedza mushumo uyu kha nyambo tharu kana u fhira. Ndi dza ndeme kha zwitshavha zwa nyambo nnzhi u fana na Afrika Tshipembe, hune dza tikedza u katelwa na u vhulunga luambo. ṭhalusamaipfi ya Nyambo nnzhi

ya Oxford na *Thalusamaipfi* ya Mirero ya Nyambo nanzhi ya Unisa ndi tsumbo dzine dza *tuṭuwedza* vhudavhidzani ha mvelele dzo fhambanaho na vhuthihi ha matshilisano.

Thalusamaipfi dzo khetheaho dzi sedza kha masia o khetheaho a ngaho zwa mulayo, zwa ngalafho, zwa thekhinikhala, kana zwa vhusiki. Tsumbo dzi katela *Thalusamaipfi* ya Black Law, *Thalusamaipfi* ya zwa Dzilafho ya Dorland, na Thesaurus ya Roget. *Thalusamaipfi* dza zwifanyiso, *thalusamaipfi* dza u bula maipfi, na *thalusamaipfi* dza maidioma na dzone dzi wela kha khethekanyo iyi, dzi *nea* thikhedzo yo lugiselelwaho vhagudi na vhaḍivhi.

Thekinolodzhi ya didzhithala na AI zwo shandukisa *thalusamaipfi* dza vha zwishumiswa zwi shumisanaho, zwo pfumaho nga nyandadzamafhungo nanzhi. Zwidombedzwa zwi fanaho na u bula maipfi, tsumbo dza vidiyo, na mvelaphanda dza tshifhinga tsha vhukuma zwi khwinisa u guda. Puḵatifomo dzi ngaho *Thalusamaipfi* ya Doroboni, *Thalusamaipfi* ya Mzansi Taal, na *Thalusamaipfi* ya ASL dzi sumbedza ndila dza luambo dzine dza khou shanduka na u dzhenelela ha tshitshavha.

Thalusamaipfi dzo thewaho kha OER dzi *nea* vhashumisi maanda nga u *netshedza* zwishumiswa zwa mahala, zwine zwa nga shanduka, na zwine zwa tshimbilelana na mvelele. Dzi tikedza u guda ha vhutshilo hoṭhe, dzi *tuṭuwedza* u fhambana ha nyambo, na u *tuṭuwedza* vhudavhidzani ha *lifhasi loṭhe*.

Ngeletshedzo dza Nyandadzamafhungo nanzhi

U itela u engedza ngudo iyi, vha nga *tanganya* zwishumiswa zwi tevhelaho zwa nyandadzamafhungo nanzhi:

1. Vidiyo:

- “*Ndila ine Thalusamaipfi Dza Itwa Ngayo*” (YouTube – Vhugandisi ha Yunivesithi ya Oxford)

Mbudziso ya u elekanya: Ndi mini tsho vha mangadzaho vhukuma nga ha maitele a *thalusamaipfi*?

2. Tshishumiswa tsha u *Tanganelana*:

- Thalusamaipfi ya Mzansi Taal

Mushumo: Kha vha sedze ipfi la *slang* vha talutshedze ndila ye multimedia (zwifanyiso/vidio) zwa vha thusa ngayo u li pfesesa.

3. Tshishumiswa tsha u Thetshelesa:

- Thalusamaipfi ya u Bula Maipfi ya Luisimane ya Cambridge (Kha Inthanethe)

Mushumo: Vha didowedze u vhidza maipfi mațanu maswa nahone vha direkhode. Ndi khaedu dzifhio dze vha țangana nadzo?

4. Thalusamaipfi ya Zwifanyiso:

- Thalusamaipfi ya Zwifanyiso ya Merriam-Webster

Mushumo: Kha vha țode țoho (tsumbo, muvhili wa muthu) vha řwale mutevhe wa mathemo mațanu e vha a guda nga u vhona.

✓ Phindulo dzine dza nga vha hone dza Mishumo ya nyanđadzamafhungo nnzhi

- Mbudziso ya u elekanya: Ndo mangadzwa nga ndila ine țhodiso ya divhazwakale na mvelele ya dzhena ngayo kha u țalusa ipfi lithihi.
- Mushumo wo sedzaho kha Mzansi Taal: Tsumbo ya vidio yo ita uri zwi leluwe u pfesesa *slang* kha vhuimo ha vhukuma.
- Mushumo wa u vhidza maipfi: Ndo vha ndi tshi lwisana na maitete a mutsiko kha maipfi are na zwiiga zwinzhi fhedzi nda khwinisa musi ndi tshi dovholola.
- Mushumo wa Thalusamaipfi ya Zwifanyiso: Ndo guda maipfi a ngaho “*trachea*,” “*femur*,” na “*retina*” nga kha dayagiramu dzo řwalwaho.

U Khunyeledza na u elekanya: Mushumo wa u

Fhedzisela

Mushumo wa u fhedzisela: “Lense yanga ya lekisikhogirafi”

Kha vha humbule nga ha zwe vha zwi guda kha Ndimya ya vhuraru yothe nga u đadza mishumo i tevhelaho. Mushumo uyu wo itelwa u vha thusa u khwațhisa kupfesesele kwavho na u i shumisa kha zwiimo zwa vhukuma.

Tshipiḁa tsha 1: U Ḏihumbudza iwe Muḁe (Phindulo yo Ṉwalwaho)

Kha vha fhindule mbudziso dzi tevhelaho nga phara pfufhi iḁwe na iḁwe:

1. Ndi lushaka lufhio lwa ṭhalusamaipfi (lwa luambo luthihi, lwa nyambo mbili, lwa nyambo nnzhi, kana lwo khetheaho) lune na wana lu tshi shuma vhukuma kha ṭhoḁea dzavho dza u guda kana dza phurofeshinaḁa? Ndi ngani?
2. Kupfeselele kwavho kwa ṭhoḁea dza vhashumisi na nzudzanyo ya ṭhalusamaipfi kwo shanduka hani nga murahu ha ngudo iyi?
3. Ndi mushumo ufhio une vha vhona u nga Zwishumiswa zwa Pfunzo zwo Vhulungwaho (OER) zwi tea u u ita kha vhumatshelo ha ḁekisikhogirafi?
4. Kha vha ṭaluse ṭhalusamaipfi nthihi ya didzhithaḁa kana pulatifomo ye vha i ṭola. Ndi zwifhio zwithu zwe vha wana zwi tshi shuma kana zwi tshi bveledza zwithu zwiswa?
5. ṭhalusamaipfi dzi nga ṭuṭuwedza hani u katelwa na u pfesesa mvelele kha zwitshavha zwa nyambo nnzhi u fana na Afrika Tshipembe?

Tshipiḁa 2: Mushumo wa Vhusiki (Nyengedzedzo ya u Ḏikhethela)

U sika mapa wa muhumbulo kana infogirafi ine ya sumbedza tshaka dzo fhambanaho dza ṭhalusamaipfi na ndivho dzadzo. Kha vha katele tsumbo nahone vha ṭhogomele nḁila ine zwishumiswa zwa didzhithaḁa zwa khwinisa ngayo lushaka luḁwe na luḁwe.

Ni nga shumisa zwishumiswa zwa mahala zwi ngaho:

- Canva
- Muhumbulo
- Zwifanyiso zwa Google

Mutevhe wa u ṭola musi hu tshi itwa ṉtshedzo

- Ndo ḁadza mbudziso dzoṭhe ṭhanu dza u elekanya.
- Ndo ṭolisisa ṭhalusamaipfi nthihi ya didzhithaḁa kana pulatifomo ya OER.
- (Vha to khetha) Ndo sika mapa wa muhumbulo kana *infographic*.

Phindulo

Quiz ya u ṭanganelana (Mbudziso dza 5)

1. Ndi tshifhio tshipikwa tshihulwane tsha lekisikhogirafi ya ṭhalutshedzo?

C. U n̄wala tshumiso ya vhukuma ya luambo

2. Ndi vhubvo vhufhio ha kale he ha bveledza ṭhalusamaipfi ya u thoma i ḍivheaho ya nyambo mbili?

C. Lusumeri

3. Lekisikhogirafi yo thewaho kha khophasi yo ḍitika nga mini?

C. Dathabeizi khulwane dza luambo lwa vhukuma

4. Ndi ifhio thyiori ine ya ombedzela u fhungudza vhuḍidini ha u ṭalukanya kha vhudavhidzani?

B. Theory ya vhukwamani

B. Vha tendela u ḍivhadzwa nga tshifhinga tsha vhukuma

Mbudziso ya u khetha

Mbudziso:

Ndi mbonalo ifhio ine vha i dzhia sa ya ndeme vhukuma kha ṭhalusamaipfi ya didzhithaḷa?

Phindulo yo Eletshedzwaho: A hu na phindulo nthihi yo teaho—heyi ṭhoḍisiso yo itelwa u sumbedza zwine vhashumisi vha zwi takalela zwo fhambanaho. Fhedziha, B) Tsumbo dza tshumiso dzi anzela u bulwa sa zwithu zwa ndeme kha ṭhoḍisiso ya vhashumisi.

Ngudo 4: Lekisikhogirafi Afrika Tshipembe

Ngudo ya u țanganya

Ngudo iyi i sengulusa ðivhazwakale, vhusimamilayo, matshilisano na polotiki ya ĩekisikhogirafi Afrika Tshipembe. I sedza kha masiandoitwa a vhukołoni na khethululo kha nyambo dzapo, phindulo ya mulayo nga kha u thomiwa ha Yunithi dza ĩekisikhogirafi dza Lushaka (NLU), na khaedu na zwikhala zwine zwa khou bvela phanda kha u țuțuwedza ndinganyiso ya nyambo.

Zwipikwa zwa u Guda

Musi ngudo iyi i tshi fhela, vhagudi vha ðo kona u:

1. Pfesesa nyimele ya ðivhazwakale ya u dzhielwa fhasi ha nyambo Afrika Tshipembe, hu tshi katelwa na masiandoitwa a vhukołoni na khethululo kha nyambo dzapo.
2. Țalutshedze muhanga wa mulayo we wa ita uri hu thomiwe Yunithi dza Lushaka dza ĩekisikhogirafi (NLU) na mushumo wadzo kha u țuțuwedza u lingana ha luambo.
3. U sengulusa vhushaka vhukati ha luambo, vhuņe, na u vhulunga mvelele, na ndila ine ĩekisikhogirafi ya shela ngayo mulenzhe kha vhulamukanyi ha matshilisano na vhuthihi ha lushaka.
4. Țola mvelelo ya ĩekisikhogirafi ya NLU na u țangana hayo na mihanga ya pfunzo sa Zwițatamennde zwa Mbekanyamaitele ya Kharikhułamu na u Linga (CAPS).
5. Haseledza nga ha mushumo wa zwishumiswa zwa ĩekisikhogirafi kha mveledziso ya u vhala na u řwala ya u thoma na u guda ho livhaho kha thero kha nyambo dza mvelele.
6. Humbula nga ha ndeme ya mvelele ya țhalusamaipfi sa zwishumiswa zwa u řwala mvelele, maidioma, na sisteme dza ndivho ya mvelele.

7. Topola khaedu khulwane dzine dziNLU dza khou țangana nadzo, hu tshi katelwa na vhuleme ha masheleni, u țanganelana na thekinołodzhi, na mvelo ya luambo ine ya shanduka.

8. Țola ndila dza tshifhinga tshi đaho dza țekisikhogirafi Afrika Tshipembe, hu tshi katelwa vhubvedzi ha didzhithaȚa, u dzhenelela ha tshitshavha, na mveledziso ya mbekanyamaitele ya nyambo nnzhi.

Khethekanyo 1: Lekisikhogirafi na Mbekanyamaitele ya Luambo Afrika Tshipembe

Țekisikhogirafi Afrika Tshipembe yo țanganelana vhukuma na đivhazwakale ya luambo, matshiliso na polotiki yo serekanaho ya shango. Nga nyambo dza tshiofisi dza fumimbili, țhođea ya țhalusamaipfi dzi katelaho na dzi imelaho ndi ya ndeme vhukuma. U ya nga đivhazwakale, mivhuso ya vhuđoni na ya khethululo yo takusa Luisimane na Luvhuru ngeno i tshi dzhiela fhasi nyambo dzapo. U sa lingana uhu ha luambo ho khwațhisa vhuimo ha matshiliso na u tsikeledza vhuđitalusi ha mvelele.

Ndayotewa ya nga murahu ha khethululo ya 1996 yo swaya tshifhinga tsha tshanduko nga u dzhiela nȚha nyambo dza fumi nthihi dza tshiofisi, zwi tshi sumbedza u đikumudzela kha u lingana ha nyambo. U tikedza hezwi, Yunithi dza Țekisikhogirafi dza Lushaka (NLU) dzo thomiwa nga kha Mulayotibe wa Yuniti dza Țekisikhogirafi dza Lushaka wa 1996. NLU inwe na inwe i na vhuđifhinduleli ha u bvedza zwishumiswa zwa țekisikhogirafi u fana na țhalusamaipfi dza luñwe lwa nyambo dzapo, hu tshi katelwa na IsiZulu, Sesotho, na Tshitsonga.

Yuniti idzi dzi na mushumo wa ndeme kha u vhulunga vhufa ha luambo, u țuțuwedza u vhalana na u ñwala, na u țuțuwedza u đihudza ha mvelele. Luambo a lu sokou vha tshishumiswa tsha u davhidzana; ndi zwa ndeme kha u vhumbwa ha vhuđitalusi. U vusuludza nyambo dzapo zwi ñea maanda zwitshavha na u khwațhisa vhuithi ha matshiliso.

Hu sa londwi vhuđidini uhu, khaedu dzi kha đi vha hone. Luisimane na Luvhuru zwi kha đi langa pfunzo, nyandadzamafhungo, na muvhuso. Nyambo nnzhi dzapo dzi shaya zwishumiswa zwo eđanaho na thikhedzo ya zwiimiswa. Zwithivheli zwa

matshilisano na ikonomi zwi isa phanda na u thithisa tswikelelo ya pfunzo na zwickhala zwa vhaambi vha nyambo idzi.

Fhedziha, dziNLU dzi netshedza ndila i fulufhedzisaho ya u ya phanda. Nga kha u tanganelana ha tshitshavha na zwishumiswa zwo teaho mvelele, vha nga thusa u vhuwedzwa vhuimo ha nyambo dzapo na u tutuwedza tshitshavha tsho katelaho. Lekisikhogirafi, kha nyimele iyi, i vha tshishumiswa tsha vhulamukanyi ha matshilisano, u vhulunga mvelele, na vhuthihi ha lushaka.

Quiz ya u Tshumisano

1. Ndi ifhio mvelelo khulwane ya mbekanyamaitele ya luambo lwa vhukoloni Afrika Tshipembe?

- A. U tutuwedzwa ha nyambo dzothe nga u lingana
- B. U dzhielwa fhasi ha Luisimane
- C. U dzhielwa thungo ha nyambo dzapo
- D. U fheliswa ha Luvhuru .
- E. U swikelela pfunzo nga u lingana

2. Ndivho ya Yunithi dza Lekisikhogirafi ya Lushaka (NLU) ndi ifhio?

- A. U talutshedzela manwalwa a mashango a nda
- B. U tutuwedza Luisimane na Luvhuru
- C. U bvedza zwishumiswa zwa nyambo dzapo
- D. U dzhiela pfunzo ya sialala vhudzulo
- E. U sika nyambo ntswa.

3. Ndi ifhio linwalo le la tanganedza lwa tshiofisi nyambo dza 11 Afrika Tshipembe?

- A. Mulayo wa Luambo lwa Lushaka
- B. Ndayotewa ya 1996
- C. Mulayotibe wa Lekisikhogirafi

D. Mulayo wa Mvusuludzo ya Pfunzo

E. Thendelonzwiwa ya u Lingana ha Luambo.

4. Tshiṭalula tsho kwama hani kushumisele kwa luambo?

A. U ṭuṭuwedza nyambo nnzhi

B. U ṭuṭuwedzwa u shumiswa ha luambo lwapo

C. U vhuswa ha Luisimane na Luvhuru zwo ṭanganedzwaho

D. U iledzwa ha Luisimane

E. U tikedza nyambo dzoṭhe nga u lingana

5. Ndi ifhio khaedu khulwane kha u ṭuṭuwedza nyambo dzapo ṇamusisi?

A. Zwiambi zwinzhi-Zwinzhi

B. U sa vha na dzangalelo.

C. Zwithivheli zwa matshilisano na ikonomi na u shaya zwishumiswa

D. U ṇetshedza masheleni o kalulaho

E. U ṭanganedzwa ha nyandadzamafhungo ho kalulaho.

Khethekanyo 2: Tshibveledzwa tsha Lekisikhogirafi na U Ṭanganedza Pfunzo Afrika Tshipembe

Lekisikhogirafi i na mushumo wa ndeme kha u ṭuṭuwedza u fhambana ha nyambo na u pfesesa mvelele, nga maanda kha zwitshavha zwa nyambo nnzhi u fana na Afrika Tshipembe. Yuniti dza Lushaka dza Lekisikhogirafi (NLU) dzo shela mulenzhe zwihulwanesa kha mveledziso ya nyambo dzapo nga kha u sika ṭhalusamaipfi na zwishumiswa zwa pfunzo.

NLU dza *isiXhosa na isiZulu* dzo bveledza zwibveledzwa zwa ndeme zwa lekisikhogirafi zwi ngaho Ṭhalusamaipfi ya Luambo Luthihi lwa *IsiChaza-magama* ya *isiXhosa* na Khandiso yo Vusuludzwaho ya *isiZulu* ya *IsiChamazwi*. Zwishumiswa izwi a si zwishumiswa zwa ṭhalutshedzo fhedzi, ndi zwishumiswa zwa u linganisa luambo. U linganisa zwi thusa u vhulunga vhudifulufheli ha luambo na u tikedza tshumiso ya luambo i sa shanduki kha pfunzo na vhutshilo ha tshitshavha.

Tshithu tshihulwane tsho swikelwaho nga dziNLU ndi u ṭangana hadzo na Zwitatamennde zwa Mbekanyamaitele ya Kharikhulamu na u Linga (CAPS). Ṭhalusamaipfi dza nyambo mbili dzi re na zwifanyiso, dzi ngaho Ṭhalusamaipfi ya Zwifanyiso ya CAPS ya Luṭa lwa Mutheo lwa Tshiofisi ya isiZulu-Luisimane, dzo lugiselelwa u tikedza mveledziso ya u vhala na u n̄wala ya u thoma. Ṭhalusamaipfi idzi dzi dzhenisa zwishumiswa zwi vhonehlo u itela u khwinisa u pfesesa na u dzhenelela, nga maanda kha vhagudi vhaṭuku. Tsedzuluso dzi sumbedza uri thikhedzo dza zwivhoniwa dzi khwinisa u wana na u vhulunga maipfi, zwine zwa ita uri zwishumiswa izwi zwi shume zwavhudi kha kilasi dza nyambo nnzhi.

U shumiswa ha ṭhalusamaipfi dza nyambo mbili zwi dovha zwa thusa u vala tshikhala vhukati ha nyambo dza hayani dza vhagudi na luambo lwa u funza. Hezwi zwi ṭuṭuwedza u pfesesa ho dzikaho ha zwiimo zwa luambo na mvelele. Nga u ṭanganya nyambo dzapo kha pfunzo ya fomaḷa, zwishumiswa izwi zwi ṭuṭuwedza u lingana ha pfunzo na u dikukumusa ha mvelele.

Zwiṅwe hafhu, zwishumiswa zwa lekisikhogirafi zwi shela mulenzhe kha zwipikwa zwo ṭandavhuwaho zwa tshitshavha. Dzi mandafhadza vhagudiswa uri vha kone u shuma

na dziñwe nyambo, u khwinisa vhukoni ha mvelele, na u tikedza nyambo nnzhi. Sa zwe zwa ombedelwa nga Vho Moropa na Vho Shoba (2018), u ñwalwa na u engedzwa ha ðhalusamaipfi nga kha NLU ndi zwa ndeme kha nyaluwo ya nyambo dza mvelele. Vhuðidini uhu vhu dovha ha takusa vhuimo ha nyambo dze dza vha dzi tshi dzhielwa fhasi kale, zwa ita uri dzi kone u shumiswa kha masia a ngaho pfunzo, mulayo, saintsi, na thekinoðodzhi.

Khetho

Ndi mbonalo ifhio ine vha vhona i tshi khwinisa vhukuma mvelelo dza ðhalusamaipfi dza nyambo mbili kha vhagudi vha u thoma?

- A. Zwifanyiso zwi vhonehalo
- B. Vhushaka ha mvelele
- C. U linganisa kharikhulamamu ya CAPS
- D. U leludza ðhalutshedzo
- E. U ðanganya luambo (luambo lwa hayani na lwa u gudisa)

Mushumo Mupfufhi wa ðhoðisiso

Ndaela:

U elekanya nga ha mushumo wa zwishumiswa zwa ðekisikhogirafi kha pfunzo na u vhulunga luambo. Kha vha fhindle mbudziso dzi tevhelaho vho sedza kha ngudo na ñdivho yavho.

1. Ndi ngani u linganisa luambo zwi zwa ndeme kha nyambo dzapo?
2. ðhalusamaipfi dza nyambo mbili dzi re na zwifanyiso dzi tikedza hani u vhala na u ñwala ha u thoma?
3. Ndi ifhio ndeme ya u linganisa zwishumiswa zwa ðekisikhogirafi na CAPS?
4. Zwishumiswa zwa ðekisikhogirafi zwi ðuðuwedza hani u pfesesa mvelele?
5. Ndi nga ñdila dzifhio dzine zwishumiswa zwa ðekisikhogirafi zwa nga shela mulenzhe kha u lingana ha matshiliso?

Khethekanyo 3: U Lingana ha Luambo na Ndeme ya Mvelele kha Lekisikhogirafi

Lekisikhogirafi Afrika Tshipembe i fhira u sika thalusamaipfi; ndi tshishumiswa tshi re na maanda tsha u tšutšwedza ndinganyiso ya nyambo na u vhulunga vhufa ha mvelele. U ya nga divhazwakale, vhukoloni na khethululo zwo takusa Luisimane na Luvhuru ngeno zwi tshi dzhiela fhasi nyambo dzapo. U sa lingana uhu ha luambo ho ita uri hu vhe na u sa dzhielwa ntha ha matshilisano na u fhungudzea ha mvelele.

U thomiwa ha Yuniti dza Luambo dza Lushaka (NLU) zwi imela vhukando ha tshanduko kha vhulamukanyi ha luambo. Yuniti idzi dzi bveledza zwishumiswa zwo fhelelaho zwa lekisikhogirafi zwa nyambo dza mvelele dza Afrika Tshipembe, u nea maanda vhaambi na u tšutšwedza u dihudza ha mvelele. Nga u nwala na u ita uri nyambo dzi ngaho *isiZulu*, *isiXhosa*, na *Sesotho* dzi vhe kha maimo a fanaho, NLU dzi thusa u vhulunga u fhambana ha nyambo na u tikedza pfunzo yo katelaho.

Luambo lwo vhofhekana vhukuma na vhuđitalusi. Sa zwe Alexander (2005) a sumbedzisa zwone, i hwala divhazwakale, mvelele, na kuvhonele kwa lifhasi. Zwishumiswa zwa lekisikhogirafi zwi shuma sa vhupo ha u vhulunga muhumbulo wo tanganelaho, zwine zwa ita uri zwitshavha zwi kone u vhuisa pfanelo dzazwo dza luambo na u khwařhisedza vhuęe hazwo ha mvelele. Hezwi ndi zwa ndeme vhukuma shangoni lo tangana hune nyambo dzine dza vha na maanda kanzhi dza fhira nyambo dza mvelele.

DziNLU dzi dovha dza shela mulenzhe kha vhuđitalusi ha lushaka vhu katelaho. Nga u netshedza zwishumiswa zwine zwa sumbedza u fhambana ha nyambo dza Afrika Tshipembe, zwi konisa u shela mulenzhe ho tandavhuwaho kha pfunzo, vhuvhusi, na vhutshilo ha tshitshavha. U katelwa uhu hu tšutšwedza vhuthihi ha matshilisano na u itela khaedu maanea a divhazwakale a u sa katelwa.

Zwiņwe hafhu, lekisikhogirafi i tikedza u pfukiswa ha mvelele vhukati ha mirafho. Thalusamaipfi na zwishumiswa zwa luambo zwi thusa mirafho miswa u tmana na vhufa havho, u vhona uri mvelele i a bvela phanda. Sa zwe Vho Bothma (2016) na vhaņwe vha zwi amba vha ombedzela, zwishumiswa izwi ndi zwa ndeme kha u vhulunga, u kondelela na vhuđitalusi musi ho sedzana na u tangana ha lifhasi.

Nga u tou pfufhifhadza, lexisikhogirafi Afrika Tshipembe ndi tshishumiswa tsha vhulamukanyi ha matshilisano, u vhulunga mvelele, na vhuthihi ha lushaka. Mushumo wa dziNLU a si wa luambo fhedzi, ndi wa u disa tshanduko.

Mushumo wa Tshumisano: Luambo na Mapa wa Vhudiḽalusi

Ndaela:

Kha vha ite “Mapa wa Vhudiḽalusi ha Luambo” wa muthu nga eṽhe une wa sumbedza:

- Nyambo dzine vha dzi amba kana dzine vha dzi pfesesa.
- Vha shumisa luambo luḽwe na luḽwe ngafhi nahone hani (hayani, tshikoloni, mushumoni, kha zwa matshilisano).
- Nḽila ine luambo luḽwe na luḽwe lwa tumana ngayo na vhudiḽalusi havho ha mvelele.

Tshipikwa:

Kha vha humbule nga ha nḽila ine luambo lwa vhumba ngayo nḽila ine vha dipfa ngayo na u pfa huna hune wa wela hone.

ṽhuṽhuwedzo ya Therisano

Mbudziso:

U ṽtuṽwedzwa ha nyambo dzapo nga kha lexisikhogirafi zwi shela hani mulenzhe kha vhulamukanyi ha matshilisano na vhuthihi ha lushaka Afrika Tshipembe?

Mbuno dzo eletschedzwaho dza u amba:

- I nea maanda zwitshavha zwo thudzelwaho kule
- I vhulunga vhufa ha mvelele na vhuḽe.
- I ṽtuṽwedza u katelwa kha pfunzo na vhuvhusi.
- I itela khaedu vhuvhusi ha luambo lwa vhukoloni.
- I ṽtuṽwedza u diḽudza na vhuthihi kha tshitshavha tsha vhatu vho fhambanaho.

Mushumo wa u Lavhelese na u Elekanya

Vidio Nyeletshedzwa:

Kha vha ṭalele dokumenthari pfufhi kana inthaviyu (tsumbo, “Maipfi a Afrika Tshipembe: Luambo na Vhuḍiḍalusi” – ṭhoho ya muhumbulo).

U Khunyeledza na U Elekanya

1. Ndi khaedu dzifhio dzine vhaambi vha nyambo dzapo vha tangana nadzo kha u swikelela pfunzo na tshumelo dza tshitshavha?
2. Zwishumiswa zwa lekisikhogirafi zwi thusa hani u vhulunga vhuḍiḍalusi ha mvelele?
3. Ndi mushumo ufhio une NLU dza u ita kha u ṭuṭuwedza u lingana ha luambo?
4. Ndi ngani u fhambana ha nyambo zwi zwa ndeme kha vhuḍiḍalusi ha lushaka?
5. Ndi zwifhio zwe vha zwi guda kha vidio zwe zwa shandula kana u engedza nḍila ine na p̄fesesa ngayo luambo na vhuṇe?

Khethekanyo 4: U Kuvhanganya na u Phadladza Thalusamaipfi dza Tshiofisi Afrika Tshipembe

Thalusamaipfi dza Luambo luthihi na dza Nyambo mbili

Vhuditalusi ha nyambo nnzhi dza Afrika Tshipembe, vhu re na nyambo dza tshiofisi dza fumi nthihi, vhu dza khaedu na tshikhala tsha lekisikhogirafi. Yuniti dza Lushaka dza Lekisikhogirafi dza Afrika Tshipembe (SANLU) dzo fhindula nga u kuvhanganya na u phadladza thalusamaipfi dza tshiofisi dzine dza tikedza mveledziso ya luambo, pfunzo, na u vhulunga mvelele.

Munwe wa mishumo ya ndeme ya thalusamaipfi idzi ndi u linganisa luambo. Sa tsumbo, Thalusamaipfi ya Luambo Luthihi Iwa *IsiChaza-magama sesiXhosa* na Thalusamaipfi Khulwane ya *isiXhosa* zwi thusa u thoma maitete a mupeleto, girama, na tshumiso a sa shanduki. Hezwi ndi zwa ndeme kha shango line u fhambana ha nyambo zwi nga ita uri hu vhe na u tangana thoho na u sa davhidzana zwavhudi. Thalusamaipfi dzo linganelaho dzi netshedza mutheo wa luambo wo tanganelanaho kha vhagudisi, matshudeni, na vhadivhi vha luambo.

Thalusamaipfi dza nyambo mbili, dzi ngaho *Thanodi ya Temepedi Setswana-Luisimane* na Thalusamaipfi ya Nyambo-Mbili Tshivenda-Luisimane, dzi tutuwedza u pfesesana ha nyambo dzo fhambanaho. Zwishumiswa izwi zwi ita uri hu vhe na vhudavhidzani vhukati ha zwigwada zwa nyambo, zwi tshi tutuwedza u katelwa na u thonifhana kha tshitshavha tsho fhambanaho nga nyambo.

Kha pfunzo, thalusamaipfi dzi tanganelana kha kharikhulamamu ya CAPS ya Luṭa Iwa Mutheo, nga maanda nga kha thalusamaipfi dza nyambo mbili dzi re na zwifanyiso. Zwishumiswa izwi zwo itelwa u tikedza u vhalana na u nṱwala ha u thoma nga u ita uri thalusamaipfi i swikelelee na u dzhenelela kha vhagudi vhatuku. Thalusamaipfi dzo livhaho kha thero, u fana na Thalusamaipfi ya Mbalo na Saintsia ya Mvelo ya ubva kha Luisimane u ya kha *Setswana*, dzi thusa u vala tshikhala vhukati ha ndivho ya luambo na zwi re ngomu, u khwinisa u pfesesa na kushumele kwa zwa pfunzo.

Nga nṱanda ha pfunzo, thalusamaipfi dzi na mishumo wa ndeme kha u vhulunga mvelele. Dzi na maidioma, thalutshedzo dza sialala, na sisteme dza ndivho ya mvelele. Sa tsumbo, *Isihlathululi-mezwi SeNdebele* i katela maipfi a ndeme a mvelele

ane a nga vha o xela. Mushumo uyu wa lekisikhogirafi u khwaṭhisedza ndeme ya nyambo dzapo na u shela mulenzhe kha u vhuedzedza u dikukumusa ha luambo Afrika Tshipembe nga murahu ha khethululo.

Zwi re zwone ndi uri ṭhalusamaipfi dza tshiofisi dzi fhira zwishumiswa zwa u ṭalutshedza—dzi zwishumiswa zwa u ṅea maanḁa, pfunzo, na u isa phanḁa mvelele.

Ngeletshedzo ya Nyandadzamafhungo nnzhi

 Kha vha vhone: “*Nyambo dza Afrika Tshipembe: Maipfi a Lushaka*” (vidio ya YouTube yo dzinginywaho kana ya pfunzo)

Ndivho: Vidio iyi i ṭolisisa nḁila ine ṭhalusamaipfi dza tshiofisi dza shumiswa ngayo zwikoloni na zwitshavhani, i na nyambedzano na vhagudisi, vhagudiswa, na vhaṅwali vha ṭhalusamaipfi.

Mushumo wa Tshumisano: Dictionary Scavenger Hunt

Mushumo:

Khethani ṭhalusamaipfi nthihi ya nyambo mbili (tsumbo, ya ubva kha isiZulu u ya kha Luisimane kana kha Setswana u ya kha Luisimane).

Kha vha wane vha rekhode:

- Idioma nthihi ya sialala kana murero.
- Themo nthihi yo livhaho kha thero (tsumbo, u bva kha saintsi kana mbalo).
- Themo nthihi ya mvelele kana ṭhalutshedzo.

Ṭhuṭhuwedzo ya Nyambedzano

Zwiṅwalwa izwi zwi sumbedza hani mvelele na sisteme dza nḁivho dza tshitshavha tsha luambo?

Khethekanyo 5: Khaedu na Ndila dza Vhumatshelo kha Lekisikhogirafi ya Afrika Tshipembe

Lekisikhogirafi Afrika Tshipembe yo bvelela vhukuma, nga maanda nga kha mushumo wa Yuniti dza Lushaka dza Lekisikhogirafi (NLU). Zwiimiswa izwi zwi na mushumo wa ndeme kha u n'wala na u vhulunga vhufa ha luambo ho pfumaho ha shango. Fhedziha, dzi sedzana na khaedu dzo vhalaho dzine dza kwama u shuma hadzo na u bvela phanda hadzo.

Inwe khaedu khulwane ndi ya u wana masheleni. Kanzhi dziNLU dzi ditika nga thikhedzo ya muvhuso, ine ya nga vha i sa tendelani nahone i tshi nga shandukiswa nga zwa polotiki. Zwishumiswa zwa masheleni zwiutuku zwi thithisa u bveledzwa ha thalusamaipfi dzo tanganelanaho na dzo khwiniswaho, zwiuhuluhulu musi hu tshi tatisana na manwe mashumele a mvelele na pfunzo.

Inwe khaedu ndi u shumiswa ha thekinolodzhi. Tshifhinga tsha didzhithala tsho shandula zwilavhelelwa zwo tangana na zwibveledzwa zwa lekisikhogirafi. Vhashumisi zwino vha toda tswikelelo ya inthanethe, dzi-app dza themamveledziso, na u khwiniswa ha tshifhinga tsha vhukuma. Vhanwali vha thalusamaipfi vha tea u wana vhukoni vhuswa ha thekinikhalala na u humbula hafhu nga ha ndila dza mvelele u itela u swikelela thodea idzi. Naho thekinolodzhi i tshi netshedza zwikhala zwa u phadaladzwa nga vhuphara, i dovha ya toda vhubindudzi kha themamveledziso na vhugudisi.

U shanduka ha luambo zwi disa vhukondi. U tangana ha shango lothe na tshanduko ya matshilisano zwi dzulela u disa maipfi maswa na maipfi maswa. Vhanwali vha thalusamaipfi vha tea u dzula vha tshi fhindula kha u shandukiswa uhu, nga maanda u vhona uri nyambo dzapo dzi dzula dzo tea na u imelelwa nga ndila yo teaho.

Lekisikhogirafi i dovha ya vha na mushumo wa ndeme kha u divha mvelele. Thalusamaipfi dza nyambo dzapo dzi fhira zwishumiswa zwa luambo; vha khwathisedza vhufa ha mvelele na u nea maanda zwitshavha. Nga u tanganelana na zwiambi na u sumbedza zwithu zwiutuku zwa mvelele, NLU dzi thusa u khwathisa vhuditalusi ha muthu nga ethe na ha tshigwada.

Musi ri tshi sedza phanda, vhumatshelo ha lekisikhogirafi Afrika Tshipembe vhu kha u tlanganedza ndila dza tshumisano na dza didzhithala. App dza themamveledziso, puLatifomo dza inthanethe, na vhudzheneleli ha tshitshavha zwi nga ita uri thalusamaipfi dzi kone u shumisana na u swikelelea. Zwiñwe hafhu, thodiso ya luambo i bvelaho phanda ndi ya ndeme u itela uri zwishumiswa zwi dzule zwi zwa zwino na u katela.

U itela u lwa na vhuvhusi ha Luisimane, nga maanda kha vhupo ha dziqoroboni, mbekanyamaitele dza nyambo dzi tea u tutuwedza nyambo nnzhi kha pfunzo na vhutshilo ha tshitshavha. Lekisikhogirafi i do bvela phanda na u vha tombo la mutheo kha u tutuwedza thonifho na u dzhiela ntha mbonalo ya nyambo dzo fhambanaho dza Afrika Tshipembe.

Quiz ya Tshumisano

1. Ndi ifhio khaedu khulwane ine Yunithi dza Lushaka dza Lekisikhogirafi (NLU) dza sedzana nadzo?

- A. Nyambo nnzhi nnzhi
- B. U sa vha na dzangalelo kha vhashumisi
- C. U netshedzwa ha masheleni nga ndila i sa fani
- D. U bveledzwa ha thalusamaipfi nga ndila yo kalulaho
- E. U langa ha muvhuso ho kalulaho.

2. Thekino lodzhi yo kwama hani maitele a lekisikhogirafi?

- A. Yo ita uri thalusamaipfi dzi si tsha shuma
- B. U engedzea ha thodea ya zwishumiswa zwa didzhithala na zwa tshifhinga tsha vhukuma
- C. Yo fhungudza thodea ya vhañwali vha thalusamaipfi
- D. Yo fheliswa zwithivheli zwa luambo
- E. Yo linganisa nyambo dzothe.

3. Ndi ngani u ñwala nyambo dzapo zwi zwa ndeme?

- A. U dzhiela vhudzulo Luisimane
- B. U vhulunga vhuditalusi ha mvelele na vhufa
- C. U leludza pfunzo
- D. U tutuwedza vhuendelamashango

E. U fhungudza ṭḥụṭhuwedzo.

4. Ndi ifhio in̄we nd̄ila yo dzinginywaho ya tshifhingan̄i tshi d̄aho ya lekisikhogirafi?

A. U bveledza dziapp dza themamveledziso na dziapulatifomo dza inthanethe

B. U fhelisa ṭhalusamaipfi dza nyambo mbili

C. U sedza kha nyambo dza dziḍoroboni fhedzi

D. U fhungudza zwi re ngomu ha ṭhalusamaipfi

E. U iledza u dzhenelela ha tshitshavha.

5. Ndi khombo ifhio ine ya vha hone kha u ṭanganana ha shango lōthe kha nyambo dzapo?

A. U engedzwa ha masheleni

B. U dzhielwa fhasi na u xeelwa nga u fhambana ha nyambo

C. U swikelela ṭhalusamaipfi ha khwine

D. U khwiniswa ha u guda luambo

E. Girama yo linganelaho.

Mushumo wa u Vhona na u Elekanya

 Vidio yo dzinginywaho: “*U Vhulunga Nyambo dza Mvelele kha Tshifhinga tsha Didzhithala*” (YouTube kana līnwalo la pfunzo)

Mbudziso dza u elekanya:

1. Ndi zwishumiswa zwifhio zwa thekhinoḷodzhi zwe zwa ambiwa zwine zwa thusa u vhulunga nyambo dzapo?

2. Zwitshavha zwi shela hani mulenzhe kha vhuḍidini ha lekisikhogirafi?

3. Ndi khaedu dzifhio dze vidio ya dzi bvisela khagala malugana na u vhulunga luambo?

4. Ndi ngani zwi zwa ndeme u katela vhubvo ha mvelele kha ṭhalusamaipfi?

5. Ndi zwifhio zwe vha zwi guda nga ha mushumo wa lekisikhogirafi kha u vhumba vhuḍitalusi?

U Khunyeledza na & U Elekanya: Lwendo Lwanga Lwa Lekisikhogirafi

Ndaela:

Sa mushumo wa u fhedzisela, kha vha humbule nga ha zwe vha zwi guda kha ngudo iyi yothe. Vha shumise thuthuwedzo dzi re afho fhasi u itela u livhisa phindulo yavho. Muhumbulo wavho u fanela u vha wo humbulwaho nahone u vhe na maipfi a todahho u vha 150–200 othe.

Thuthuwedzo ya Nyambedzano:

1. Ndi ifhio ngivho nthihi ya ndeme ye vha i wana nga ha mushumo wa lekisikhogirafi kha u tuthuwedza u lingana ha luambo Afrika Tshipembe?
2. Kupfesesele kwavho kwa vhushaka vhukati ha luambo na vhuhe kwo shanduka hani kana ho dzika hani?
3. Ndi tshipida tshifhio tsha ngudo (e.g., mbudziso, vidio, mushumo, nyambedzano) tshe tsha vha kwama vhukuma, nahone ndi ngani?
4. Ndi ifhio nyito nthihi ine vha tenda uri zwitshavha kana mivhuso i tea u i dzhia u itela u tikedza nyambo dzapo?
5. Vha nga shela hani mulenzhe kha u vhulunga kana u tuthuwedza u fhambana ha nyambo kha vhuimo havho?

U netshedzwa ha mushumo wa u Khunyeledza:

Kha vha nee thalutshedzo yavho yo nwaliwaho kha mudededzi wavho kana vha i dzhenise kha pulatifomo yavho ya u guda. Vha nga dovha vha nanga u rekhoda vidio pfufhi (mithethe ya 2–3) i pfufhifhadzaho mihumbulo yavho arali vha tshi toda.

U Khunyeledza na U Elekanya: Lwendo Lwanga Lwa Lekisikhogirafi Phanda

Ndaela

Musi vha tshi phetha ngudo iyi, vha diḽee tshifhinga tsha u elekanya nga ha thero dza ndeme, khaedu, na khonadzeo dza tshifhinganani tshi ḽaho dze dza haseledzwa. Mushumo uyu ndi tshikhala tshavho tsha u khwaḽhisa ngudo dzavho na u ḽahisa nḽivho dzavho dza muthu nga eḽhe.

Kha vha ḽwale ḽhalutshedzo pfufhi (maipfi a 150–200) vha tshi fhindula ḽhuthuwedzo dzi re afho fhasi. Vha nga dovha vha khetha u ḽekedza ḽhalutshedzo yavho sa vidio pfufhi kana rekhodo ya zwipfi arali ni tshi zwi takalela.

Zwiḽuwedzi zwa u Elekanya:

1. Ndi ifhio nḽivho i mangadzaho kana i kwamaho ye vha i wana nga ha ḽekisikhogirafi Afrika Tshipembe?
2. Vha vhona u nga thekhinoḽodzhi i nga thusa hani u kunda khaedu dzine dza khou ḽanganana na Yunithi dza Lushaka dza ḽekisikhogirafi (NLU)?
3. Ndi ngani zwi zwa ndeme u vhulunga nyambo dzapo kha shango ḽo ḽanganaho na ḽifhasi?
4. Ndi mushumo ufhio une vha vhona vha tshi khou u ita kha u ḽuwedza u fhambana ha nyambo na u vhulunga mvelele?
5. Arali vha nga kona u sika tshishumiswa kana tshishumiswa tsha ḽekisikhogirafi, tshi nga vha tshifhio nahone tshi nga shumela nnyi?

U bva kha u ḽetshedzwa ha mushumo:

Kha vha rumele muhumbulo wavho kha mudededzi wavho kana vha u dzhenise kha pulatifomo yavho ya u guda. Ni nga dovha na zwi kovhelana kha foramu ya ḽiḽasini u itela u vusa nyambedzano na u fhiriselana mihumbulo na thangana dza murele.

Phindulo

Quiz ya u Tshumisano

1. Ndi ifhio mvelelo khulwane ya mbekanyamaitele ya luambo lwa vhukoḽoni Afrika Tshipembe?

C. U dzhielwa thungo ha nyambo dzapo

2. Ndivho ya Yunithi dza Lekisikhogirafi ya Lushaka (NLU) ndi ifhio?

C. U bvedza zwishumiswa zwa nyambo dzapo

3. Ndi ifhio liḽwalo le la ṽanganedza lwa tshiofisi nyambo dza 11 Afrika Tshipembe?

B. Ndayotewa ya 1996

4. Tshiṽalula tsho kwama hani kushumisele kwa luambo?

C. U vhuswa ha Luisimane na Luvhuru zwo ṽanganedzwaho

5. Ndi ifhio khaedu khulwane kha u tuṽuwedza nyambo dzapo ḽamusi?

C. Zwithivheli zwa matshilisano na ikonomi na u shaya zwishumiswa

Khetho

Ndi mbonalo ifhio ine vha vhona i tshi khwinisa vhukuma mvelelo dza ṽhalusamaipfi dza nyambo mbili kha vhagudi vha u thoma?

Phindulo yo Eletshedzwaho: A. Zwifanyiso zwi vhonehalaho,

Zwishumiswa zwa u vhona zwi khwinisa u pfesesa na u dzhenelela, nga maḽḽa kha vhagudi vhaṽuku.

Mushumo Mupfufhi wa Thodisiso

Ndaela:

U elekanya nga ha mushumo wa zwishumiswa zwa lekisikhogirafi kha pfunzo na u vhulunga luambo. Kha vha fhindle mbudziso dzi tevhelaho vho sedza kha ngudo na ndivho yavho.

1. Ndi ngani u linganisa luambo zwi zwa ndeme kha nyambo dzapo?

Phindulo yo dzinginywaho: I khwaṭhisedza u sa shanduka ha tshumiso ya luambo, i tikedza pfunzo, na u thusa u vhulunga vhuḍiḍalusi ha luambo.

2. Ṭhalusamaipfi dza nyambo mbili dzi re na zwifanyiso dzi tikedza hani u vhala na u ṅwala ha u thoma?

Phindulo yo dzinginywaho: Vha shumisa zwifanyiso u thusa u pfesesa na u vhulunga maipfi, zwine zwa ita uri u guda hu takadze vhana vhaṭuku.

3. Ndi ifhio ndeme ya u linganisa zwishumiswa zwa lekisikhogirafi na CAPS?

Phindulo yo dzinginywaho: I vhona uri ṭhalusamaipfi dzi tikedza kharikhuḷamu ya lushaka, zwa ita uri dzi vhe zwishumiswa zwi shumaho kha vhagudisi na vhagudi.

4. Zwishumiswa zwa lekisikhogirafi zwi ṭuṭuwedza hani u pfesesa mvelele?

Phindulo yo dzinginywaho: Dzi sumbedza zwiimo zwa mvelele na zwithu zwiṭuku, zwi thusa vhagudi u dzhiela ṅṅha na u ṭumanywa na vhufa havho.

5. Ndi nga ṅḍila dzifhio dzine zwishumiswa zwa lekisikhogirafi zwa nga shela mulenzhe kha u lingana ha matshiliso?

Phindulo yo dzinginywaho: Nga u ṅetshedza zwishumiswa zwa pfunzo zwa vhuimo ha ṅṅha nga nyambo dzapo, zwi thusa u vala zwikhala zwa ḍivhazwakale na u ṭuṭuwedza zwikhala zwa u guda zwi linganaho.

U Khunyeledza na U Elekanya

1. Ndi khaedu dzifhio dzine vhaambi vha nyambo dzapo vha tangana nadzo kha u swikelela pfunzo na tshumelo dza tshitshavha?

Phindulo yo dzinginywaho: Zwishumiswa zwiṭuku, u vhuswa ha Luisimane/ALuvhuru, u shaya thikhedzo ya zwiimiswa.

2. Zwishumiswa zwa lekisikhogirafi zwi thusa hani u vhulunga vhuḍiṭalusi ha mvelele?

Phindulo yo dzinginywaho: Dzi ṅwala luambo, dzi sumbedza zwithu zwiṭuku zwa mvelele, na u tikedza u guda ha mirafho yo fhambanaho.

3. Ndi mushumo ufhio une NLU dza u ita kha u ṭuṭuwedza u lingana ha luambo?

Phindulo yo dzinginywaho: Vha bveledza ṭhalusamaipfi na zwishumiswa zwine zwa ṅea zwiambi maanda na u tikedza pfunzo yo katelaho.

4. Ndi ngani u fhambana ha nyambo zwi zwa ndeme kha vhuḍiṭalusi ha lushaka?

Phindulo yo dzinginywaho: I sumbedza vhufa ha mvelele nnzhi dza shango na u ṭuṭuwedza vhuthihi nga u dzhielwa ṅṅha na u ṭhonifhiwa.

5. Ndi zwifhio zwe vha zwi guda kha vidio zwe zwa shandula kana u engedza ṅḍila ine na pfesesa ngayo luambo na vhuṅe?

Phindulo yo dzinginywaho: Mafhungo a muthu nga eṭhe o sumbedza ndeme ya vhuḍipfi na mvelele ya luambo nga ṅṅda ha vhudavhidzani.

Ṭhuṭhuwedzo ya Nyambedzano

Zwiṅwalwa izwi zwi sumbedza hani mvelele na sisteme dza ṅḍivho dza tshitshavha tsha luambo?

Phindulo ya tsumbo:

Murero wa Setswana u fanaho na “*Ngwana yo o sa leleng o swela tharing*” (ṅwana a sa lili u fela ngozwini) u sumbedza zwilinganyo zwa mvelele zwo ṭanganaho na vhudavhidzani na ndondolo. Ipfii ḷa saintsi ḷi ngaho “*photosynthesis*” ḷo ṭalutshedzelwaho nga Setswana ḷi thusa vhangudi u pfesesa mihumbulo yo serekanaho nga luambo lwa hayani.

Quiz ya Tshumisano

1. Ndi ifhio khaedu khulwane ine Yuniti dza Lushaka dza Lekisikhogirafi (NLU) dza sedzana nadzo?

C. U netshedzwa ha masheleni nga ndila i sa fani

2. Thekino lodzhi yo kwama hani maitele a lekisikhogirafi?

B. U engedzea ha thodea ya zwishumiswa zwa didzhithala na zwa tshifhinga tsha vhukuma

3. Ndi ngani u nwala nyambo dzapo zwi zwa ndeme?

B. U vhulunga vhuditalusi ha mvelele na vhufa

4. Ndi ifhio inwe ndila yo dzinginywaho ya tshifhingi tshi daho ya lekisikhogirafi?

A. U bveledza dziapp dza themamveledziso na dziplatformo dza inthanethe

5. Ndi khombo ifhio ine ya vha hone kha u tangana ha shango lothe kha nyambo dzapo?

B. U dzhielwa fhasi na u xeelwa nga u fhambana ha nyambo

Mbudziso dza u elekanya:

1. Ndi zwishumiswa zwifhio zwa thekhinolodzhi zwe zwa ambiwa zwine zwa thusa u vhulunga nyambo dzapo?

Phindulo yo eletshedzwaho: App dza themamveledziso, thalusamaipfi dza inthanethe, na zwiitoko zwa didzhithala.

2. Zwitshavha zwi shela hani mulenzhe kha vhudidini ha lekisikhogirafi?

Phindulo yo dzinginywaho: Nga u kovhelana thalutshedzo dza mvelele, maidioma, na u shela mulenzhe kha u bveledza thalusamaipfi.

3. Ndi khaedu dzifhio dze vidio ya dzi bvisela khagala malugana na u vhulunga luambo?

Phindulo yo dzinginywaho: U fhungudzea ha masheleni, u vhusa ha nyambo dza lifhasi, na u shaya themamveledziso ya didzhithala.

4. Ndi ngani zwi zwa ndeme u katela vhubvo ha mvelele kha ṭhalusamaipfi?

Phindulo yo dzinginywaho: I khwaṭhisedza uri luambo lu sumbedza tshenzhemo na mvelele, hu si ṭhalutshedzo fhedzi.

5. Ndi zwifhio zwe vha zwi guda nga ha mushumo wa lekisikhogirafi kha u vhumba vhuditalusi?

Phindulo yo dzinginywaho: Lekisikhogirafi i thusa u khwaṭhisedza vhufa ha mvelele na u nea maanda vhaambi uri vha dihudze nga luambo lwavho.

Ngudo 5: Mvelaphanda ya Divhazwakale ya Thalusamaipfi

Zwipikwa zwa u Guda

Musi ngudo iyi i tshi fhela, vhagudi vha do kona:

- U pfesesa divhazwakale ya u bvelela ha thalusamaipfi.
- U tola mbuelo dza vhugudisi dza zwishumiswa zwa lekisikhogirafi ya didzhithala.
- U pfesesa ndila ine u tanganelana na u divhadza zwithu zwo sedzaho kha vhashumisi zwa khwinisa ngayo u guda.
- U tolisisa mushumo wa thekino lodzhi na nyambo nnzhi kha lekisikhogirafi ya musalauno.
- U pfesesa ndeme ya vhupfiwa ha vhashumisi kha mveledziso ya lekisikhogirafi.
- U tolisisa ndila ine tsenguluso ya datha ya khwinisa ngayo nzudzanyo ya thalusamaipfi na tshenzhelo ya mushumisi. U thogomela u shumisana vhukati ha vhupfiwa na tsenguluso kha u bvela phanda na u khwinisa.
- U vhambedza puatifomo dzo fhambanaho u ya nga ndila ye dza itwa ngayo, vthathshelesi, na ndila ine dza shuma ngayo.

Khethekanyo 1: U Tōdisisa L̄ekisikhogirafi nga kha Zwishumiswa zwa Pfunzo zwo Vulwaho

L̄ekisikhogirafi, vhutsila na saintsi ya u ita t̄halusamaipfi, zwo no shandukiswa vhukuma nga u bvelela ha thekinolodzhi ya didzhithala. Nga mvelele, t̄halusamaipfi dzo gand̄iswaho dzi ngaho T̄halusamaipfi ya Luambo lwa Luisimane lwa Samuel Johnson (1755) dzo vha dzi dza ndeme vhukuma kha u ita uri luambo lu vhe kha maimo a fanaho na u ŋea ŋdivho yo fhelelaho ya luambo. Hezwi zwishumiswa zwo vha zwo pfuma nga t̄halutshedzo, *etymologies*, na tsumbo dza tshumiso, fhedzi zwo vha zwi tshi dovha zwa vha zwinzhisa, zwi sa shanduki, nahone zwi tshi d̄ura u zwi khwinisa.

Tshifhinga tsha didzhithala tsho d̄isa t̄halusamaipfi dza inthanethe, dze dza shandula tswikelelo na u shumisea. Dzi sa ngi t̄halusamaipfi dzo raloho dzo gand̄iswaho, t̄halusamaipfi dza inthanethe dzi a wanala tshifhinga tshiŋwe na tshiŋwe na fhethu huŋwe na huŋwe, a u dzula dzi na zwiswa zwiswa, zwishumiswa zwa nyan̄dadzamafungo nnzhi (u fana na u vhidzwa ha maipfi na vidio), na zwishumiswa zwine zwa shumisana zwi ngaho dzi quiz na mitambo. Zwivhumbeo izwi zwi t̄hogomela zwitaila zwo fhambanaho zwa u guda na u tikedza u d̄i gudisa iwe muŋe.

T̄halusamaipfi dza inthanethe dzi dovha dza sumbedza mvelo ya luambo ine ya shanduka. Vha nga t̄avhanya u dzhenisa maipfi maswa na *slang*, zwa ita uri zwi vhe zwo teaho kha vhashumisi vha musalauno. Zwino pūlatifomo dzi ngaho Oxford English Dictionary dzi katela maipfi a ngaho “*selfie*” na “*ghosting*,” ane a d̄o dzhia miŋwaha uri a bvele kha khand̄iso dzo gand̄iswaho.

U bva kha kuvhonele kwa zwa phedagogo, t̄halusamaipfi dza inthanethe dzi khwinisa u t̄anganelana ha t̄halukanyo. Dzi tikedza u guda nga ŋdila nnzhi na u fhungudza u d̄ala ha t̄halukanyo nga u leludza u tshimbila na u ŋetshedza tsumbo dza vhubvo. Zwi sa ngi izwo, t̄halusamaipfi dzo gand̄iswaho, naho dzi tshi kha d̄i vha dza ndeme, kanzhi dzi t̄oda vhūdidini vhuhulwane u itela u dzi shumisa nahone zwi nga itea dza si konanye vha gudiswa nga ŋdila i bvelelaho.

Zwine vhashumisi vha zwi takalela zwi khou shanduka, zwihuluhulu kha mirafho miswa ine ya takalela zwishumiswa zwa didzhithala. Naho zwo ralo, t̄halusamaipfi dzo

gandiswaho dzi kha ḡi vha dza ndeme kha vhashumisi fhethu hune ha vha na tswikelelo tshukhu ya inthanethe kana vhane vha takalela zwishumiswa zwi vhonehalaho. Vhumatshelo vhu nga vha vhu kha modele wo tḡanganaho une wa tḡanganya maanda a zwivhumbeo zwoḡhe.

Quiz ya Tshumisano (Mbudziso Tḡhanu)

1. Ndi ifhio inḡwe mikaḡo mihulwane ya tḡhalusamaipfi dzo gandiswaho?

- A. Vha a tḡanganelana nga maanda
- B. Vha ḡivhadza nga tshifhinga tsha vhukuma
- C. Dzi a ḡura nahone dzi a dzula
- D. Dzi katela *slang* nnzhi
- E. Dzi wanala kha inthanethe fhedzi.

2. Ndi tshipiḡa tshifhio tshine tsha anzela u wanala kha tḡhalusamaipfi dza inthanethe fhedzi tshi si kha khandiso?

- A. Dzangano ḡa alfabethe
- B. *Etymologies*
- C. U bulwa ha maipfi
- D. Masiatari a mabammbiri
- E. Zwifanyiso.

3. Ndi ngani tḡhalusamaipfi dza kha inthanethe dzi tshi katela zwithu zwinzhi?

- A. Dzo ḡwalwa nga muḡwali muthihi
- B. Dzi katela fhedzi luambo lwa fomaḡa
- C. Vha tendela zwi re ngomu zwo bveledzwaho nga vhashumisi
- D. Vha iledza u tḡata
- E. Dzi gandiswa ḡwaha muḡwe na muḡwe.

4. Ndi ifhio mbuelo ya vhugudisi ya tḡhalusamaipfi dza inthanethe?

- A. Dzi a konḡa u dzi shumisa
- B. Vha tḡutuwedza u guda hu sa shumihho
- C. Vha tikedza u guda nga ḡdila nnzhi
- D. Vha nyadza ḡdowelo ya tḡhalusamaipfi
- E. Ndi dza vhagudiswa vha mvelaphanda fhedzi.

5. Ndi tshigwada tshifhio tshine tsha takalela ṭhalusamaipfi dzo ganḍiswaho?

- A. Vhaswa
- B. Vhadzulapo vha didzhithaḷa
- C. Vhashumisi vhane vha vha na inthanethe ṭhukhu
- D. Vhatambi
- E. Vhaṭuṭuwedzi vha nyanḍadzamafhungo ya matshilisano.

 Mushumo wa u Vhona na U Elekanya

Ngeletshedzo ya Vidio: “*Nḍila Ine Ṭhalusamaipfi dza Inthanethe Dza Itwa Ngayo*”
(puḷatifomo ya *YouTube* kana *OER*)

Mbudziso dza u elekanya:

1. Ndi mini tsho vha mangadzaho vhukuma nga ha uri ṭhalusamaipfi dza kha inthanethe dzi khwiniswa hani?
2. Vha vhona u nga zwithu zwa nyanḍadzamafhungo nnzhi zwi ṭuṭuwedza hani tshenzhemo yavho ya u guda?
3. Naa vha nga takalela u shumisa ṭhalusamaipfi yo ganḍiswaho kana ya inthanethe u itela u guda luambo? Ndi ngani?
4. Ṭhalusamaipfi dza inthanethe dzi nga tikedza hani vhagudi kha zwiimo zwa nyambo nnzhi?
5. Ndi khaedu dzifhio dzine dza nga vha hone nga u ḍitika fhedzi nga zwishumiswa zwa ḷekisikhogirafi ya didzhithaḷa?

Khethekanyo 2: U Sika Ṭhalusamaipfi dzi Bveledzaho dza Inthanethe dza u Guda Luambo

Ṭhalusamaipfi dza kha inthanethe dzo no vha zwishumiswa zwi sa ṭodei kha u guda luambo lwa musalauno, dzi ṅea zwithu zwine zwa fhira ṭhalusamaipfi dza mvelele dzo ganḍiswaho nga kule. Vhubveledzi hazwo vhu kha pfoneleo dza ndeme dzo vhalaho: u ṭoda, u ṭanganelana, u ḍivhadza ho sedzaho kha vhashumisi, u ṭanganya thekinoḷodzhi, na vhukoni ha nyambo nnzhi.

Khonadzeo ya vhuṭodisisi ndi tombo ḷa mutheo ḷa ṭhalusamaipfi dza inthanethe. U fhambana na ṭhalusamaipfi dzo ganḍiswaho dzine dza ṭoda u tshimbila nga alfabethe, pulatifomo dza didzhithaḷa dzi ṅea zwishumiswa zwa u ṭodisisa zwa nṭhesa zwi ngaho ipfi ḷa ndeme, *wildcard*, na u ṭoda hu sa pfali. Zwishumiswa izwi zwi ita uri vhashumisi vha kone u wana maipfi nga u ṭavhanya na nga ndila yavhuḍi. Zwithu zwa nyanḍadzamafhungo nnzhi zwi ngaho u bulwa ha maipfi na zwishumiswa zwi vhoneleho zwi bvela phanda na u khwinisa tshenzhemo ya u ṭoda, zwi tshi ṭanganedza zwaitaila zwo fhambanaho zwa u guda.

Tshumisano i shandukisa tshumiso ya ṭhalusamaipfi i sa shumihho ya vha maitete a u guda a vhukwamani. Zwidodombedzwa zwi fanaho na dzi quiz, dzifleshekhadi, na zwi re ngomu zwo sikiwaho nga vhashumisi zwi ṭuṭuwedza u shela mulenzhe hu bvelelaho. Pulatifomo dzi ngaho *Wiktionary* dzi tendela vhashumisi u shela mulenzhe kha ṭhalutshedzo na tsumbo, u ṭuṭuwedza mutheo wa ndivho u shumisanaho na u bvelelaho.

Dizaini yo sedzaho kha vhashumisi i kwhaṭhisedza uri ṭhalusamaipfi dza inthanethe dzi a pfala na u swikelelea. U tshimbila zwavhuḍi, nzudzanyo dzi ḍisaho phindulo, na thekinoḷodzhi dzine dza ṭanganelana dzi ngaho zwivhali zwa tshikirini zwi ita uri zwishumiswa izwi zwi shumisee kha vhashumisi vho fhambanaho, hu tshi katelwa na vha re na vuholefhali. Tshishumiswa tshine tsha vhoneleho na tshine tsha leluwa u tshi shumisa tshi engedza u fushea ha mushumisi na u ṭuṭuwedza u tshi shumisa lunzhi-lunzhi.

U ṭanganyiswa ha thekinoḷodzhi zwo engedza u swikelela na u shuma ha ṭhalusamaipfi dza inthanethe. App thendeleki, vhudzulo ha *cloud*, na u ḍitanganya zwi

tshi khou ṭuṭuwedzwa nga AI zwi tendela vhashumisi u swikelela na u ṭanganya tshenzhemo dzavho dza u guda. AI i nga eletshedza ṭhalusamaipfi ntswa yo thewaho kha vhuḏifari ha mushumisi, zwine zwa ita uri u guda hu vhe ho teaho na u shuma zwavhuḏi.

Tsha u fhedzisela, vhukoni ha nyambo nnzhi ndi ha ndeme kha shango lo ṭanganaho. Ṭhalusamaipfi dza inthanethe dzine dza tikedza nyambo nnzhi dzi thusa vhane vha sa ambe luambo lwa ḏamuni na u ṭuṭuwedza u pfesesa mvelele. Dzi na vhuimo ha ṭhalutshedzo dza maidioma na zwithu zwiḏuku zwa mvelele, zwi tshi pfumisa tshenzhemo ya u guda luambo.

Zwoḏhe, zwivhumbeo izwi zwi ita uri ṭhalusamaipfi dza inthanethe dzi vhe na maanda, Zwishumiswa zwa Pfunzo zwi Swikeleleaho zwine zwa tikedza vhagudi vho fhambanaho nga ḏila dzi shandukaho na dzi katelaho.

Mushumo wa u khetha

Mbudziso:

Ndi tshifhio tshipiḏa tshine na vhona tshi tsha ndeme vhukuma kha ṭhalusamaipfi ya inthanethe?

- A. Zwishumiswa zwa u Ṭoḏa zwa Nḏha
- B. Quiz dza u Ṭanganelana na *Flashcard*
- C. Vhuḏumani vhune ha shumisea
- D. U ḏiṭanganya na AI
- E. Thikhedzo ya Nyambo nnzhi.

Mushumo Mupfufhi wa Ṭhoḏisiso

Mushumo:

Kha vha nange ṭhalusamaipfi nthihi ya inthanethe (tsumbo, *Merriam-Webster*, *Cambridge*, *Wiktionary*, *WordReference*, kana *Lingue*). U ṭola zwivhumbeo zwayo na u ṭola uri i tikedza hani u guda luambo. Kha vha sedze masia a fanaho na u setsha, u ṭanganelana, u ḏivhadza, na thikhedzo ya nyambo nnzhi.

Mbudziso nyendedzi:

1. Ndi zwifhio zwithu zwo khetheaho zwe vha vhona?
2. Zwo vha zwo leluwa hani u wana na u pfesesa zwine maipfi a amba zwone?
3. Naa ṭhalusamaipfi yo vha i tshi katela zwishumiswa zwa nyandadzamafhungo kana zwishumiswa zwa u ṭanganelana?
4. Vha nga i themendela kha vhañwe vhagudi? Ndi ngani kana ndi ngani zwi songo ralo?

Khethekanyo 3: U khwinisa Zwishumiswa zwa Lekisikhogirafi nga kha Vhupfiwa ha Vhashumisi na Tsenguluso ya Datha

Kha tshifhinga tsha didzhithala, mveledziso ya thalusamaipfi dzi shumaho dza inthanethe i ditika nga maanda nga vhupfiwa ha vhashumisi na tsenguluso ya datha. Zwithu izwi zwivhili zwi shumisana u vhona uri zwishumiswa zwa lekisikhogirafi zwi a fhindula, zwi a kwama, nahone zwi a sedza kha vhashumisi.

Vhupfiwa ha vhashumisi vhu netshedza ndivho yo livhaho kha ndila ine vhashumisi vha shumisana ngayo na thalusamaipfi. I nga kuvhanganywa nga kha tsenguluso, inthaviyu, zwigwada zwo livhiswaho, na tsenguluso dza inthanethe. Vhupfiwa uhu vhu thusa vhabveledzi u pfesesa thodea dza vhashumisi, zwine vha zwi takalela, na mbuno dza vhuṭungu. Sa tsumbo, vhupfiwa vhu nga dzumbulula uri vhashumisi vha khou tambula nga u tshimbila kana vha tama zwithu zwinzhi zwa nyandadzamafhungo. Ndivho dzo raloho ndi dza ndeme kha u khwinisa zwivhumbeo na u khwinisa u shumisea.

Nga nnda ha metriki dza u fushea, vhupfiwa ha vhashumisi vhu nga tuṭuwedza vhubveledzi. Nga kha u sika nga u tanganelana, vhashumisi vha shela mulenzhe kha mihumbulo na ngeletshedzo dzine dza isa kha zwivhumbeo zwa thalusamaipfi zwo teaho na zwi kwamaho. Puḷatifomo dzi ngaho *Wiktionary* dzi sumbedza modele uyu wa u shela mulenzhe, hune vhashumisi vha thusa u vhumba zwi re ngomu nga u shumisana.

Tsenguluso ya datha i dadzisa vhupfiwa nga u netshedza kupfesesele kwo dzikaho, yo tuṭuwedzwaho nga datha ya vhuḍifari ha mushumisi. Thekiniki dzi ngaho u talusa, u tola, u vumba, na tsenguluso dza ndaela dzi tendela vhabveledzi u tevhela phetheni dza tshumiso, u topola ndowelo, na u vumba thodea dza tshifhinga tshi daho. Sa tsumbo, tsenguluso dza vhuporofita dzi nga eletshedza uri ndi maipfi mafhio ane vhashumisi vha nga a toḍa nga murahu, zwine zwa ita uri hu vhe na ngeletshedzo dza thalusamaipfi dzo khetheaho.

U shumisana vhukati ha vhupfiwa na tsenguluso zwi na maanda. Zwishumiswa zwi ngaho tsenguluso ya vhuḍipfi zwi shumisa u shuma ha luambo lwa mvelo u

ṭalutshedza tsedzuluso dza vhashumisi na u ṭhogomela thero dzo ḍoweleaho kana thoni dza vhuḍipfi. U linga ha A/B zwi tendela vhabvedzi u vhambedza mbekanyamushumo dzo fhambanaho dza tshivhumbeo u itela u vhona uri ndi tshifhio tshine tsha shuma khwine ho sedzwa kha u ṭanganelana ha vhashumisi vha vhukuma.

Naho zwo ralo, khaedu dzi hone. Vhupfiwa vhu nga vha na tshiṭalula, nahone volumu khulwane dza datha dzi ṭoda tsenguluso ya vhutsila. U dzhiela nṭha vhuḍifari, u fana na u vhulunga datha na u vha khagala, na zwone ndi zwa ndeme. Vhabvedzi vha tea u vhona uri hu tevhedzwa milayo na u vhulunga fulufhelo ḷa vhashumisi.

Kha ḷekisikhogirafi, u ṭanganya vhupfiwa ha vhashumisi na tsenguluso zwi isa kha ṭhalusamaipfi dzo dzivhuluwaho, dzine dza kona u shanduka dza swikelela vhukuma ṭhodea dza vhagudi vho fhambanaho.

Ngeletshedzo ya Nyandadzamafhungo nnzhi

Vidio yo dzinginywaho:

“Nḍila ine Tsenguluso ya Datha na Vhupfiwa ha Vhashumisi zwa Vhumba Ngayo Zwishumiswa zwa Didzhithala” (YouTube kana OER Commons).

Mbudziso ya Ngelekanywa:

Vha vhona u nga vhupfiwa ha vhashumisi na tsenguluso ya data zwi nga khwinisa hani tshenzhemo yavho ya ṭhalusamaipfi ya inthanethe?

Khethekanyo 4: U Ṭolisisa Ṭhalusamaipfi dzo Bvelelaho dza Inthanethe kha Tshifhinga tsha Didzhithala

Tshanduko ya didzhithala ya lekisikhogirafi yo ita uri hu vhe na ṭhalusamaipfi nnzhi dzi bvelelaho dza inthanethe, inwe na inwe yadzo i tshi netshedza zwithu zwo khetheaho zwo tanganelanaho na thodea dzo fhambanaho dza vhashumisi. Puḷatifomo idzi a dzi netshedzi ṭhalutshedzo fhedzi, dzi dovha dza khwinisa u guda luambo nga kha u tanganelana, u swikelelea, na vhukwamani ha mvelele.

Merriam-Webster Online i divhelwa zwi re ngomu zwayo zwi re na maanda na zwithu zwi kwamaho zwi ngaho “Ipfi la Duvha,” u toda nga ipfi, na mbudziso dzo tanganelanaho. Zwishumiswa izwi zwi tutuwedza u guda ha duvha na duvha na u shuma kha vhathetshelesi vhanzhi, u bva kha matshudeni u ya kha vhadivhi.

Ṭhalusamaipfi ya Luisimane ya Oxford (OED) ya kha Inthanethe i bvelela nga vhudzivha hayo ha divhazwakale. I netshedza *etymologies* dzo tangavhuwaho na zwifhinga zwa u shumiswa, zwine zwa ita uri i vhe tshishumiswa tsha ndeme kha vhagudi na vhadivhi vha luambo. Zwishumiswa zwayo zwa u toda zwa nthesa zwi tendela vhashumisi u tola mvelaphanda ya luambo kha tshifhinga na kha dzingu.

Cambridge Dictionary Online yo sedza kha vhagudi, i nea ṭhalutshedzo dzo leludzwaho, ngeletshedzo dza girama, na thikhedzo ya nyambo nnzhi. I a thusa nga maanda kha vhagudi vha ESL nga n̄wambo wa tsumbo dzayo dzi shumaho na zwishumiswa zwa ṭhalutshedzelo.

Ṭhalusamaipfi ya Luisimane ya Collins Online i tanganya datha ya luambo lwa vhukuma u bva kha *Collins Corpus*, u vhona uri zwi re ngomu zwi kha tshifhinga tsha zwino. Blogu yayo na tshipida tsha ndivho ya luambo zwi ita uri i takadze vhañwali na vhoramafhungo.

Dictionary.com i tanganya mishumo ya ṭhalusamaipfi na *thesaurus* na zwishumiswa zwa u ditanganya sa maipfi o vhlungwaho na divhazwakale ya u toda. Dizaini yayo ine ya kona u shumiswa huñwe na huñwe i khaṭhisedza u swikelelea musi u lwendoni.

WordReference na *Linguee* ndi zwa ndeme kha vhashumisi vha nyambo nnzhi. *WordReference* i katela foramu dza tshitshavha na zwishumiswa zwa u țanganya maipfi, ngeno *Linguee* i tshi netshedza tsumbo dza mafhungo a nyambo mbili na țhalutshedzelo dzine dza shumiswa nga AI.

Țhalusamaipfi ya Țoroboni na Țhalusamaipfi ya Inthanethe ya *Mzansi Taal* dzi imela luambo lu si lwa fomața na lwo pfumaho nga mvelele. *Urban Dictionary* i fara *slang* ya inthanethe na mvelele ya vhaswa, ngeno *Mzansi Taal* i tshi n̄wala *slang* ya Țoroboni dza Afrika Tshipembe, i tshi sumbedza u fhambana ha nyambo dza shango.

Puțatifomo idzi dzi sumbedza n̄dila ine țhalusamaipfi dza inthanethe dza shuma ngayo hu si sa zwishumiswa zwa pfunzo fhedzi, hone dzi dovha dza shuma sa zwițiriki zwa mvelele, dzi tshi n̄wala luambo lwa fomața na lu si lwa fomața nga tshifhinga tsha vhukuma.

Mushumo wa u Țanganelana: U Țanganya Zwivhumbeo zwa

Țhalusamaipfi

Ndaela: Kha vha țanganedze țhalusamaipfi iñwe na iñwe na tshivhumbeo tshayo tsho khetheaho.

Tshivhumbeo tsha țhalusamaipfi

Ndaela: Kha vha țanganyise țhalusamaipfi iñwe na iñwe na tshivhumbeo tshayo tsho khetheaho.

Țhalusamaipfi	Tshivhumbeo
A. Merriam-Webster	1. Foramu dza tshitshavha dza thuso ya țhalutshedzelo
B. OED Online	2. Ipfi Ța Țuvha na u țoȚa nga ipfi
C. WordReference	3. Zwifhinga zwa Țivhazwakale zwa u shumiswa ha maipfi

2. Khethekanyo 2: Zwivhumbeo zwa Ṭhalusamaipfi dzi Shumaho dza Inthanethe.

- Vha ṭhogomele zwithu zwa ndeme zwine zwa ita uri ṭhalusamaipfi dzi re kha Inthanethe dzi shume zwavhuḍi, u katela na u ṭoda na u shumisana.
- U ṭolisisa masiandoitwa a thekinoḷodzhi dzo sedzaho kha vhashumisi na dzine dza tendelana na zwiimo kha tshenzhelo ya vhashumisi.
- Kha vha haseledze mushumo wa vhukoni ha nyambo nnzhi kha u tikedza vhagudi vha nyambo dza ḷifhasi.

3. Khethekanyo ya 3: Mushumo wa Vhupfiwa ha Vhashumisi na Tsenguluso ya Data.

- Kha vha ṭalutshedze ndila ine vhupfiwa ha vhashumisi ha shela ngayo mulenzhe kha u bveledza na u khwinisa ṭhalusamaipfi dzi re kha Inthanethe.
- Kha vha ṭaluse ndila ine thekhiniki dza tsenguluso ya datha (tsumbo, tsenguluso ya vhuḍipfi, ndingo ya A/B) dza shumiswa ngayo u khwinisa zwishumiswa zwa ḷekisikhogirafi.
- U sengulusa khaedu dza vhuḍifari na dza u shuma dza u ṭanganya data ya vhashumisi kha u ḍivhadza ṭhalusamaipfi.

4. Khethekanyo 4: Tsumbo dza Ṭhalusamaipfi dza Inthanethe dzi Bvelelaho.

- U ṭalula na u vhambedza zwithu zwo khetheaho zwa ṭhalusamaipfi dzi rangaho phanda dza inthanethe dzi ngaho *Merriam-Webster*, *OED*, *Cambridge*, na *Linguee*.
- U ṭola ndila ine ṭhalusamaipfi dzi si dza fomaḷa na dza nyambo nnzhi dzi ngaho *Urban Dictionary* na *Mzansi Taal* dza shela ngayo mulenzhe kha u pfesesa mvelele na luambo.
- Kha vha humbule nga ha ndila ine puḷatifomo dzo fhambanaho dza shumela ngayo ṭhodega dzo fhambanaho dza vhashumisi, u bva kha ṭhodiḷiso dza zwa pfunzo u swika kha u shumisa luambo lwa ḍuvha na ḍuvha.

U Khunyeledza na u elekanya: Mushumo wa u Penndela

Tshipikwa:

U khwaṭhisa Kupfesesele kwavho kha mihumbulo ya ndeme yo katelwaho kha Ndimā ya vhuṭanu (5) na u elekanya nga ha nḡila ine zwishumiswa zwa lekisikhogirafi ya didzhithaḷa zwa tuṭuwedza ngayo u guda luambo, vhuimeleli ha mvelele, na u dzhenelela ha vhashumisi.

Mushumo wa u fhedzisela: Ṭhalusamaipfi yanga ya Inthanethe yavhuḍi

Ndaela: Kha ha lingedze u humbula vha tshipiḍa tsha tshigwada tshine tsha khou sika ṭhalusamaipfi ntswa ya inthanethe sa Tshishumiswa tsha Pfunzo tshi Swikeleleaho. U ya nga zwe na zwi guda kha ino ndima, kha vha shumane na tuṭuwedzo dzi tevhelaho:

1. Zwidombedzwa zwa Ndeme:

Kha vha nḡwale zwithu zwiraru zwa ndeme zwine ṭhalusamaipfi yavho ya ḍo zwi katela nahone vha ṭalutshedze uri ndi ngani zwi zwa ndeme kha vhagudi.

2. U Ṭanganelana ha Vhashumisi:

Kha vha ṭaluse tshithu tshithihi tshine tsha shumisana (tsumbo, mbudziso, mutambo, foramu) tshine vha nga tshi katela u itela uri vhashumisi vha dzule vho dzhenelela.

3. U katelwa ha mvelele:

Ṭhalusamaipfi yavho i ḍo sumbedza hani luambo lu si lwa fomaḷa kana lwo khetheaho lwa mvelele (tsumbo, *slang*, nyambo dza dzingu)? Ndi ngani zwenezwi zwi zwa ndeme?

4. Vhupfiwa & U khwinisa:

Ndi nḡila ifhio ine vha nga i shumisa u kuvhanganya vhupfiwa ha vhashumisi, nahone vha nga i shumisa hani u khwinisa ṭhalusamaipfi?

5. U elekanya:

Kha mafhungo mararu u ya kha maṭanu, kha vha hambule nga ha ndila ye kupfeselese kwavho kwa ḽekisikhogirafi kwa shanduka ngayo nga murahu ha musi vho fhedza ndima iyi. Ndi mini tsho vha mangadzaho vhukuma?

 Ṭhuṭhuwedzo ya Nyambedzano (A si khombe-khombe kha vhane vha khou Shuma sa Tshigwada):

“Ṭhalusamaipfi dza kha inthanethe dza fhira u sokou ṭalusa maipfi nga ndila-ḽe? Dzi nga vhumba hani ndila ine ra guda ngayo?”.

Phindulo

Quiz ya Tshumisano (Mbudziso Thanu)

1. Ndi ifhio inwe mikaṅo mihulwane ya ṭhalusamaipfi dzo ganḁiswaho?

Phindulo yone ndi: C

2. Ndi tshipiḁa tshifhio tshine tsha anzela u wanala kha ṭhalusamaipfi dza inthanethe fhedzi tshi si kha khandiso?

Phindulo yo teaho: C

3. Ndi ngani ṭhalusamaipfi dza kha inthanethe dzi tshi katela zwithu zwinzhi?

Phindulo yo teaho: C

4. Ndi ifhio mbuelo ya vhugudisi ya ṭhalusamaipfi dza inthanethe?

Phindulo yo teaho: C

5. Ndi tshigwada tshifhio tshine tsha takalela ṭhalusamaipfi dzo ganḁiswaho?

Phindulo yo teaho: C

Mushumo wa u khetha

Mbudziso:

Ndi tshifhio tshipiḁa tshine na vhona tshi tsha ndeme vhukuma kha ṭhalusamaipfi ya inthanethe?

Ahuna phindulo nthihi yo teaho—heyi khethol yo itelwa u vusa muhumbulo na nyambedzano.

Mbudziso nyendedzi:

1. Ndi zwifhio zwithu zwo khetheaho zwe vha vhona?

2. Zwo vha zwo leluwa hani u wana na u pfesesa zwine maipfi a amba zwone?

3. Naa ṭhalusamaipfi yo vha i tshi katela zwishumiswa zwa nyandadzamafhungo kana zwishumiswa zwa u ṭanganelana?

4. Vha nga i themendela kha vhaṅwe vhagudi? Ndi ngani kana ndi ngani zwi songo ralo?

Tsumbo ya Phindulo Ine ya nga Netshedzwa:

Ndo t̄olisisa T̄halusamaipfi ya Cambridge. I na tshishumiswa tsho kunaho, tshine tsha shumisea nahone i n̄ea u vhidzwa ha maipfi, tsumbo dza mafhungo, na t̄halutshedzelo nga nyambo nnzhi. Mushumo wa u t̄oḡisisa u a t̄avhanya nahone u a pfala. Naho i si na khwizi dza u t̄anganelana, u pfala hayo na thikhedzo ya nyambo nnzhi zwi ita uri i vhe tshishumiswa tsho khwaṭhaho kha vhagudi.

Mbudziso ya Ngelekanywa:

Vha vhona u nga vhupfiwa ha vhashumisi na tsenguluso ya data zwi nga khwinisa hani tshenzhemo yavho ya t̄halusamaipfi ya inthanethe?

Tsumbo ya Phindulo Ine ya nga Netshedzwa:

Vhupfiwa ha vhashumisi vhu nga thusa vhabveledzi u pfesesa uri ndi takalela tsumbo dzi vhonehaho na u vhidzwa ha maipfi, ngeno tsenguluso ya data i tshi nga tevhela uri ndi maipfi mafhio ane nda a sedza lunzhi na u eletshedza maipfi a elanaho. Vhoṭhe, vha nga sika tshenzhemo ya u guda yo khetheaho na i shumaho kha n̄e.

Tshivhumbeo tsha t̄halusamaipfi

Ndaela: Kha vha t̄anganyise t̄halusamaipfi iṅwe na iṅwe na tshivhumbeo tshayo tsho khetheaho.

T̄halusamaipfi	Tshivhumbeo
A. Merriam-Webster	1. Foramu dza tshitshavha dza thuso ya t̄halutshedzelo
B. OED Online	2. Ipfi la Duvha na u t̄oḡa nga ipfi
C. WordReference	3. Zwifhinga zwa ḡivhazwakale zwa u shumiswa ha maipfi
D. Linguee	4. Tsumbo dza mafhungo a nyambo mbili

Thalusamaipfi	Tshivhumbeo
E. Mzansi Taal	5. Tshivenda tsha vhupo ha Afrika Tshipembe.

 Phindulo:

A-2, B-3, C-1, D-4, E-5.

Ngudo 6: Zwishumiswa na Thekinołodzhi dza *E-Lexicography*

Zwipikwa zwa u Guda

Musi ngudo iyi i tshi fhela, vhagudi vha do kona u:

- Pfesesa masiandoitwa a zwishumiswa zwa didzhithala kha maitele a lekisikhogirafi.
- Topola zwivhumbeo zwa ndeme zwa e-lekisikhogirafi.
- Tola mvelelo dza modele dza thalusamaipfi dza tshumisano na dzine dza sedza kha vhashumisi.
- Topola zwishumiswa zwa ndeme zwa sofuthiwee zwine zwa shumiswa kha lekisikhogirafi ya didzhithala.
- Pfesesa mushumo wa sisteme dza ndaulo ya dathabeizi ya lekisikhalala.
- Pfesesa mvelaphanda na ndeme ya sofuthiwee ya *e-lexicographic*.
- Vhambedza zwivhumbeo zwa *TLex* na *Lexique Pro*.
- Tola mushumo wa zwishumiswa zwa nyandadzamafhungo nnzhi na zwa tshumisano kha u ita thalusamaipfi ya musalauno.
- Elekanya nga ha mvelelo dza u khwiniswa ha tshifhinga tsha vhukuma na zwi re ngomu zwo bveledzwaho nga vhashumisi.

Khethekanyo 1: U shandukiswa ha maitete kha lekisikhogirafi ya musalauno

Lekisikhogirafi, vhutsila na saintsi ya u ita thalusamaipfi, yo no shandukiswa vhukuma kha tshifhinga tsha didzhithala. Nga mvelele, vhañwali vha thalusamaipfi vho vha vha tshi ditika nga maanda nga thodisiso ya zwanḁa, kanzhi vho vha vha tshi sefa mañwalwa o ganḁiswaho na u kuvhanganya zwo ñwalwaho nga zwanḁa. Heyi ndila, naho yo vha i tshi itwa nga vhuronwane, yo vha i tshi dzhia tshifhinga nahone yo vha i tshi tavhanya u ita vhukhaki ha vathu.

Nga u ḁa ha zwishumiswa zwa didzhithala, lekisikhogirafi yo tangedza ndila ine ya tuḁuwedzwa nga datha. Inwe ya mvelaphanda ine ya vha na thuthuwedzo khulwane ndi u shumiswa ha khophasi ya luambo, ine ya katela u sengulusa khuvhanganyo khulwane dza datha ya luambo lwa vhukuma. Ndila iyi i tendela vhañwali vha thalusamaipfi u thea zwiñwalwa zwa thalusamaipfi kha maitete a vhukuma a tshumiso nthani ha milayo ya ndaela, zwine zwa ita uri hu vhe na vhuimeleli ho teaho na ha musalauno ha luambo.

Thalusamaipfi dza didzhithala dzi dovha dza netshedza vhukwamani ho khwiniswaho. Zwithu zwi ngaho u vhidzwa ha maipfi, zwishumiswa zwi vhonelelo, na mishumo ya u toḁa i pfallaho zwi ita uri zwenezwi zwishumiswa zwi swikelelee na u tuḁuwedza. Zwithu izwi zwa nyandadzamafhungo zwi tikedza zwithaile zwo fhambanaho zwa u guda na u khwinisa u pfelesa, zwi ita uri zwishumiswa zwa lekisikhogirafi zwi katele.

Nga nnda ha maitete, lekisikhogirafi ya didzhithala yo vumba hafhu mushumo wa muñwali wa lekisikhogirafi. Inthanethe yo ita uri hu vhe na tswikelelo ya dimokirasi kha zwishumiswa zwa luambo, zwine zwa ita uri vhashumisi vha bvaho kha vhubvo hothe vha kone u shela mulenzhe na u tangelana na thalusamaipfi. U shandukiswa uhu hu sumbedzwa nga dzipuḁatifomo dzi ngaho *Wiktionary*, hune mirado ya tshitshavha ya shumisana ya sika na u khwinisa zwiñwalwa. Naho modele uyu u tshi tuḁuwedza u katelwa na u fhambana ha nyambo, u dovha wa bvedzwa mbilaelo nga ha zwilinganyo zwa vhuñwali na u fulufhedzea ha zwi re ngomu zwo bvedzwaho nga vhashumisi.

Inwe ndowelo i vhonelelo ndi u bvelela ha thalusamaipfi dza *niche* dzo tangelanaho na zwitshavha zwo khetheaho kana dzangalelo. Nga ñwambo wa u leluwa ha u

gandisa nga didzhithala, vhañwali vha thalusamaipfi zwino vha nga sika thalusamaipfi dzo khetheaho dza masia a thekiniki, nyambo dza dzingu, kana zwigwada zwa mvelele. Mveledziso iyi i sumbedza khonadzeo ya *e-lexicography* ya u tikedza u fhambana ha nyambo na u swikelela thodea dzo khetheaho dza zwigwada zwo fhambanaho zwa vhashumisi.

Mushumo wa Tshumisano: U shuma ha Lekisikhogirafi

Ndaela:

1. Kha dalele thalusamaipfi ya inthanethe (tsumbo, *Oxford Learner's Dictionary*, *Wiktionary*, kana *Urban Dictionary*).
2. Kha vha sedze ipfi “gole” nahone vha vhambedze ndila ine la thalutshedzwa ngayo kha pulatifomo dzi si gathi.
3. Kha vha thogomele zwi tevhelaho:
 - Phambano kha thalutshedzo
 - U shumisa zwishumiswa zwinzhi (zwipfi, zwifanyiso, tsumbo)
 - Miñeelo ya vhashumisi kana vhubufiwa (arali vhu hone)

Kha vha nee muhumbulo mupfufhi (maipfi a 100–150) nga ha ndila ine u nekedzwa ha ipfi ha fhambana ngayo na zwine zwa dzumbulula nga ha ndila ya lekisikhogirafi ya pulatifomo.

Thuthuwedzo ya Nyambedzano

U ya nga vhone, naa thalusamaipfi dzi fanela u tangedzwa nga vhadivhi fhedzi, kana vhashumisi vha fanela u shela mulenzhe kha kuñwalele kwa luambo na thalutshedzo yalwo? Ndi zwifhio zwivhuya na zwivhi zwine zwa nga vha hone kha tshumisano ya lekisikhogirafi?

Khethekanyo 2: Zwishumiswa zwa Sofuthiwee ya E-Lexicography

E-lexicography (Lexisikhogirafi ya kha inthanethe) yo shandula u ita thalusamaipfi nga u tanganya zwishumiswa zwo khetheaho zwa sofuthiwee. Zwishumiswa izwi zwi tikedza vhuimo vhuñwe na vhuñwe ha maitete a lexisikhogirafi, u bva kha u kuvhanganya na tsenguluso ya datha u swika kha u dzudzanya na u gandisa.

Kha lelele ya mutheo vhukuma, sisteme dza dathabeizi dza ndivho yo dowealeho dzi ngaho *Microsoft Access*, *MySQL*, na *PostgreSQL* dzi thusa vhañwali vha thalusamaipfi u langa volumu khulwane dza datha ya thalusamaipfi. Fhedzi-ha, kanzhi sisteme idzi dzi shaya zwithu zwo tanganelanaho na thodea dzo khetheaho dza u ita thalusamaipfi, sa u talusa semantiki kana tsenguluso ya mofolodzhi.

U itela u tandulula zwikhala izwi, ho bvelela pulatifomo dza lexisikhogirafi dzo dikumedzelaho dzi ngaho *TLex Suite*, *Lexique Pro*, na Sisteme ya u Bveledza Thalusamaipfi ya *IDM (DPS)*. Zwishumiswa izwi zwi netshedza themamveledziso dzine dza nga shandukiswa, u sedza phanda ha tshifhinga tsha vhukuma, u dzudzanya ha tshumisano, na thikhedzo ya nyambo nnzhi. *TLex*, sa tsumbo, i shumiswa nga vhunzhi kha tsenguluso yayo yo tanganelaho ya khophasi na vhukwamani vhu shumiseaho.

Zwishumiswa zwa khophasi zwi ngaho *Sketch Engine* na *AntConc* na zwone ndi zwa ndeme. Dzi tendela vhañwali vha thalusamaipfi u sengulusa tshumiso ya luambo lwa vhukuma, u talula thanganelo dza maipfi, na u divha zwifhinga zwine maipfi a tangana ngazwo, zwine zwa vha zwa ndeme kha u bveledza thalutshedzo dzo teaho. Kanzhi zwishumiswa izwi zwi tangana na pulatifomo dza thalusamaipfi, zwi tshi leludza ndila ine mushumo wa tshimbila ngayo.

Zwishumiswa zwa u gandisa, hu tshi katelwa na vhadzudzanyi vha *XML* na Sisteme dza Ndangulo ya Zwi re Ngomu (*CMS*), zwi thusa u vhumba na u disa thalusamaipfi kha inthanethe. Zwilinganyo zwi ngaho *TEI (Vhutanzi ha u Khouda Mañwalo)* zwi vhona uri hu na u sa shanduka na u shumisana kha pulatifomo dzothe.

U bvelela ha *AI* na *NLP* zwo bvelaphanda na u shandukisa *e-lexicography*. Thekinołodzhi idzi dzi ita uri mishumo i vhe nga vhuñitisi i ngaho u thega tshipida tsha

nyambo, u bvisa t̄halutshedzo, na u bveledza t̄halutshedzo ya u thoma. Dzi dovha dza thusa u topola t̄halusamaipfi dzine dza khou bvelela u bva kha zwisima zwi ngaho nyanḡadzamafhungo ya matshilisano.

Sisteme dza ndaulo ya dathabeizi ya lekisikhaḷa, dzi ngaho dzine dza shumiswa nga T̄halusamaipfi ya Luisimane ya *Oxford* (OED) na T̄halusamaipfi ya *Cambridge*, dzi ita uri hu kone u khwiniswa nga tshifhinga tsha vhukuma, u t̄anganyiswa ha nyambo nnzhi, na zwi re ngomu zwo bveledzwaho nga vhashumisi. Hedzi sisteme dzi tikedza zwishumiswa zwa u t̄oddisisa zwa n̄thesa na u tendela t̄halusamaipfi uri dzi bevele phanḡa na nḡila dza luambo.

Puḷatifomo dzi ngaho *Wiktionary* dzi sumbedza tsumbo ya lekisikhogirafi ya u shela mulenzhe, hune vhashumisi vha ḷifhasi vha shela mulenzhe. Naho zwenezwi zwi tshi ita uri maḡwalo a luambo a vhe a dimokirasi, zwi dovha zwa t̄oḡa vhulavhelesi ho khwaḡhaho ha vhaḡwali u itela u vhulunga vhungoho.

Quiz ya Tshumisano: Kha vha linge Nḡivho Yavho

Kha vha khethe phindulo yo teaho kha mbudziso in̄we na in̄we.

Phindulo dzo teaho dzo swaiwa

1. Ndi tshifhio kha zwi tevhelaho tshine tsha vha tshishumiswa tsho dikumedzelaho tsha lekisikhogirafi?

A. TLex Suite

B. Lexique Pro

C. Microsoft Access

D. IDM's DPS

E. Sketch Engine

2. Ndi ufhio mushumo muhulwane wa zwishumiswa zwa khophasi zwi ngaho *Sketch Engine*?

A. U ganḡisa t̄halusamaipfi.

B. U sengulusa tshumiso ya luambo

C. U fometha zwiñwalwa zwa thalusamaipfi

D. U talutshedzela zwi re ngomu

E. U sika maipfi a pfalaho.

3. Ndi tshilinganyo tshifhio tshine tsha shumiswa nga maanda kha u vhumba thalusamaipfi dza didzhithala?

A. HTML

B. JSON

C. TEI

D. SQL

E. CSS

4. Ndi ifhio mbuelo khulwane ya sisteme dza ndaulo ya database ya lekisikhaḷa?

A. Dzi fhelisa thodea ya vhadzudzanyi vha vhathu

B. Vha tendela u khwiniswa ha tshifhinga tsha vhukuma na vhudzheneleli ha vhashumisi

C. Vha tikedza fhedzi thalusamaipfi dza luambo lwa Luisimane

D. Dzi dzhiela vhudzulo zwishumiswa zwa khophasi tshoṭhe

E. Dzi shumiswa fhedzi kha thalusamaipfi dzo gandiswaho.

5. Ndi thekhinolodzhi ifhio ine ya thusa u talula tshumiso ntswa dza maipfi u bva kha nyandadzamafhungo ya matshilisano?

A. XML

B. SQL

C. NLP

D. CMS

E. HTML

Mushumo wa u Vhona na u Elekanya

Kha vha t̄alele vidio iyi yo eletshedzwaho:

 “*N̄dila ine AI ya khou Shandula ngayo N̄dila Ine Ra Shumisa Ngayo T̄halusamaipfi*”

(YouTube kana OER-hosted)

Kha vha humbule nga ha mbudziso dzi tevhelaho:

1. Ndi dzifhio n̄dila mbili dzine AI ya khou shumiswa ngadzo zwa zwino kha lekisikhogirafi?
2. Zwi re ngomu zwo bveledzwaho nga vhashumisi zwi nga khwinisa kana u kondisa hani u tea ha t̄halusamaipfi?
3. Ndi zwifhio zwithu zwine zwa dzhielwa n̄tha zwa vhuḍifari musi hu tshi shumiswa AI u t̄alusa luambo?
4. Vha vhona u nga vhañwali vha t̄halusamaipfi vha mvelele vha kha ḍi ḍo t̄odea tshifhingani tshi ḍaho? Ndi ngani kana ndi ngani zwi songo ralo?

Khethekanyo 3: U Ṭolisisa Sofuthiwee ya E-Lexicography

Marangaphanda a Sofuthiwee ya E-Lexicography

Buḁo la lekisikhogirafi lo no shandukiswa vhukuma nga u bvelela ha thekinoḁodzhi dza didzhithala. U ita ṭhalusamaipfi nga mvelele, he ha vha hu tshi ḁitika nga u kuvhanganya nga zwanda na u gandisa nga zwanda, zwo shanduka zwa vha maitele a bvelelaho, a ṭuṭuwedzwaho nga sofuthiwee ane a ḁivhiwa sa *e-lexicography*. U shandukiswa uhu a ho ngo khwinisa fhedzi vhukoni ha u sika ṭhalusamaipfi fhedzi, fhedzi ho dovha ha engedza khonadzeo dza ndila ine ṭhalusamaipfi dza vhumbiwa ngayo, u swikelelea, na u shumiswa ngayo.

Sofuthiwee ya *e-lexicographic* ndi tshishumiswa tsho khetheaho tsha didzhithala tsho itelwaho u tikedza vhutshilo hoṭhe ha mveledziso ya ṭhalusamaipfi, u bva kha u kuvhanganya na u ṅwala datha u swika kha u dzudzanya, u fomatha, na u gandisa. Zwishumiswa izwi zwo lugiselelwa u swikelela ṭhodea dza vhashumisi vho fhambanaho, hu tshi katelwa vhaṅwali vha ṭhalusamaipfi vha phurofeshinala, vhaḁivhi vha luambo, vhagudisi, na zwitshavha zwa luambo. Dzi na zwishumiswa zwi ngaho u dzudzanya nga tshifhinga tsha vhukuma, u ṭanganya zwishumiswa zwinzhi, tsenguluso ya khophasi, na thikhedzo ya nyambo nanzhi, zwe zwa vha zwi tshi konḁa kana zwi sa konadzei u zwi shumisa kha ṭhalusamaipfi dza mvelele dzo gandiswaho.

Inwe ya mbuelo khulwanesa dza sofuthiwee ya *e-lexicographic* ndi vhukoni hayo ha u dzhenisa zwithu zwine zwa shumisana na zwa nyandadzamafhungo nanzhi. Zwino ṭhalusamaipfi dza musalauno dzi nga katela ndila ine maipfi a vhidzwa ngayo, zwifanyiso, vidio, na dzi-*hyperlink*, zwine zwa ita uri dzi takadze na u swikelelea kha vhashumisi vha re na zwaitala zwo fhambanaho zwa u guda. Zwiṅwe hafhu, kanzhi zwishumiswa izwi zwi tikedza u dzudzanya nga u shumisana, zwine zwa tendela vhaṅetshedzi vhanzhi u shuma kha thandela ya ṭhalusamaipfi nga tshifhinga tshithihi, zwine zwa vha zwa ndeme nga maanda kha vhukando vhuhulwane kana vhune ha ṭuṭuwedzwa nga tshitshavha.

Zwiṅwe hafhu, puḁatifomo dza *e-lexicographic* dzo itelwa uri dzi kone u tendelana na zwiimo na u linganela, dzi kone u ṭanganedza zwithu zwoṭhe u bva kha ṭhalusamaipfi

ṭhukhu dza nyambo mbili u ya kha ṭhalusamaipfi dzo fhelelaho dza nyambo nnzhi. Dzi dovha dza leludza u khwiniswa ha tshifhinga tsha vhukuma, u vhona uri ṭhalusamaipfi dzi dzula dzi dza zwino na tshumiso ya luambo ine ya khou shanduka. Nga ṅwambo wa zwenezwo, sofuthiwee ya *e-lexicographic* i tamba mushumo wa ndeme kha u vhulunga u fhambana ha nyambo, u tikedza vhuḡidini ha u vusuludza luambo, na u khwinisa pfunzo ya luambo kha tshifhinga tsha didzhithala.

Kha zwipiḡa zwi tevhelaho, ri ḡo ṭḡdisisa zwishumiswa zwivhili zwihulwane zwa e-ḡekisikhogirafi zwine zwa vha TLex na *Lexique Pro* na u ṭolisisa ṅḡila ine zwivhumbeo zwazwo zwa shela ngayo mulenzhe kha u isa phanda ḡekisikhogirafi ya musalauno.

TLex: Puḡatifomo ya ḡekisikhogirafi ya Phurofeshinala

Vhubvo na Ndivho

TLex (TshwaneLex) ndi sofuthiwee ya maanda ya e-ḡekisikhogirafi yo bveledzwaho nga khamphani ya Afrika Tshipembe ya *TshwaneDje*. Yo itelwa u ita ṭhalusamaipfi nga ṅḡila ya phurofeshinala nahone i shumiswa nga zwiimiswa zwa pfunzo, vhagandisi, na madzangano a nyambo u mona na shango. TLex i tikedza u sikwa ha ṭhalusamaipfi dzo gandiswaho na dza didzhithala nahone i dzhielwa ṅṭha nga maanda nga vhukoni hayo ha u shuma na thandela dza ḡekisikhogirafi dzo serekanaho, dza nyambo nnzhi.

Sofuthiwee yo bveledzwa hu tshi khou fhindulwa ṭhḡḡea ine ya khou engedzeaho ya zwishumiswa zwi shumaho zwavhuḡi, zwine zwa nga linganiswa, na zwine zwa shumisana kha sia ḡa ḡekisikhogirafi. I ṅetshedza mupo ho ṭanganelanaho vhune ha tikedza vhuimo vhuṅwe na vhuṅwe ha mveledziso ya ṭhalusamaipfi, u bva kha u dzhenisa datha na u dzudzanya u swika kha u fomatha na u gandisa.

Zwivhumbeo zwa Ndeme na Mishumo

TLex i ṅetshedza sethe yo pfumaho ya zwishumiswa zwine zwa leludza maitete a u ita ṭhalusamaipfi:

- **Real-Time Preview:** I tendela vhashumisi u vhona ṅḡila ine zwithu zwo ṅwalwaho zwa ḡo vhone ngayo kha fomathi dza u fhedzisela dza u gandisa kana dza didzhithala musi hu tshi khou dzudzanywa.

- Sisteme ya Mbudziso ya Khophasi yo T̄anganelaho: I ita uri vhañwali vha t̄halusamaipfi vha kone u sedzulusa tshumiso ya luambo ya vhukuma na u bvisa tsumbo dzo livhaho kha khophasi.
- Ndangulo ya *Cross-Reference*: I bveledza na u khwinisa vhuṭumani ha nga ngomu vhukati ha zwithu zwi tshimbidzanaho nga vhuḍiitisi.
- Thikhedzo ya Nyambo nnzhi: I leludza u sikwa ha t̄halusamaipfi nga nyambo nnzhi, hu tshi katelwa nyambo dzapo na dzi si na zwishumiswa.
- Nzudzanyo ya Tshumisano: I tikedza vhashumisi vhanzhi vhane vha khou shuma kha thandela nthihi na u langa mbekanyamushumo na u khwinisa zwithu nga tshifhinga tsha vhukuma.
- T̄hanganelo ya Nyandadzamafhungo nnzhi: I tendela u katelwa ha u bulwa ha maipfi, zwifanyiso, na vidio u itela u khwinisa u t̄anganelana ha vhashumisi.
- U T̄ola nga kha Sisteme hu sa Shanduki: I t̄andavhudza zwithu zwi siho kana maipfi o dovhololwaho na u vhona uri hu na fomathi i fanaho kha t̄halusamaipfi yoṭhe.

U D̄itanganya na u Tendelana na Zwiimo

lnwe ya maanda mahulwane a TLex ndi u kona u d̄itama. Vhañwali vha t̄halusamaipfi vha nga d̄iitela thempleithi dzavho dza u dzhena, vha t̄alusa masimu a datha o khetheaho, na u shumisa zwitaila zwo khetheaho zwa u fomatha u itela u tendelana na t̄hoḍea dza thandela dzo khetheaho. Hezwi zwi a thusa nga maanda kha u sika t̄halusamaipfi dzo khetheaho, u fana na t̄halusamaipfi dza thekhinikhaḷa kana zwishumiswa zwa pfunzo ya nyambo mbili.

Sofuthiwee i dovha ya tikedza u rumela t̄halusamaipfi nnḍa nga fomathi dzo fhambanaho, u katela na XML, HTML, na PDF, zwine zwa ita uri zwi leluwe u gandisa zwi re ngomu kha pulatifomo dzo fhambanaho.

Masiandoitwa kha Lekisikhogirafi ya Musalauno

TLex yo shela mulenzhe vhukuma kha u ita uri lekisikhogirafi i vhe ya musalauno nga u ita uri maitete a vhe a bveledzaho zwavhuḍi, vhushumisani, na u tendelana na zwiimo. Mushumo wayo une wa shumisea na sethe ya zwishumiswa zwo khaṭhaho zwi ita uri i swikelelee kha vhañwali vha t̄halusamaipfi vha re na tshenzhemo na vhane vha kha d̄i tou bva u ḍa. Nga u tikedza nyandadzamafhungo nnzhi, nyambo nnzhi, na

tshumisano ya tshifhinga tsha vhukuma, TLex i nea maanda vhabvedzi vha thalusamaipfi u bveledza zwishumiswa zwa lekisikhaḷa zwa vhuimo ha nṱha, zwi katelaho, na zwi kwamaho vhathetshelesi vho fhambanaho.

Lexique Pro: Ndangulo ya Dathabeizi ya Lekisikhaḷa

Muṱodisisi na Ndivho

Lexique Pro ndi sofuthiwee ya e-lekisikhogirafi ine ya shumisea yo itelwaho zwihuluhulu u langa dathabeizi dza lekisikhaḷa. I shumiswa nga vhaḍivhi vha luambo, vhaṅwali vha luambo, na vhagudisi, zwihuluhulu kha nyimele dzine dza katela nyambo dzi songo ṅwalwaho zwavhuḍi kana dzine dza vha khomboni. U fhambana na puḷatifomo dzo serekanaho, *Lexique Pro* i ombedzela u leluwa na u swikelelea, zwine zwa ita uri i vhe yavhuḍi kha vhashumisi vha re na vhutsila ha thekhinikhaḷa kana zwishumiswa zwiṱuku.

Sofuthiwee i a shuma nga maanda kha u sika thalusamaipfi na thalusamaipfi dza nyambo mbili kana nnzhi. I tendela vhashumisi u dzhenisa, u dzudzanya, na u nekedza datha ya lekisikhaḷa nga ṅdila yo dzudzanyeaho na ine ya nga ṱoḍiwa, zwine zwa ita uri i vhe tshishumiswa tsha ndeme kha vhagudi vha luambo na vhaṱodisisi.

Zwivhumbeo zwa Ndeme na Zwishumiswa

Lexique Pro i netshedza zwishumiswa zwo fhambanaho zwine zwa tikedza u sikwa na ndaulo ya dathabeizi dza lekisikhaḷa:

- Thikhedzo ya Nyambo Nnzhi: I shuma nga nyambo nnzhi, u katela na maṅwalo a bvaho kha tsha u ḷa u ya kha tsha monde na zwiga zwa *diacritics*.
- Masia a Maipfi a Ṭanganelanaho: Vhashumisi vha nga ṱalusa masia a thalutshedzo, *gloss*, tsumbo, na thalutshedzelo.
- *Tree View Navigation*: I nea mbonalo ya vhuimo ha zwithu zwo ṅwalwaho u itela u ṱola nga ṅdila i pfalaho.
- Ṭholo yo Ṭanganelaho: Zwishumiswa zwa u ṱoḍa na u sefa zwa nṱhesa zwi thusa vhashumisi u wana zwithu zwo khetheaho nga u ṱavhanya.

- Thanganelo ya Nyandadzamafhungo: I tikedza zwithu zwo rekhodiwaho, zwifanyiso, na zwipiḁa zwa vidio u itela u pfumisa zwine zwa ṅwalwa kha thalusamaipfi.
- Thikhedzo ya Fonetiki na Othografi: I tendela u ṅwalululwa ha fonetiki na mupeleto wo ḁoweleaho.
- Khetho dza u rumela nḁa: I ita uri hu kone u rumela nḁa kha HTML, XML, na kha fomathi dza maṅwalo o ḁoweleaho u itela u kovhelana kana u gandisa.
- Moudu wa u Tanganedza: I ḁea tshivhumbeo tshine tsha kona u sumbedzwa tsha u sumbedza thalusamaipfi kha vhashumisi vha si vha thekiniki.

Zwivhumbeo izwi zwi ita uri *Lexique Pro* i shume nga maanda kha thandela dza luambo dzo thewaho kha tshitshavha, hune u leluwa ha u shumisa na u bvisela khagala zwi vhonekho ndi zwa ndeme.

U Swikelelea na u Shumiswa nga Tshitshavha

Inwe ya pfaneleo dza *Lexique Pro* dzine dza vha uri dzo bvelela ndi u swikelelea hayo. I shumiswa mahala, a i lemeli, nahone zwo leluwa u i dzhenisa kha vhonekho ha sisteme dza khomphyutha dzo ḁoweleaho. Hezwi zwi ita uri i vhe khetho yavhudi kha madzangano maṅuku, vhaḁodisisi vho ḁiimisaho nga vhonekho, na zwitshavha zwa nyambo zwi re na masheleni kana themamveledziso thukhu.

Sofuthiwee i dovha ya katela zwishumiswa zwa u kovhelana tshitshavha, zwine zwa tendela vhashumisi u phaḁaladza dathabeizi dzavho dza lekisikhaḁa u itela u wana vhonekho na u shumisana. Nḁila iyi ya u shela mulenzhe i tikedza vhonekho ha u vhonekho na u vusuludza luambo nga u dzhenisa vhaambi vha luambo lwa ḁamuni na mirado ya tshitshavha kha maitete a u ṅwala maṅwalo.

Tshanduko dza Pfunzo na Luambo

Lexique Pro i shela mulenzhe nga nḁila khulwane kha pfunzo ya luambo na maṅwalo. Vhonekho hayo vhu pfalaho na vhonekho ha nyandadzamafhungo nḁzhi zwi ita uri i vhe tshishumiswa tshi re na maanda tsha u sika thalusamaipfi dzi kwamaho, dzine dza takadza vhonekho. Nga u tikedza maṅwalo a vhonekho ha mitevehe na datha ya fonetiki, zwi dovha zwa thusa kha tsenguluso ya luambo na u funza.

Nga u tou pfufhifhadza, *Lexique Pro* ndi tshishumiswa tshi shumaho, tshi swikeleleaho, na tshine tsha shuma nga nḁila dzo fhambanaho tshine tsha ḁea

vhashumisi maanda a u sika zwishumiswa zwa lekisikhaḷa zwi re na ndivho zwo ṭanganelanaho na zwipikwa zwavho zwa luambo na pfunzo.

Quiz ya Vhushumisani: Kha vha Linge Ndivho Yavho

Kha vha khethe phindulo yo teaho kha mbudziso inwe na inwe.

Phindulo dzo teaho dzo swaiwa.

Tshipida tsha A: TLex (Mbudziso Thanu)

1. Ndi ifhio khamphani ye ya bveledza TLex?

- A. Oxford
- B. LexicSoft
- C. TshwaneDJe
- D. Cambridge
- E. SIL International

2. Ndi tshishumiswa tshifhio tshine tsha tendela vhashumisi vha TLex u vhona uri maipfi a do bvisa hani kha fomathi ya fhedzisela?

- A. Thireka ya Iphi
- B. Tshifhinga tsha Vhukuma
- C. Ndila ya u Gandisa
- D. U rumela nda ha XML
- E. Moudu wa Thalusamaipfi

3. Sisteme ya Mbudziso ya Khophasi yo Tanganelaho ya TLex i ita mini?

- A. U pindulela zwinwalwa
- B. U sengulusa tshumiso ya luambo
- C. U gandisa thalusamaipfi
- D. U engedza zwishumiswa zwinzhi
- E. U tevhelela vhupfiwa ha vhashumisi

4. Ndi tshifhio tshishumiswa tsha TLex tshine tsha tikedza u sika thalusamaipfi ya nyambo mbili?

- A. Thireka ya Iphi
- B. Mufhati wa Thalusamaipfi

- C. U vhuzelela murahu ha othomathiki
- D. U gandisa
- E. Sefo ya Iphi

5. Ndi tshifhio kha zwi tevhelaho tshine tsha vha tshi si tshithu tsha TLex?

- A. Tsenguluso ya mofolodzhi
- B. Thikhedzo ya Mañwalo a Vhukati ha Mitevhe
- C. U dzudzanya nga u shumisana
- D. Thikhedzo ya Unicode
- E. U Tanganedzwa ha API

Khethekanyo B: *Lexique Pro* (Mbuziso Thanu)

6. *Lexique Pro* i divhelwa nga maanda vhukati ha:

- A. Vhagandisi
- B. Vhadiivi vha luambo na vhagudisi
- C. Vhabveledzi vha sofuthiwee
- D. Vhoramafhungo
- E. Vhapinduleli

7. Ndi tshivhumbi tshifhio tshine tsha tendela *Lexique Pro* u sumbedza maipfi kha tshivhumbeo tsha vhuimo?

- A. Moudu wa Thalusaipfi
- B. *Tree View Navigation*
- C. Thireka ya Iphi
- D. U rumela nnda ha XML
- E. *Real-Time Preview*

8. *Lexique Pro* i tikedza zwifhio kha zwi tevhelaho?

- A. U vhuzelela murahu ha othomathiki.
- B. Tsenguluso ya Khophasi
- C. Mañwalo a vhukati ha mitevhe
- D. U Tanganedzwa ha API
- E. Thempleithi dza Tshipida tsha Tshipitshi

9. Ndi fomathi ifhio ya zwibveledzwa ine ya SA tikedzee nga *Lexique Pro*?

- A. HTML

- B. DOCX
- C. XML
- D. Mañwalo are Khagala
- E. HTML ine ya setsheya

10. **Ndi mini zwine zwa ita uri Lexique Pro i swikelelee nga maanda?**

- A. U Tanganelana ha AI
- B. U shumiswa mahala nahone a zwi lemeli
- C. Zwishumiswa zwa NLP zwo fhatelwaho Ngomu
- D. Mbonali ya Tshifhinga tsha Vhukuma
- E. Thikhedzo ya u gandisa fhedzi

Khethekanyo 4: Mihumbulo yo Tanganelanaho (Mbudziso Thanu)

11. **Ndi tshivhumbeo tshifhio kha zwi tevhelaho tshine tsha vha tshithu tshithihi kha TLex na Lexique Pro?**

- A. Sisteme ya Mbudziso dza Khophasi
- B. U tanganyiswa ha Nyandadzamafhungo nnzhi
- C. Mañwalo a vhukati ha Mitevhe
- D. Tsenguluso ya Mofolodzhi
- E. Thanganelano ya API

12. **Ndivho khulwane ya sofuthiwee ya e-lexicography ndi ifhio?**

- A. U pindulela mañwalwa
- B. U sika na u langa thalusamaipfi dza didzhithala
- C. U funza girama
- D. U bvisa vhudzuloni vhadzudzanyi vha maipfi
- E. U vhulunga mañwalwa

13. **Ndi tshifhio tshine tsha thusa u vhona uri maipfi o ñwalwaho kha thalusamaipfi a kha mutevhe u sa shanduki?**

- A. Tree view

B. Ndangulo ya Referensi dzo Fhambanaho

C. Thireka ya Ipf

D. Moudu wa Thalusamaipfi

E. Ndila ya u Gandisa

14. Ndi sofuthiwee ifhio yo teaho khwine kha thandela khulwane dza thalusamaipfi dzine dza shumisana?

A. Lexique Pro

B. TLex

C. WordPress

D. Excel

E. MySQL

15. Ndi ifhio kha zwi tevhelaho ine ya thalusa zwavhuḏi ndowelo ya thalusamaipfi ya musalauno?

A. Thalusamaipfi dzine dza gandiswa fhedzi

B. U kuvhanganya maipfi nga zwanda

C. Zwishumiswa zwa didzhithaḷa, zwo pfumaho nga zwishumiswa zwinzhi, na zwa u shumisana

D. U sedza kha luambo luthihi

E. Zwi re ngomu zwi sa shanduki

Thuthuwedzo ya Nyambedzano

Kha vha elekanye nga ha zwi tevhelaho:

Vhone vha vhona u nga u tanganyiswa ha zwishumiswa zwa nyandadzamafhungo nnzhi na zwa u shumisana kha sofuthiwee ya *e-lexicographic* zwi shandula hani ndila ine ra guda na u ḥwala ngayo nyambo?

Kha vha dzhiela nzhele masiandoitwa kha zwa u vhulunga luambo, pfunzo, na u swikelelea.

Khethekanyo 4: Mvelelo dza Sofuthiwee ya E-Lekisikhogirafi kha Lekisikhogirafi

Othomesheni na Vhubvedzi kha u Sika Ṫhalusamaipfi

U ḡa ha sofuthiwee ya *e-lexicographic* i ngaho TLex na *Lexique Pro* zwo khwinisa vhukuma vhukoni ha u ita ṫhalusamaipfi nga u ita uri mishumo minzhi ine ya itwa nga zwanda na ine ya dzhia tshifhinga nga ndila ya mvelele i shume nga ndila i bveledzaho. Tshifhinganani tsho fhiraho, vhaṅwali vha ṫhalusamaipfi vho vha vha tshi fanela u ṫanganya nga zwanda zwithu zwo ṅwalwaho, u sedza arali zwi tshi tendelana, na u fomethiwa ha zwi re ngomu u itela khandiso, maitete e a vha a sa ṫodi mushumo munzhi, fhedzi a tshi dovha a vha na vhukhaki ha vathu.

Nga zwishumiswa zwa *e-lexicographic*, mishumo iyi zwino yo leludzwa nga zwishumiswa zwo fhatiwaho zwa u ḡitela. Sa tsumbo, TLex i ṅtshedza u ṫanganya zwithu zwo fhambanaho zwo ḡimisaho nga zwone zwine, zwine zwa khwaṫhisedza uri zwithu zwo ṅwalwaho zwi tshimbilelanaho zwi a ṫumana na u khwiniswa nga ndila i sa shanduki. U ṫola u sa shanduka zwi thusa u topola zwithu zwo ṅwalwaho zwi tshi dovhoolwa kana zwi siho, ngeno themamveledziso dzine dza nga shandukiswa dzi tshi linganisa fomathi kha ṫhalusamaipfi yoṫhe. Zwivhumbeo izwi zwi fhungudza vhukuma tshifhinga na vhuḡidini zwine zwa ṫodea kha u kuvhanganya ṫhalusamaipfi.

Zwiṅwe hafhu, Othomesheni i tendela vhaṅwali vha ṫhalusamaipfi uri vha sa sedzese kha mishumo ya thekhinikhaḡa i dovhoolwaho vha ye kha mushumo wa luambo une wa vha na ndivho, u fana na u sengulusa datha ya khophasi, u khwinisa ṫhalutshedzo, na u vhona uri zwi na vhushaka ha mvelele na vhubvo. Hezwi zwi ita uri hu vhe na ṫhalusamaipfi dzine dza sa bveledzwe nga u ṫavhanya fhedzi, honeha dzi dovha dza vha dza vhuimo ha ṅṫha nahone dzi sumbedza ndila ine luambo lwa shumiswa ngayo zwa vhukuma.

Mafheleloni, Othomesheni kha sofuthiwee ya *e-lexicography* i khwinisa vhubvedzi na u ṫalukanya nga vhuronwane, zwine zwa ita uri i vhe thundu i sa ṫodei kha ḡekisikhogirafi ya musalauno.

U Gandisa nga Fomathi Nnzhi na Tswikelelo ya Lifhasi Lothe

Inwe ya mvelelo dzine dza shandula vhukuma dza sofuthiwee ya *e-lexicographic* ndi vhukoni hayo ha u tikedza u gandisa ha zwivhumbeo zwinzhi. U bva kha dathabeizi nthihi, yo tanganaho ya lekisikhaḷa, vhaḥwali vha lekisikhogirafi vha nga bveledza zwivhumbeo zwinzhi zwa zwibveledzwa, hu tshi katelwa khandiso dza mvelele dzo gandiswaho, thalusamaipfi dza inthanethe dzi shumisanaho, na tshumiso dza themamveledziso dza themamveledziso. Vhukoni uhu vhu khwaḥisedza uri zwi re ngomu zwi dzula zwi tshi fana kha pulatifomo dzothe, zwi fhungudza u dovholola vhuḍidini na u fhungudza khombo ya vhukhaxhi nga tshifhinga tsha u shandukisa fomathi.

U tendelana uhu ho engedza vhukuma ndila ine thalusamaipfi dza nga swikelela ngayo. Tshifhingani tsho fhiraho, u swikelela zwishumiswa zwa lekisikhogirafi kanzhi zwo vha zwi tshi newa fhedzi kha vhane vha nga kona u renga kana u wana khandiso dzo gandiswaho nga lwa nama. Namusi, thalusamaipfi dza didzhithaḷa dzi nga swikeleliwa nga u tsvhanya nga vhashumisi u mona na shango, u katela na vhane vha vha kule, vhuḥoni ha mahayani, kana hune ha sa shumelwe zwavhuḍi. U shandukiswa uhu ho thusa u ita uri tswikelelo ya zwishumiswa zwa luambo i vhe ya dimokirasi, zwa ita uri zwi vhe zwo katelaho na u lingana.

Zwiḥwe hafhu, fomathi dza didzhithaḷa dzi tendela u divhadza zwine zwa fhindula, zwine zwa amba uri thalusamaipfi dzi nga khwiniswa kha zwishumiswa zwo fhambanaho, u bva kha khomphyutha dza desike u ya kha dzismartphone, zwi tshi khwinisa u shumisea na u tanganelana. Vhashumisi vha nga toḍa, u sedza, na u shumisana na zwi re ngomu nga ndila ye ya vha i sa konadzei nga thalusamaipfi dza u gandisa dzi sa shanduki.

Nga kha khonadzeo ya u gandiswa ha fomathi nnzhi, sofuthiwee ya *e-lexicographic* i na mushumo wa ndeme kha u engedza tswikelelo, u shumisea, na mvelelo dza lifhasi lothe dza thalusamaipfi dza musalauno, u vhona uri ndivho ya luambo i swikelela rothe, hu sa londwi fhethu kana tshishumiswa.

U Tanganelana ha Nyandadzamafhungo nnzhi u itela u Guda ho Khwiniswaho

Zwishumiswa zwa *e-lexicographic* zwa musalauno zwo shandula ndila ine vhashumisi vha shumisa ngayo thalusamaipfi nga kha u dzheniswa ha elemennde dza nyandadzamafhungo nnzhi zwine zwa fhirela kule mañwalo a sa shanduki. Zwithu zwi ngaho u bulwa ha maipfi nga ndila ya u thetshesela, misumbedzo ya vidio, na mbudziso dza u tanganelana zwi disa tshenzhemo ya u guda i dzhenelelaho na i kwamaho, zwiuluhulu kha vhagudi vha luambo.

Zwishumiswa zwa u thetshesela zwi ita uri vhashumisi vha kone u pfa u bulwa ha maipfi nga ndila yo teaho, zwine zwa thusa nga maanda kha vha gudaho u amba luambo lwa vhuvhili kana dza nda. U khwaṭhisa uhu ha u pfa hu tikedza vhukoni ha khwine ha u amba na u thetshesela. Zwi fanaho na izwo, zwi re kha vidio zwi nga sumbedza ndila ine maipfi a shumiswa ngayo kha zwiimo zwa vhukuma, zwi ngaho kha nyambedzano kana kha zwiimo zwa mvelele, zwi thusa vhashumisi uri vha si pfesese thalutshedzo fhedzi, honeha vha dovhe vha pfesese na ndila ine maipfi a shumiswa ngayo na khalo.

Elemennde dzi tanganelaho zwi ngaho dzikhwizi na mitambo zwi isa phanda na u khwinisa u tanganelana nga u tuṭuwedza u guda hu fhiseaho. Zwishumiswa izwi zwi tendela vhashumisi u linga u pfesesa havho, u khwaṭhisa thalusamaipfi, na u tevhela mvelaphanda yavho nga ndila i takadzaho na i tuṭuwedzaho.

U tanganyiswa ha nyandadzamafhungo nnzhi zwi khwinisa u pfesesa na u vhulunga nga u nekedza luambo nga ndila nnzhi: u vhona, u pfa, na *kinesthetic*. Ndila iyi ya *multimodal* i tshimbilelana na maitete a pfunzo a musalauno ane a ombedzela mvelele yo sedzaho kha mugudi na u swikelelea.

Nga u pfumisa zwiñwalwa zwa thalusamaipfi nga zwishumiswa zwinzhi, sofuthiwee ya *e-lexicographic* i ita uri u guda luambo hu vhe na maanda, hu katele, na u shuma kha vhashumisi vho fhambanaho.

Zwi re ngomu zwi Shandukaho na U Ṭalutshedzwa ha Tshifhinga tsha Vhukuma

lnwe ya mbuelo khulwanesa dza thalusamaipfi dza didzhithala u fhira khandiso dzo gandiswaho dza mvelele ndi vhukoni hadzo ha u tikedza u khwiniswa ha tshifhinga

tsha vhukuma. Luambo lu dzulela u bvelela; maipfi maswa a a bvelela, ṭhalutshedzo dzi a shanduka, na nḍila ine a shumiswa ngayo i a shanduka. Sofuthiwee ya *e-lexicographic* i ngaho TLex i ita uri vhañwali vha ṭhalusamaipfi vha kone u fhindula kha dzenedzi tshanduko nga u ṭavhanya nga u khwinisa zwine zwa ñwalwa, u engedza maipfi maswa, kana u vusulusa ṭhalutshedzo dzo fhelelwaho nga tshifhinga vha sa lindeli khandiso ntswa yo ganḍiswaho.

Vhukoni uhu vhu re na maanda vhu khwañhisedza uri ṭhalusamaipfi dzi dzula dzi dza zwino na u vha na vhushaka, dzi tshi sumbedza mvelo i tshilaho ya luambo. Sa tsumbo, maipfi maswa o tumbulwaho a ngaho “*metaverse*” kana “*doomscrolling*” a nga ṭanganyiswa kha ṭhalusamaipfi dza didzhithaḽa nga u ṭavhanya musi a tshi wana ṭhuṭhuwedzo kha nyambedzano ya tshitshavha.

Nga nnda ha u khwiniswa ha vhañwali, puḽatifomo nnzhi dza musalauno dzi tikedza zwi re ngomu zwo bveledzwaho nga vhashumisi, zwine zwa tendela zwiambi zwi bvaho kha dzingu na vhubvo ho fhambanaho u shela mulenzhe kha tsumbo, nyambo dza dzingu, na ṭhalutshedzo dza nyambo dza ḍuvha liñwe na liñwe. Modeḽe uyu wa u shela mulenzhe u khwinisa u katelwa na u pfuma ha ṭhalusamaipfi, u fara u fhambana ha nyambo zwine zwa nga vha zwo dzhielwa fhasi.

U khwiniswa ha tshifhinga tsha vhukuma zwi dovha zwa vhuyedza vhashumisi vha pfunzo na vha phurofeshinaḽa vhane vha ḍitika nga zwishumiswa zwa luambo zwa musalauno. Hu sa londwi uri ndi kha ṭhoḍisiso ya zwa pfunzo, ṭhalutshedzelo, kana u guda luambo, u vha na tswikelelo kha mafhungo a zwenezwino na o teaho ndi zwa ndeme. Nga u konisa zwi re ngomu zwine zwa shanduka, zwishumiswa zwa *e-lexicographic* zwi vhona uri ṭhalusamaipfi dzi a bvelela khathihi na nyambo dzine dza dzi ñwala.

Tshumisano na Nḍila dza Mushumo dzo Thewaho kha Cloud

Tshiñwe tsha zwithu zwi re na maanda vhukuma a sofuthiwee ya *e-lexicographic* ya musalauno ndi thikhedzo yayo ya vhadzudzanyi ha tshumisano. Zwishumiswa zwi ngaho TLex zwi tendela vhañwali vha ṭhalusamaipfi vhanzhi u shuma kha thandela nthihi ya ṭhalusamaipfi nga tshifhinga tshithihi, hu sa londwi fhethu hune vha vha hone. Hezwi zwi a vhuyedza nga maanda kha thandela khulwane kana dza nyambo nnzhi dzine dza ṭoda vhpfiwa vhu bvaho kha tshigwada tsho fhambanaho tsha vhaḽivhi, hu tshi katelwa vhaḽivhi vha nyambo, vhapinduleli, na vhaḽivhi vha thero.

Sisteme dzo thewaho kha *cloud* dzi khwinisa tshumisano iyi nga u netshedza puḷatifomo yo ṭanganaho hune vhaṅetshedzi vhoṭhe vha nga swikelela, u dzudzanya, na u sedzulusa zwi re ngomu nga tshifhinga tsha vhukuma. Hedzi sisteme dzi fhelisa ṭhodea ya u kovhelana faila nga zwanḁa na u tevhela mbekanyamushumo, zwine zwa fhungudza khombo ya u dovhola kana u xeledwa nga datha. Tshanduko dzo itwaho nga murado muthihi wa tshigwada dzi vhoneka nga u ṭavhanya kha vhaṅwe, u vhoneka uri hu na u vha khagala na u sa shanduka kha zwithu zwo dzheniswaho.

Zwishumiswa zwa tshumisano zwi dovha zwa katela zwishumiswa zwi ngaho ndaulo ya vesheni, u nea vhupfiwa, na u newa mushumo, zwine zwa thusa thimu u langa ndila dza mushumo nga ndila yavhudi. Maele aya o dzudzanywaho ha ṭavhanyisi maitete a u bveledza ṭhalusamaipfi fhedzi, honeka i dovha ya khwinisa vhuimo hoṭhe ha tshibveledzwa tsha u fhedzisela.

Puḷatifomo dza *e-lexicographic* dzo thewaho kha *cloud* dzi ṭuṭuwedza vhupo vhu katelaho na vhu bveledzaho ha u ita ṭhalusamaipfi. Vha nea maanda zwigwada zwo phadlalaho nga dzingu uri zwi shele mulenzhe kha vhutsila hazwo, zwi tshi ita uri maitete a lekisikhogirafi a vhe na maanda, a shume zwavhudi, na u ṭumana lifhasini loṭhe.

U ṭanganyiswa ha Thekinoḷodzhi dza AI na NLP

U ṭanganyiswa ha vhuṭali ha vhubveledzi (AI) na u shuma ha luambo lwa mvelo (NLP) kha sofuthiwee ya *e-lexicographic* zwi khou vhumba hafhu vhumatshelo ha u ita ṭhalusamaipfi. Thekinoḷodzhi idzi dza mvelaphanda dzi ita uri vhaṅwali vha ṭhalusamaipfi vha kone u shuma na u sedzulusa datha nanzhi dza luambo nga luvhilo na nga vhuronwane zwi sa athu vhuya zwa vha hone. Nga u topola phetheni kha tshumiso ya luambo, zwishumiswa zwa AI na NLP zwi nga thusa kha u ṭhogomela ndila dzine dza khou bvelela, u fhambana ha dzingu, na u shandukiswa ha ṭhalutshedzo kha zwiimo zwo fhambanaho.

Inwe ya tshumiso dzine dza kwama vhukuma dza NLP kha lekisikhogirafi ndi u diitela zwipiḁa zwa nyambo, zwine zwa khethekanya maipfi u ya nga mishumo yao ya girama. Hezwi a zwi vhulungi tshifhinga fhedzi zwi dovha zwa khwaṭhisedza u tendelana kha ṭhalusamaipfi dzoṭhe. Zwiṅwe hafhu, dzialgorithm dza u guda nga mitshini dzi nga gudiswa u bveledza tsumbo dza mafhungo, u eletshedza zwi fanaho,

kana u ita na u netshedza thalutshedzo dza u thoma dzo thewaho kha datha ya khophasi.

Thekinolodzhi idzi dzi dovha dza tikedza tsenguluso dza u bvumba, dzi thusa vhañwali vha thalusamaipfi u lavhelela uri ndi maipfi mafhio maswa ane a khou divhea nahone a nga toda uri a katelwe kha u khwiniswa ha tshifhingi tshi daho. Ndila iyi yo tutuwedzwaho nga datha i bveledza thalusamaipfi dzine dza sumbedza vhukuma tshumiso ya luambo lwa musalauno na vhukwamani ha mvelele.

U shumiswa ha AI na NLP zwi ita uri zwishumiswa zwa *e-lexicographic* zwi vhe na vhuṭali, zwi tangedzee, na u shuma zwavhuḍi. Dzi nea vhañwali vha thalusamaipfi maanda a u sika thalusamaipfi dzi re na zwidombedzwa zwiṭuku, dza tshifhingi, na dzine dza sedza kha vhashumisi dzine dza bevelela khathihi na nyambo dzine vha dzi nwala.

Thuthuwedzo ya Nyambedzano

Kha vha Elekanye na u Haseledza:

Vhone vha vhona u nga vhukoni ha u khwinisa thalusamaipfi nga tshifhinga tsha vhukuma na u katela zwithu zwo bveledzwaho nga vhashumisi zwi kwama hani maandalanga na u fulufhedzea ha thalusamaipfi dza musalauno?

Kha vha thogomele ndinganyiso vhukati ha u katela na ndaulo ya vhañwali kha phindulo yavho.

U Khunyeledza na u Elekanya: Mushumo wa u Penndela

Tshipikwa:

Mushumo uyu u thusa u kwaṭhisa kupfesesele kwavho kha mitalukanyo ya ndeme u bva kha ngudo, hu tshi katelwa tshanduko dza maitete, zwishumiswa zwa sofuthiwee, zwivhumbeo zwa puṭatifomo, na mvelelo dza thekinolodzhi dza e-lexisikhogirafi.

Ndaela:

Tshipida tsha u Thoma: Mbudziso dza Munangelo (Mbudziso dza Fumi)

Kha vha khethe phindulo yo teaho.

1. Ndi ngona ifhio ine ya tendela vhañwali vha thalusamaipfi u sengulusa datasets khulwane dza tshumiso ya luambo lwa vhukuma?

A Girama ya ndaela

- B. Ndivho ya luambo lwa khophasi
- C. U ita mapa wa nzudzanyo ya maipfi
- D. U ita modele wa semantiki
- E. U ñwalululwa ha fonetiki

2. TLex yo bveledzwa nga khamphani ifhio?

- A. LexicSoft
- B. SIL International
- C. TshwaneDJe
- D. Oxford
- E. Cambridge

3. Ndi tshifhio tshishumiswa kha TLex tshine tsha thusa u ðalula zwithu zwo ñwalwaho zwo dovhoolwaho kana zwi siho?

- A. ðhireka ya Ipfi
- B. ðholo ya u sa shanduka ha othomaihede
- C. Mufhaṭi wa Glossary
- D. *Tree View*
- E. Mbonali ya Tshifhinga tsha Vhukuma

4. *Lexique Pro* i thusa nga maanḁa kha:

- A. ðhanganelo ya AI
- B. U rekhodiwa ha luambo
- C. ðhalusamaipfi dzine dza ganḁiswa fhedzi
- D. Tsenguluso ya sinthakisi
- E. ðhalusamaipfi dza mulayo

5. Ndi ifhio fomathi ine ya Sa tikedzee nga *Lexique Pro* kha mbambadzelannḁa nḁa?

- A. HTML
- B. XML
- C. DOCX
- D. Mañwalo a Pfalaho/Khagala
- E. HTML i setsheyaho

6. NLP i imela mini kha lekisikhogirafi?

- A. U Shuma ha LekisikhaJa Ntswa
- B. U shuma ha Luambo lwa Mvelo
- C. U Talutshedzela Luambo lwa Mvelele
- D. PhurothokhoJo ya Lekisikhoni ya Dzina
- E. A huna na tshithihi tsha zwi re afho ntha

7. Ndi tshivhumbeo tshifhio tshine tsha tendela vhashumisi vha TLex u sika thalusamaipfi dza nyambo mbili nga ndila yavhuDi?

- A. Moudu wa Thalusamaipfi
- B. U vhuyelela murahu ha Othomathiki
- C. Thireka ya Ipfii
- D. Ndila ya u Gandisa
- E. Tree View

8. Ndi ifhio mbuelo ya u shuma ha lekisikhogirafi yo thewaho kha cloud?

- A. Tswikelelo ya nnda ha inthanethe fhedzi
- B. Tshumisano ya tshifhinga tsha vhukuma
- C. Vesheni ya thireka ya u shuma nga zwanda
- D. Tswikelelo ya vhashumisi yo linganelaho
- E. Zwi re ngomu zwi sa shanduki

9. Ndi elemennde ifhio ya nyanadzamafhungo ine ya shumiswa nga ndila yo doweleaho u khwinisa zwiwalwa zwa thalusamaipfi?

- A. Miri ya syntax
- B. U bulwa ha maipfi nga ndila i pfallaho
- C. ThebuJu dza girama
- D. Vhutumani ha citation
- E. Thalutshedzo dzi re magumoni a siaTari

10. Ndi ifhio mbuelo khulwane ya u khwiniswa ha zwithu nga tshifhinga tsha vhukuma kha thalusamaipfi dza didzhithaJa?

- A. U fhungudzwa ha u vhulunga
- B. U katelwa ha mathemo maswa nga u tavhanya
- C. U tshimbilelana ha khandiso

D. Tswikelelo hu si na inthanethe

E. U fometha zwi sa shanduki

Tshipida tsha Vhuvhili: Ngoho kana Mazwifhi (Mbudziso Ṭhanu)

1. TLex i tikedza u dzudzanya ha tshumisano na ndaulo ya vesheni.
2. *Lexique Pro* a i koni u shuma na ṭhalusamaipfi dza nyambo nnzhi.
3. Zwishumiswa zwa khophasi zwi shumiswa u sengulusa maitete a tshumiso ya luambo.
4. AI kha lekisikhogirafi i nga ḍibveledzela ṭhalutshedzo.
5. Ṭhalusamaipfi dzo ganḍiswaho dzo leluwa u dzi khwinisa u fhira dza didzhithala.

Tshipida tsha vhuraru: Kha vha Dzhenise Iphi lo Ṭahelaho (Mbudziso Ṭhanu)

1. U sudzuluswa ha fomathi dza u ganḍisa u ya kha dza didzhithala zwo khwinisa ṭhalusamaipfi _____. → *tswikelelo*
2. *Lexique Pro* i katela thikhedzo ya _____ liñwalo, li shumaho kha mañwalo a luambo.
→ *vhukati ha mutevhe*
3. Sisiteme ya _____ ya TLex i tendela u vhudziswa ha dzikhophara u itela tsumbo dza vhukuma.
→ *Mbudziso ya Khophasi yo Ṭanganelaho*
4. Elemende dza nyandadzamafhungo nnzhi zwi ngaho zwipfiwa na vidio zwi khwinisa _____ kha vhagudi vha luambo.
→ *u pfesesa*
5. Sisiteme dzo thewaho kha *cloud* dzi konisa _____ u dzudzanya kha fhethu hothe ha dzingu.

Tshipida tsha Vhuna: U Elekanya nga Vhuronwane

6. U ya nga vhone, naa u ṭanganyiswa ha AI na zwi re ngomu zwo bveledzwaho nga vhashumisi zwi khwaṭhisa kana u fhungudza maandalanga a ṭhalusamaipfi?

Kha vha tikedze phindulo yavho nga tsumbo dzi bvaho kha ndima.

7. Ndi khaedu dzifhio dzine dza nga vha hone musi hu tshi shumiswa zwishumiswa zwa tshumisano, zwo thewaho kha cloud kha thandela dza lexisikhogirafi? Vha nga dzi tandulula hani?

 Mutevhe wa u Tola Netshedzo

- Phindulo dzo humbulwa nahone dzo fhelela.
- Tsumbo dzi bvaho kha ndima dzo shumiswa u tikedza mihumbulo yavho.
- U elekanya zwi sumbedza u pfesesa masia othe a thekhinikhaḷa na a muḷalukanyo wa *e-lexicography*.

Phindulo

Quiz ya Tshumisano: Kha vha linge Ndivho Yavho

Kha vha khethe phindulo yo teaho kha mbudziso inwe na inwe.

Phindulo dzo teaho dzo swaiwa

1. Ndi tshifhio kha zwi tevhelaho tshine tsha vha tshishumiswa tsho dikumedzelaho tsha lekisikhogirafi?

C. Microsoft Access

2. Ndi ufhio mushumo muhulwane wa zwishumiswa zwa khophasi zwi ngaho *Sketch Engine*?

B. U sengulusa tshumiso ya luambo

3. Ndi tshilinganyo tshifhio tshine tsha shumiswa nga maanda kha u vhumba thalusamaipfi dza didzhithala?

C. TEI

4. Ndi ifhio mbuelo khulwane ya sisteme dza ndaulo ya database ya lekisikhalala?

B. Vha tendela u khwiniswa ha tshifhinga tsha vhukuma na vhudzheneleli ha vhashumisi

5. Ndi thekhinolodzhi ifhio ine ya thusa u talula tshumiso ntswa dza maipfi u bva kha nyandadzamafhungo ya matshilisano?

C. NLP

Quiz ya Vhushumisani: Kha vha Linge Ndivho Yavho

Kha vha khethe phindulo yo teaho kha mbudziso inwe na inwe.

Phindulo dzo teaho dzo swaiwa.

Tshipida tsha A: TLex (Mbudziso Thanu)

1. Ndi ifhio khamphani ye ya bveledza TLex?

C. TshwaneDJe

2. Ndi tshishumiswa tshifhio tshine tsha tendela vhashumisi vha TLex u vbona uri maipfi a do bvisa hani kha fomathi ya fhedzisela?

B. Tshifhinga tsha Vhukuma

3. Sisteme ya Mbudziso ya Khophasi yo Tanganelaho ya TLex i ita mini?

B. U sengulusa tshumiso ya luambo

4. Ndi tshifhio tshishumiswa tsha TLex tshine tsha tikedza u sika thalusamaipfi ya nyambo mbili?

U vhuyeledza murahu ha othomathiki

5. Ndi tshifhio kha zwi tevhelaho tshine tsha vha tshi si tshithu tsha TLex?

B. Thikhedzo ya Mañwalo a Vhukati ha Mitevhe

Khethekanyo B: *Lexique Pro* (Mbudziso Thanu)

6. *Lexique Pro* i divhelwa nga maanda vhukati ha:

B. Vhadvhi vha luambo na vhagudisi

7. Ndi tshivhumbi tshifhio tshine tsha tendela *Lexique Pro* u sumbedza maipfi kha tshivhumbeo tsha vhuimo?

B. *Tree View Navigation*

8. *Lexique Pro* i tikedza zwifhio kha zwi tevhelaho?

C. Mañwalo a vhukati ha mitevhe

9. Ndi fomathi ifhio ya zwibveledzwa ine ya SA tikedzee nga *Lexique Pro*?

B. DOCX

10. Ndi mini zwine zwa ita uri *Lexique Pro* i swikelelee nga maanda?

B. U shumiswa mahala nahone a zwi lemeli

11. Ndi tshivhumbeo tshifhio kha zwi tevhelaho tshine tsha vha tshithu tshithihi kha TLex na *Lexique Pro*?

B. U tanganyiswa ha Nyandadzamafhungo nnzhi

12. Ndivho khulwane ya sofuthiwee ya *e-lexicography* ndi ifhio?

B. U sika na u langa thalusamaipfi dza didzhithala

13. Ndi tshifhio tshine tsha thusa u vhona uri maipfi o ñwalwaho kha thalusamaipfi a kha mutevhe u sa shanduki?

B. Ndangulo ya Referensi dzo Fhambanaho

14. Ndi sofuthiwee ifhio yo teaho khwine kha thandela khulwane dza thalusamaipfi dzine dza shumisana?

B. Tlex

15. Ndi ifhio kha zwi tevhelaho ine ya ṭalusa zwavhuḍi ndowelo ya ṭhalusamaipfi ya musalauno?

C. Zwishumiswa zwa didzhithaḷa, zwo pfumaho nga zwishumiswa zwinzhi, na zwa u shumisana

Tshipiḍa tsha u Thoma: Mbudziso dza Munangelo (Mbudziso dza Fumi)

Kha vha khethe phindulo yo teaho.

1. Ndi ngona ifhio ine ya tendela vhañwali vha ṭhalusamaipfi u sengulusa datasets khulwane dza tshumiso ya luambo lwa vhukuma?

B. Nḍivho ya luambo lwa khophasi

2. TLex yo bveledzwa nga khamphani ifhio?

C. TshwaneDJe

3. Ndi tshifhio tshishumiswa kha TLex tshine tsha thusa u ṭalula zwithu zwo ñwalwaho zwo dovhoolwaho kana zwi siho?

B. Ṭholo ya u sa shanduka ha othomathede

4. Lexique Pro i thusa nga maanḍa kha:

B. U rekhodiwa ha luambo

5. Ndi ifhio fomathi ine ya Sa tikedzee nga Lexique Pro kha mbambadzelannḍa nḍa?

C. DOCX

6. NLP i imela mini kha lekisikhogirafi?

B. U shuma ha Luambo lwa Mvelo

7. Ndi tshivhumbeo tshifhio tshine tsha tendela vhashumisi vha TLex u sika ṭhalusamaipfi dza nyambo mbili nga nḍila yavhuḍi?

B. U vhuyelela murahu ha Othomathiki

8. Ndi ifhio mbuelo ya u shuma ha lekisikhogirafi yo thewaho kha cloud?

B. Tshumisano ya tshifhinga tsha vhukuma

9. Ndi elemennde ifhio ya nyanḍadzamafhungo ine ya shumiswa nga nḍila yo ḍowealeho u khwinisa zwiñwalwa zwa ṭhalusamaipfi?

B. U bulwa ha maipfi nga nḍila i pfallaho

10. Ndi ifhio mbuelo khulwane ya u khwiniswa ha zwithu nga tshifhinga tsha vhukuma kha ṭhalusamaipfi dza didzhithaḷa?

B. U katelwa ha mathemo maswa nga u ṭavhanya

Tshipiḍa tsha Vhuvhili: Ngoho kana Mazwifhi (Mbudziso Ṭhanu)

1. TLex i tikedza u dzudzanya ha tshumisano na ndaulo ya vesheni.

2. *Lexique Pro* a i koni u shuma na ṭhalusamaipfi dza nyambo nnzhi.

3. Zwishumiswa zwa khophasi zwi shumiswa u sengulusa maitete a tshumiso ya luambo.

4. Al kha lekisikhogirafi i nga ḍibveledzela ṭhalutshedzo.

5. Ṭhalusamaipfi dzo gandiswaho dzo leluwa u dzi khwinisa u fhira dza didzhithaḷa.